

TIJDSCHRIFT

HISTORISCHE KRING BREUKELEN

Jaargang 12
Nummer 4
December 1997

HISTORISCHE KRING BREUKELLEN

BESTUUR

A.A. Manten, Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen voorzitter	tel. 262253
H.J. van Es, Griftenstein 19, 3621 XJ Breukelen vice-voorzitter	tel. 261988
Mw. Th. Wisse-de Boer, Griftenstein 15, 3621 XJ Breukelen 1ste secretaris	tel. 262470
Mw. C. van Diggelen-Lindhoud, G. van Nijenrodestraat 42, 3621 GL Breukelen, 2de secretaris	tel. 262951
B. Barelds, Vrijheidslaan 126, 3621 HK Breukelen penningmeester	tel. 261779
H. van Walderveen, Van Couwenhovenstr. 15, 3621 CC Breukelen archivaris/bibliothecaris	tel. 262413
J.G. Bokma, Daslook 51, 3621 RR Breukelen	tel. 261120
Mw. I. Gondrie, Heycoplaan 36, 3621 WT Breukelen	tel. 263625
G. Versloot, Portengen 97, 3628 ED Kockengen	tel. 241293

REDACTIE

Mw. H.A. Manten-Werker, Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen	tel. 262253
--	-------------

DOELSTELLING

De Historische Kring Breukelen houdt zich bezig met de geschiedenis van Breukelen en de omgeving van Breukelen, alsmede met die aspecten van de regionale, vaderlandse en algemene geschiedenis die van belang zijn voor een goed begrip van de geschiedenis van de gemeente Breukelen.

LIDMAATSCHAPSBIJDRAGE

Gewone leden (inclusief tijdschrift)	f 32,50 / jaar
Verdere leden uit zelfde huishouden (zonder tijdschrift)	f 15,00 / jaar
Eerdere afleveringen van dit tijdschrift zijn aan nieuwe leden nog (beperkt) leverbaar voor f 10,00 / nummer of f 32,50 / jaargang	
Prijs van losse nummers voor niet-Kringleden	f 12,50 / exemplaar
Het lidmaatschap is per kalenderjaar; opzeggen moet vóór 31 december.	

BETALINGEN

De lidmaatschapsbijdrage dient te worden voldaan na ontvangst van de acceptgirokaart.
Bankrekeningnummer: 3106.48.521 (t.n.v. penningmeester Historische Kring Breukelen). Gironummer van de (Rabo)bank: 42595.

KRINGAVOND

Iedere dinsdagavond (behalve in juli en augustus en tussen kerstmis en nieuwjaar) van 19.30 tot 22.00 uur, in het souterrain van "Boom en Bosch" (gemeentehuis), Markt 13, Breukelen (ingang zuidzijde). Graag een dag tevoren contact opnemen indien u archiefstukken of literatuur nodig heeft.

Relatie tussen provinciaal en lokaal bestuur vóór de 19de eeuw

Jhr Drs P.A.C. Beelaerts van Blokland
 Commissaris der Koningin in de provincie Utrecht
 Provinciehuis, Pythagoraslaan 101, 3584 BB Utrecht

Bewerkte versie van de toespraak gehouden bij de officiële viering van het 10-jarig bestaan van de Historische Kring Breukelen, in Boom en Bosch, op 24 april 1996

Ik wil u het een en ander vertellen over het lokale en het gewestelijke bestuur in de provincie Utrecht. Daarbij zal ik mij beperken tot de periode tot de 19de eeuw, dus tot de tijd die voorafging aan de vorming van de Nederlandse eenheidsstaat en het ontstaan van de moderne gemeentebesturen in de Bataafse en Franse Tijd.

Die periode van 1795 tot 1814 was een heel bijzondere, met een sterke invloed van ontwikkelingen die werden ingezet met de Franse Revolutie. Daarna hebben we langzamerhand, dankzij onze grondwetten, een constitutionele monarchie gekregen met een bepaalde verdeling over bestuurslagen.

Overigens is het merkwaardig dat de literatuur over het lokale bestuur en de verhouding van het lokale bestuur uit Frankrijk, Duitsland en Engeland komt, en maar in heel bescheiden mate uit Nederland. Ik denk dat in Nederland de burgers zich in het algemeen niet zo erg interesseren voor de bestuurlijke organisatie tenzij het te laat is, maar veel meer voor onderdelen, zoals belastingen, verkeer, ruimtelijke ordening en dergelijke. Bovendien werd vroeger op school vaak heel segmentarisch geschiedenisonderwijs gegeven, opgehangen aan jaartallen en vooral krijgsdaden. Wat er omheen gebeurde kreeg veel minder aandacht.

Afb. 1. De heer Beelaerts van Blokland tijdens het uitspreken van zijn voordracht.

Vroege Middeleeuwen

Het is jammer dat we zo weinig weten over de gang van zaken in de Middeleeuwen. Dan zouden ook de persoonlijke en de zakelijke geschiedenissen veel sterker naar voren komen, omdat juist in die tijd de verhouding in het bestuur veel meer gericht was op het bemiddelen tussen menselijke geschillen. En geschillen zeggen ook iets over de samenleving.

Al in de 8ste eeuw kende de Vechtstreek regionaal en lokaal bestuur. Omstreeks 720 was er al sprake van de "pagus" of de gouw Niftarlake, welke zich uitstreckte van Muiden tot Vechten, ten zuiden van Utrecht. Aan het hoofd stond een gouwgraaf.

Binnen het graafschap Niftarlake lagen een aantal vronhoeven, van waaruit een vorm van plaatselijk bestuur werd uitgeoefend. Zo'n hoeve was - met

een bepaald daarbij horend territorium - een administratieve en vooral economische eenheid. Een belangrijke vronhoeve was Attingahem, waarvan sprake is in documenten uit de vroeg 8ste tot laat 11de eeuw; aansluitend komt vanaf de eerste helft van de 12de eeuw de naam Brocledede of Breukelen voor. De vronhoeve in Breukelen heet dan de hofstede De Poel, bewoond door het geslacht Van den Poel.

Over de organisatie van het lokale bestuur vóór het jaar 1000 is maar heel weinig met zekerheid bekend. Aangenomen wordt dat min of meer al het bewoon- en bewerkbare land langs de oevers van de Vecht en de Aa rond Breukelen onder één bestuurlijke eenheid viel. Tussen de heer op de Breukelse vronhoeve en de graaf van Niftarlake lijkt over het algemeen een goede verstandhouding te hebben bestaan; niet onmogelijk waren zij in oorsprong aan elkaar verwant.

Als ik een stap hoger ga, kom ik bij de bisschop van Utrecht. De huidige provincie Utrecht is voortgekomen uit het kerngebied van het landsheerlijke bestuursressort der bisschoppen, het Nedersticht. De Utrechtse bisschop was aanvankelijk geestelijk hoofd van verreweg het grootste gedeelte van het grondgebied van de huidige Staat der Nederlanden. Dat wordt vaak vergeten. Dat komt door zijn titel bisschop van Utrecht, die bescheiden klinkt; in feite was hij bisschop van Nederland, althans van een zeer groot deel daarvan.

Daarnaast was de bisschop in de Middeleeuwen een wereldlijk vorst. Hij bestuurde een groot grondgebied, met name dankzij schenkingen van overheidsrechten door de Duitse keizers. Dat strekte zich uit over de tegenwoordige provincie Utrecht en het noordoosten van ons land, het Oversticht.

Een bisschop in die tijd was een werkelijke vorst, die opviel, die opdrachten gaf, maar die ook een hofhouding om zich heen aantrok, en een vorst die investeerde in architectuur, schilderijen, muziekuitvoeringen, goud- en zilverversmeedwerk, juwelen en sieraden, en uiteraard boeken. De bisschop had daar vaak geld voor over; dat betekende dat hij een centraal cultureel gebied bestierde, al was de invloed daarvan minder naarmate men verder van de hofstad kwam.

Bisschop Balderik van Utrecht was een van de top-bisschoppen in het midden van de 10de eeuw. Hij was bevriend met de Duitse keizer, te beginnen met Hendrik I, die veel wereldlijke macht aan hem overdroeg. Tevens liet Hendrik een van zijn zoons, Bruno, onderwijs genieten in Utrecht.

Ook de Vechtstreek kwam onder het wereldlijk bestuur van de bisschop. In 953 maakte de Duitse keizer Otto de Grote, zoon van Hendrik I, een eind aan het bestaan van het graafschap Niftarlake. Graaf Hatto was in ongenade gevallen omdat hij had meegedaan aan een opstand. Vervolgens schonk de keizer alle goederen die de graven van Niftarlake in leen hadden gehad aan bisschop Balderik.

De vervanging van de graaf van Niftarlake door de bisschop van Utrecht betekende in wezen een schaalvergroting van het regionale bestuur. Voor het plaatselijke bestuur alhier, dat vanuit de vronhoeve De Poel werd uitgeoefend door de gelijknamige familie, maakte dat niet zo veel verschil.

De tijd van de grote veenontginningen

Over de Breukelse heren en vrouwen Van den Poel is in de archieven niet veel terug te vinden. De belangrijkste archieven, waarin stukken zitten uit de tijd van de Van den Poels, zijn het archief van de bisschoppen van Utrecht en de archieven van enkele kapittels. Maar omdat het er naar uitziet dat de Van den Poels niet tot de vrienden van de achtereenvolgende bisschoppen hebben behoord, was er weinig reden voor een bisschop of kapittel om hen in hun geschreven nalatenschap te noemen. Misschien werden ze zelfs wel bewust wat doodgezwegen. Als dat zo was, dan heeft dat wel effect gehad. Want nog maar heel kort geleden schreef de historicus Buitelaar dat

de leden van de familie Van de Poel veel minder frequent in de bronnen naar voren komen en hun politieke invloed navenant geringer zal zijn geweest. Het is maar hoe je het bekijkt: ze waren inderdaad geen dienst- of raadslieden van de bisschop en komen niet voor in lijsten van getuigen bij bisschoppelijke handelingen. Maar op het plaatselijke vlak durfden ze de bisschop stevig tegenspel te bieden en daarin stonden ze niet alleen, want bijvoorbeeld ook de heren van de hof in Loenersloot stelden zich zo op.

Toen in de tweede helft van de 10de eeuw de ontginningen van de uitgebreide veenwildernissen ten westen van de Vecht op gang kwamen, vonden deze heren uit Breukelen en Loenersloot dat hun aanspraken op die gronden ouder waren dan die van de bisschop en dus lieten ze onder hun gezag flinke stukken natuurgebied in cultuur brengen. Bij Breukelen waren dat in eerste instantie Oud Aa en Otterspoorbroek. Vanuit Loenersloot werd Oukoop geschikt gemaakt voor agrarisch gebruik. Aan het eind van de 11de eeuw liet de heer op de oude Breukelse vronhoeve ook nog een tweede reeks ontginningen uitvoeren, die werden verenigd tot het Ruwielsgerecht. Dat werd onder het gezag geplaatst van een jongere zoon van hem, die aan de Aa het eerste kasteel Ruwiel liet bouwen en de stichter werd van het adellijke geslacht Van Ruwiel.

Het is te begrijpen dat de bisschop niet ingenomen was met dit in zijn ogen eigenmachtige optreden van deze plaatselijke gezagsdragers. In het midden van de 11de eeuw liet hij een van zijn ministerialen of dienstmannen tussen Breukelen en Loenersloot een kasteel bouwen, van waaruit de ontwikkelingen in de gaten gehouden konden worden. Zo ontstond het kasteel Ter Aa.

In de eerste helft van de 12de eeuw, vermoedelijk in of omstreeks 1123, zag de bisschop de kans schoon om krachtdadig in te grijpen in de situatie te Breukelen. Deze machtsingreep door de bisschop hield in de eerste plaats in, dat hij de rechtsmacht over al het oude land rondom het betrekkelijk kleine Ronde Dorp van Breukelen, en over het riviereiland de Breukelerwaard, ontrok aan de Breukelse vronhoeve.

Het oude land aan de westzijde van de Vecht, ten noorden, westen en zuiden van het Ronde Dorp, plaatste hij als het Breukelen-Bisschopsgerecht rechtstreeks onder zijn eigen gezag. Alleen aan de oostkant, waar het Ronde Dorp direct aan de Vecht grensde, werd dat niet door het Bisschopsgerecht ingesloten. Het gebied op de oostelijke oeverwal van de Vecht werd door de bisschop toegewezen aan de proost van het Kapittel van Sint-Pieter en stond sedertdien bekend als het Breukelen-Proostdijgerecht of het Sint-Pietersgerecht van Breukelen. Het Breukeleveen, de toen nog volledig onontgonnen wildernis ten oosten van het Proostdijgerecht, werd door de bisschop toebedeeld aan het gehele Kapittel van Sint-Pieter.

Bovendien liet de bisschop nadrukkelijk weten dat de zeggenschap over alle aan de gang zijnde of nog te beginnen veenontginningen verder naar het westen uitsluitend aan hem, de bisschop, toekwam.

Verzwakking van de wereldlijke macht van de vorst-bisschop

Ironisch genoeg viel de bisschoppelijke machtsingreep in Breukelen omstreeks het omslagpunt in de ontwikkeling van het bisschoppelijke bestuursgezag. De paus drong de invloed van de wereldlijke heerser op de bisschopsbenoemingen terug. Hij vond namelijk dat het recht van benoemingen op geestelijk terrein eigenlijk niet langer aan de keizer of de koning mocht toekomen, maar dat dat zijn bevoegdheid was. Hij pakte het benoemingsrecht weer in eigen hand en delegeerde dat vervolgens aan colleges van kanunniken. Dat gebeurde ook hier in Nederland. De keizer beheerste dus de spiritualia niet meer; hij reikte niet meer ook de staf en de ring uit, maar mocht alleen aanvullend nog de wereldlijke benoemingen doen. Zolang de bisschop van Utrecht in feite door de keizer werd uitgekozen, nam zijn gezag toe; maar de benoeming, na 1122, door een groot college van kanunniken ver-

zwakte in de praktijk de positie van de bisschop als wereldlijk vorst.

Met het tanen van de macht van de bisschoppen taande in de provincie Utrecht ook de cultuur.

Wat niet veranderde, was dat de keizer en de koningen het wereldlijk en het geestelijk gezag liever in één hand zagen. Dat leidde in een tijd waarin alle mensen hetzelfde geloof hadden niet tot praktische problemen. Een koning wist dan echter dat een bisschop slechts leenheer bleef zolang hij leefde, terwijl graven of hertogen naar erfelijkheid streefden en ter verrijking of versterking van hun dynastie hoogst onbetrouwbaar konden zijn. De graven van Holland verrijkten zich bijvoorbeeld vaak ten koste van de leenheer; de bisschoppen deden dat minder.

De scheiding die de paus aanbracht heeft merkwaardigerwijs de invloed van de bisschop van Utrecht sterk verminderd. Tijdens de Hoge Middeleeuwen hebben de bisschoppen dan ook zelden een grote macht in het wereldlijke bestuursgebied kunnen ontwikkelen. Voortdurend belaagd door de Hollandse en Gelderse burenen met wie maar al te vaak de opkomende steden, de kanunniken van de Utrechtse kapittelkerken en de machtige landadel samenspannen, waren zij genoodzaakt grote concessies te doen aan de wens tot zelfbestuur van deze lokale machthebbers. Die kregen meer aanzien en de bisschop minder.

Hoge en lage jurisdictie

Van een scheiding van wetgevende, uitvoerende en rechtsprekende macht was heel lang, tot de Bataafse Omwenteling in 1795, nog geen sprake. Zowel in de plattelandsheerlijkheden als in de steden waren deze bevoegdheden in één en dezelfde hand. Als zij al ergens door verschillende personen of colleges werden uitgeoefend, dan gebeurde dat slechts op grond van technische, organisatorische of machtspolitieke overwegingen.

Vóór 1795 onderscheidde men in hoofdzaak twee soorten rechtsbevoegdheid: de lage of dagelijkse jurisdictie en de hoge jurisdictie of bloedban.

"Dagelijkse rechtspraak" betekende "gewone rechtspraak". In theorie kon de dagelijkse rechter of rechtbank dus alle vormen van rechtspraak uitoefenen. Vanouds had echter de overheid bepaalde misdrijven, die geacht werden de rechtsorde als zodanig aan te tasten, aan de jurisdictie van de gewone rechtbanken onttrokken en die aan een buitengewone procedure onderworpen. Die vond plaats hetzij voor de gewone rechtscollages, onder leiding van de landsheer (in de Middeleeuwen de bisschop) of zijn plaatsvervanger, hetzij voor een speciale hoge rechtbank. De term "bloedban" wijst erop, dat het hier misdrijven betrof, waarop de doodstraf kon worden toegepast; het symbool van de hoge jurisdictie was dan ook galg en put. Toch was dit volstrekt niet altijd het motief: dikwijls trachtte de landsheer zoveel mogelijk zaken aan de lagere rechter te onttrekken wegens de inkomsten die hij daaruit kon binnenhalen via boeten en confiscaties.

In de loop van de Middeleeuwen werd de toestand zodanig, dat de hoge jurisdictie de criminele gevallen omvatte, de lage jurisdictie de civiele zaken en overtredingen.

Ik trek hier een tamelijk ruwe scheidslijn: in werkelijkheid lagen de verhoudingen dikwijls ingewikkelder. De grenzen tussen beide bevoegdheden zijn meestal vloeiend geweest en sterk afhankelijk van de machtsverhoudingen. De steden verwierven reeds vroegtijdig zowel de hoge als de lage jurisdictie. Buiten de steden had de bisschop het hoogheerlijk gezag overwegend voor zichzelf weten te reserveren.

Op het platteland werd de bisschoppelijke jurisdictie gehandhaafd door de maarschalk van het Nedersticht, die tevens opperbevelhebber van de bisschoppelijke troepen, hoogste bestuursambtenaar en opperdijkgraaf was. In het midden van de 14de eeuw werd Eemland een afzonderlijk maarschalksambt. In het begin van de 15de eeuw werd het overblijvende deel van het

Nedersticht verdeeld in Neder- en Overkwartier, met ieder een afzonderlijke maarschalk; Breukelen en omgeving maakten deel uit van het Nederkwartier. Het Land van Montfoort kreeg omstreeks 1548 ook een eigen maarschalk, die naderhand tevens het schoutambt van de stad Montfoort bekleedde. Omstreeks 1600 waren er in het gewest Utrecht dus vier maarschalken.

De maarschalken spoorden, bijgestaan door de dorps-schouten, de misdadigers ten plattenlande op en leidden deze voor bij het Landsrecht, een rechtbank bestaande uit ridders en knapen (dat zijn adellijke mannen die niet de ridderslag hadden ontvangen) van het Nedersticht onder voorzitterschap van de bisschop of diens plaatsvervanger. Op initiatief van keizer Karel V kwam in de 16de eeuw het Hof van Utrecht tot stand, dat voortaan de criminele jurisdictie ten plattenlande uitoefende.

De lage of dagelijkse gerechten bestonden aanvankelijk uit schout en burenen. De schout vervulde de functie van rechtsvorderaar namens de bezitter van de gerechtsheerlijkheid. De burenen velden het vonnis. Tot de burenen werden gerekend alle inwoners van het lage rechtsgebied (later naar Hollands voorbeeld ook vaak "ambacht" genoemd), die een bepaald minimum aan grondbezit aldaar hadden, maar zelden verschenen zij allen ter rechtzitting. Deze burgergerechten voldeden zeer slecht: zij waren omkoopbaar en de gehele procedure was zeer aanvechtbaar. Deze omstandigheden werden sedert de 13de eeuw aanleiding om geleidelijk over te gaan op vervanging van het burenenrecht door schepenenbanken. Dat gebeurde het eerst in de steden. Het duurde lang voordat de bisschop het in het Sticht verantwoord vond ook plattelandsschepenen aan te stellen. Wilde hij in een gerechtsheerlijkheid in het buitengebied een schepenenbank oprichten, dan kon dat aanvankelijk slechts door eerst aan die heerlijkheid stadsrechten te verlenen (zo kwamen Eembrugge en Eemnes, Baarn en Bunschoten vermoedelijk aan hun status van "stad"). Pas in de tweede helft van de 15de eeuw veranderde dat. De schepenen werden door of namens de eigenaar van de gerechtsheerlijkheid aangewezen en waren beëdigd. Zij werden gekozen uit de gegoede inwoners van de heerlijkheid, wat vooral in de kleinere heerlijkheden vaak niet eenvoudig was omdat die soms maar door "bescheiden verstandeliken mannen gesiert en bewoent" waren, en golden als vertegenwoordigers van de gehele plaatselijke gemeenschap. Met de schout vormden zij tevens het lokale bestuur.

Het bestuur bestond dus uit individuen; anders dan heden ten dage waar we een abstract gemeentebestuur zien, wel bestaande uit mensen maar toch meer een team en als het goed is een collegiaal bestuur.

Als je het bestuur op het platteland wilt bekijken, moet je zeker onder het Ancien Régime van vóór 1795 ook het waterschapsbestuur er bij betrekken. Daarbij zijn te onderscheiden de lokale waterschappen, die de waterstaatszaken van het eigen, plaatselijke gebied behartigden en de heemraadschappen, die zich bemoeiden met de bescherming tegen het (Zuider)zeewater en het water van de grote rivieren.

Staten van Utrecht

In 1375 kwamen de Staten van Utrecht op het toneel. Overigens noemde men dat college in het begin het Kapittel-Generaal; pas in 1426 werd de naam Staten voor het eerst gebruikt. Deze Staten waren samengesteld uit drie segmenten: "ecclesie (= geestelijkheid), ridders en knapen, ende steden van Onsen Lande". Namens de geestelijkheid kregen de kanunniken van de vijf kapittelkerken binnen de stad Utrecht zitting in de Staten; zij waren van oudsher de raadsleden bij uitstek van de bisschoppen. De ridders zaten in de Staten namens de stand van de adellijke grootgrondbezitters en als vertegenwoordigers van het platteland. De steden waren vertegenwoordigd door de rijke en machtige handelsstad Utrecht en de vier zogeheten

kleine steden, te weten Amersfoort, Rhenen, Wijk bij Duurstede en Montfoort.

Uiteindelijk raakte de bisschop van Utrecht in 1528 definitief zijn wereldlijk gezag kwijt, wat een enorme invloed had op de cultuur in midden Nederland; het centrum daarvan verschoof verder naar het westen.

Keizer/koning als landsheer van Utrecht

Sedert het begin van de 15de eeuw had zich een machtig en samenhangend complex van leenstaten gevormd, eerst onder het Bourgondische, later onder het Habsburgse of Oostenrijkse Huis. Daarvan ging ook het graafschap Holland deel uitmaken. In 1528 viel het gewest Utrecht ten slachtoffer aan de expansiedrang van de Habsburgers. Niet lang daarna zouden Gelderland en het noorden en oosten van ons land dit lot delen.

Even een Breukels detail er tussendoor. In 1528 werd Karel V tevens gerechtsheer van het Breukelen-Bisschopsgerecht, dat voortaan het Koninklijke Majesteitsgerecht werd genoemd (of een enkele keer ook wel het Keizerlijke Majesteitsgerecht).

De landsheren uit het Oostenrijkse Huis, Karel V, die tevens Duits keizer was en koning van Spanje, en Filips II, eveneens koning van Spanje, streefden naar centralisatie en uniformering van de bestuursinstellingen in hun gewesten.

In 1530 werd bij besluit van keizer Karel V een vergrote gerechtsheerlijkheid Laag-Nieuwkoop gevormd door samenvoeging van het oude Laag-Nieuwkoop met de gerechten het Zuideind van Portengen en Vijfhoeven en ook nog een huis in Gerverskop. In 1533 besloot Karel V op verzoek van Willem Turck, heer van Nijenrode, de gerechtsheerlijkheden het Ronde Dorp van Breukelen, Oud Aa en Otterspoorbroek te verenigen tot het Breukelen-Nijenrodesgerecht; alle drie vielen toen al geruime tijd onder de bestuurlijke zeggenschap van Nijenrode. In beide gevallen ging de samenvoeging gepaard met een overschakeling naar het schepenrecht. In 1535 werd in Kockengen en Spengen en in 1539 ook in het landelijke Ruwielsgerecht het burengerecht vervangen door het schepenrecht. (Breukeleveen - wat vooruitstrevender dan die lui ten westen van de Vecht - was reeds in 1498 op schepenrecht overgegaan. Daarentegen kreeg Nieuwer Ter Aa pas in 1643 schepenrecht.)

De belangrijkste doelstellingen in de centralisatiepogingen van de Oostenrijkse landsheren, die aanvankelijk enig succes boekten, werden uiteindelijk toch niet gerealiseerd. Dat kwam door de krachtige oppositie van de particularistische machten, waaronder vooral de steden een grote rol speelden, alsmede door het verzet tegen godsdienstvervolgingen. Beide factoren gingen in de regel samen.

Machtsovername door de Staten van Utrecht

Toen in 1581 koning Filips II als heer der Nederlandse gewesten door een deel van deze gewesten van zijn waardigheden vervallen werd verklaard (de "Verlatinge"), kwam ook in Utrecht de landsheerlijkheid vacant. Na vergeefse pogingen van de gewesten om die open plaats in te vullen met een kandidaat uit eigen land, is onze Wilhelm van Oranje naar voren geschoven. Doordat de plaats in Utrecht lang vacant bleef, grepen de Staten naar de macht.

De provinciale souvereiniteit is vanaf dat moment blijven bestaan tot 1795, het jaar van de Bataafse Omwenteling, en in gewijzigde vorm tot 1798, het jaar waarin de grondwet van de gecentraliseerde Bataafse Republiek van kracht werd. Van deze Republiek waren de gewesten en de stedelijke en landelijke gemeenten slechts administratieve onderdelen.

Gelijk opgaande met de machtsovername door de Staten veranderde in 1581 het vroegere Breukelen-Bisschopsgerecht opnieuw van naam: in plaats van Koninklijke Majesteitsgerecht werd het toen het Breukelen-Statengerecht.

De Nederlandse gewesten waren meestal ieder voor zich wel sterk, maar veel minder zodra een gezamenlijk optreden noodzakelijk was. De centrale macht die in de Staten-Generaal gevestigd werd, bleef heel beperkt; die macht speelde zich voornamelijk af op buitenlands terrein en defensie. Een belangrijk verschijnsel in dat tijdperk van de Republiek der Verenigde Nederlanden betrof de machtspositie in het gewest van de stadhouder. Die machtspositie was in de provincie Utrecht groter dan in Holland. De stadhouder en de provincie bestreden elkaar om de politiek overheersende rol.

In de 17de eeuw hebben enige gebeurtenissen plaatsgehad die de stadhouders in de gelegenheid stelden een vastere greep op dit gewest te krijgen. Vooral de Franse bezetting van de provincie Utrecht in de jaren 1672-1673 stelde de krachtige stadhouder Willem III, die zich achter de Waterlinie in het vrij gebleven Holland had verschanst, in staat heel veel macht over het gewest Utrecht naar zich toe te trekken. Het regeringsreglement van 1674 gaf hem de bevoegdheid om ook invloed uit te oefenen op de benoemingen van leden van de stadsbesturen. Dat regeringsreglement werd weliswaar na de dood van de koning-stadhouder in 1702 door de Staten weer afgeschaft, maar met het herstel van de stadhouderlijke waardigheid in 1747 opnieuw van kracht. In de praktijk was de invloed van de erfstadhouders Willem IV en Willem V echter kleiner dan die van hun voorganger; van de hun toegekende zeer uitgebreide bevoegdheden wisten zij geen doelmatig gebruik te maken.

Het is interessant dat de koning-stadhouder, die zich in onze ogen als de grote Oranje heeft doen kennen, in feite vóór 1672 nog geen poot aan de grond had. Door de inval van de Fransen kwam hij aan de macht, mede omdat de bevolking van oudsher vertrouwen had in het leidinggeven door een Oranje. In 1672, bij de inval van de Fransen, begon men in Zeeland met een stadhoudersbenoeming, daarna gingen Holland en Utrecht mee.

De staten van diverse gewesten, met name die van Holland, waren als de dood voor een te grote concentratie van macht bij de stadhouders, die door de gewesten werden benoemd. In Utrecht lag dat iets anders, maar men was ook daar voorzichtig. In de Staten van Holland werden bijvoorbeeld moties aangenomen waarbij de rang van kapitein-generaal werd ingetrokken. Dat was niet om te bezuinigen, maar omdat men bang was dat de stadhouder die rang weer zou claimen.

Naar aanleiding van de Oostenrijkse Successie-oorlog (1740 - 1748) trokken de Fransen in 1747 in het zuiden ons land binnen. Zeeland voelde zich daardoor het meest bedreigd; niet Brabant als generaliteitsland. Het begon in Veere, waar de Oranjes altijd sterk stonden. Willem IV verzamelde gedurende de vier jaren van zijn bewind, van 1747 - 1751, veel macht: hij werd directeur-generaal van de Oost-Indische en de West-Indische Compagnie, hij werd toch weer kapitein-generaal en hij werd admiraal van de zeemacht. Hij was echt opperbevelhebber in elke zin, ook in sociale zin. We hebben nooit meer een Oranje gehad die zoveel macht had. Maar in die vier jaar zag je zijn macht ook weer tanen; hij had ondanks een helder verstand toch een gebrek aan besluitvaardigheid. Bij de Staten-Generaal werd daarna evenmin veel doortastendheid aangetroffen en zo is met name Holland in verval geraakt. Het was een tijd van algemene verloedering: de bewoners van de buitenplaatsen waren zo op het detail toegespitst dat men zelfs de tuin spiegelde naar de situatie binnen: geschoren hagen, alles enorm gedetailleerd.

De enige klasse der bevolking die in de 18de eeuw geld in overvloed had, was het machtige koopliedenpatriciaat in een aantal snel groeiende steden. Als symptoom van de Hollandse indringing in het gewest Utrecht kan het toenemende grondbezit van de Amsterdamse patriciërs beschouwd worden. Ook kochten zij gerechtsheerlijkheden, waaraan lagere overheidsrechten verbonden waren. In die tijd was het bestuur op het platteland nog steeds in handen van particulieren; eigenlijk een geprivatiseerd bestuur. De overheidsrechten waren een soort handelswaar. Doordat de bisschop leenheer was geweest van veel gerechtsheerlijkheden, een rol die door de Staten was

overgenomen, hield het gewest echter toch nog enige invloed op het platteland. Het grootst was de invloed op die plattelandsgerechten in Utrecht die geen leenman hadden, maar waarvan het gewest zelf gerechtsheer was geworden, de zogenaamde Statengerechten. In die gevallen bestond er een directe lijn naar de Staten die in deze gerechtsheerlijkheden de ambten, ook de schoutenambten, verpachtten. De invloed van de Staten op de steden was daarentegen geminimaliseerd; die waren zich op een gegeven moment bijna als zelfstandige republieken gaan gedragen.

Verkoop van verscheidene Statengerechten

Uiteindelijk is het aantal Statengerechten drastisch verminderd, want in 1714 hadden de Staten van Utrecht zo weinig geld in kas dat ze een 30-tal gerechtsheerlijkheden publiek hebben verkocht. Van die openbare verkopen zijn nogal wat archiefstukken bewaard gebleven. Onder de gerechtsheerlijkheden die te gelde werden gemaakt bevond zich het Breukelen-Statengerecht, dat eerder het Koninklijke Majesteitsgerecht en daarvoor het Breukelen-Bisschopsgerecht had geheten. Dat Breukelen-Statengerecht werd in een openbare verkoping op 6 juni 1714 verkocht aan Johan Ortt II, eigenaar van kasteel Nijenrode, voor een bedrag van f 8300,-. Vanaf dat moment heette het Breukelen-Orttsgerecht. Loenen-Statengerecht ging op diezelfde dag voor f 6100,- over in handen van Christiaan Perseyn. In 1715 verkochten de Staten ook de gerechtsheerlijkheden Oudhuizen, Demmerik en Vinkeveen. Oudhuizen (gelegen ten noorden van Spengen en Portengen en ten westen van Demmerik) werd voor f 2200,- verkocht aan Cornelis Beerninck, proost van Sint-Jan. Demmerik en Vinkeveen werden beide gekocht door schout Daniel Blondeel, Demmerik voor f 3300,-, maar Vinkeveen voor slechts f 1900,-. In alle gevallen gold dat de koper van een gerechtsheerlijkheid verplicht werd de eerder door de Staten aangestelde schout, secretaris en eventuele andere "bedienden" hun leven lang in dienst te houden, zo lang zij zich van hun kant hielden aan de daarvoor geldende voorwaarden.

Van oudsher had de overheid veel bemoeienis met het water en de grond. Veel van de doorgaande bemoeienissen van de Staten met Breukelen en omgeving betroffen de droge en natte waterstaat. De provincie was beheerder van het Zandpad tussen Utrecht en Ouderkerk; zag toe op de tolleren op de doorgaande land- en vaarwegen en op de heffing van sluisgelden; stelde de schouwreglementen vast voor de doorgaande wegen, voor de wateren de Vecht, de Danne, de Aa en de Heycop en voor de vele polders; en reglementeerde de ontgronding in de turfwinninggebieden, waaronder Breukeleveen.

Opheffing van de oude plattlandsheerlijkheden

Met de Bataafse Republiek en de Franse Tijd kwam er een eind aan het oude stelsel van de plattlandsheerlijkheden. De opheffing van de gerechts- of ambachtsheerlijkheden en de daaraan verbonden rechten leidde in 1796 tot veel protesten, waaronder die van P.A. Godin, heer van Kockengen, P. van Spall wegens onder meer Breukelen-Proostdij en Breukeleveen, J. van Raye, heer van Breukelerwaard, F. van Collen, heer van Tienhoven, en de weesmeesters van de stad Amsterdam, als bezitters van onder meer de heerlijkheden Laag-Nieuwkoop met Portengen-Zuideind, Loefsgerecht van Ruwiel of de Lage Haar, Gieltjesdorp, Vijfhoeven en Kortrijk. In de lange lijst van hen die in 1796 bezwaar maakten, ontbreekt - opmerkelijk genoeg - de naam van Johan Ortt IV, heer van Breukelen-Nijenrode en Breukelen-Orttsgerecht. Toch moet ook hij op de een of andere manier van zijn ongenoegen blijk hebben gegeven, want op 20 juli 1803 beschikte het departementaal Bestuur 's Lands van Utrecht afwijzend op een verzoek van Ortt en

anderen tot herstel in hun oude rechten.

Met de komst van het Koninkrijk der Nederlanden, na de Franse Tijd, kregen de gerechtsheren hun titels en enkele particuliere rechten terug, maar niet meer de bestuurlijke bevoegdheden.

Verandering en continuïteit

Ik vat de algemene tendenties van de ontwikkelingen in het openbaar bestuur kort samen.

Tot staatsvorming in de Nederlanden heeft vooral keizer Karel V veel bijgedragen. In de tijd vóór Willem van Oranje en ook gedurende de Spaanse tijd was het centraal gezag nog redelijk sterk. De edelen gingen niet voor niets naar Brussel om een smeekschrift aan te bieden; daar zat het gezag. Daarom ging Prins Willem van Oranje niet in Breda zitten maar eveneens in Brussel. Je had een college van staat, net als later de Raad van State, welke overigens in de tijd van de Republiek is afgebroken tot een college van generlei waarde, waardoor ook het centrale gezag afnam. De Staten-Generaal waren jaloers op de Raad van State; maar toen ze aan de positie van die Raad gingen knagen, braken ze tevens het centrale gezag af en kregen ze zelf ook steeds minder te vertellen.

Na de opkomst van de gewesten in de Middeleeuwen kregen die tot aan de Franse Tijd steeds meer te zeggen. Vooral tijdens de Republiek was hun macht groot.

In grote trekken is de autonomie der steden, die sedert de 13de eeuw enorm was gegroeid, na de slag die haar door Karel V werd toegebracht alleen in de stadhouderloze tijdperken in volle glans opgeleefd. Maar van grote betekenis was, dat de democratische traditie in Utrecht in de Patriotentijd toch nog zo sterk en levend bleek, dat deze stad gedurende enige jaren het middelpunt was van de nationale beweging tot vernieuwing van de Nederlandse bestuursinstellingen.

De toestand op het platteland vertoonde, ondanks diverse beroeringen en onmiskenbare sociale verschuivingen en zelfs structuurwijzigingen, een vrij grote mate van stabiliteit. Veel besturen was daar niet nodig, als je het water maar goed beheerde en de belastingen keurig geïnd werden. En waarom? Omdat de plaatselijke gemeenschap in die tijd een traditionele en zeer sterk vormende kracht had. Op het platteland was continuïteit en als er veranderingen optraden, kwamen die meestal niet van de overheid maar door de kerk. Als we er even aan voorbijzien dat zich nogal wat patriciërs hadden genesteld op posities, die aanvankelijk bijna uitsluitend werden ingenomen door de oude stand van de Ridderschap, dan kan opgemerkt worden dat de Ridderschap op het platteland tegen het einde van de 18de eeuw, aan de vooravond van de Bataafse Omwenteling, nog evenzeer de toon aangaf als omstreeks 1250. Maar sedert de Oostenrijkers Karel V en Filips II en gedurende de Republiek konden de leden van deze stand niet meer zo'n bijkans vorstelijke positie binnen hun gerechtsheerlijkheden innemen als tijdens de Middeleeuwen het geval was.

Ook in de huidige tijd heeft een plaatselijke gemeenschap niet zoveel bestuur nodig dankzij de vormende krachten bij de burgers; als men nog enigszins een gemeenschapsgevoel heeft, kan men een beroep op elkaar doen. Wel kan een overheid niet gemist worden op essentiële punten zoals veiligheid en politie; men mag geen eigen rechter spelen. Maar ik hoop vurig dat de plaatselijke gemeenschappen, Breukelen, Kockengen en Nieuwer Ter Aa de krachten die vroeger een samenleving schraagden, weten te bewaren en in sommige gevallen misschien te herontdekken. En wat kan dan een bloeiende historische vereniging niet wakker roepen. Als de Historische Kring dat doet, terwijl ze nog zo jong is, dan verdient ze een eeuwigheidsprijs.

De militaire carrière van Jan Coenraad Duuring (1779 - 1834), ambachtsheer van Kockengen

R. Plomp en A. Duuring

Straatweg 220, 3621 BZ Breukelen / Terelststraat 189, 2650 Edegem, België

In zijn boeiende studie over de beroemde slag bij Waterloo vermeldt N. Vels Heijn dat Napoleon na het beslissende gevecht op 18 juni 1815 in paniek terugtrok tot bij Caillou, waar het 1ste bataljon jagers van de garde alles gedaan heeft om uit het oosten opdringende Pruisen tegen te houden en terug te jagen. En dan volgt zonder verdere toelichting: "De commandant van dit bataljon was luitenant-kolonel Duuring, een Hollander van geboorte".¹ Over het opmerkelijke feit dat een Hollandse commandant van de keizer de belangrijke taak toegewezen had gekregen om tijdens de beslissende veldslag zijn hoofdkwartier te bewaken en te verdedigen, is gelukkig veel méér te zeggen en er bestaat zelfs een door Duuring geschreven verslag van zijn belevenissen gedurende de slag. Dit verslag, samen met vele andere in de familie bewaard gebleven documenten, was de aanleiding voor een tentoonstelling over de militaire carrière van Jan Coenraad Duuring, die van 15 juni tot 31 augustus 1997 plaatsvond in een dependance van de hoeve van Caillou (ten zuiden van Waterloo), het voormalige hoofdkwartier van Napoleon en nu een aan hem gewijd museum.

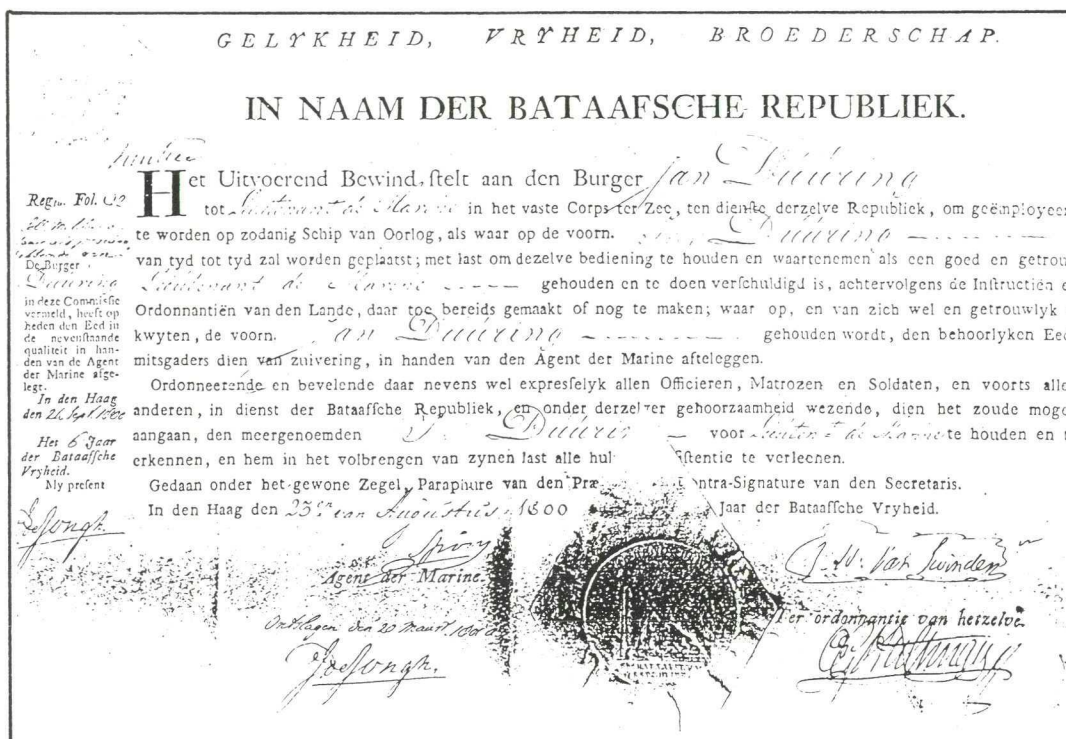
Deze tentoonstelling was ook voor Breukelen en Kockengen interessant omdat de hoofdpersoon enige jaren later, op 4 augustus 1819, de dag van zijn huwelijk, de titel van ambachtsheer van Kockengen verwierf en sindsdien als "hereboer" in Breukelen heeft gewoond, eerst op de buitenplaats Vechtstroom en daarna tot zijn dood op Vegtvliet.

Dankzij de nog aanwezige papieren en andere stukken² is de twintigjarige militaire loopbaan van Duuring goed te volgen: van 1796 tot 1806 in het leger van de Bataafse Republiek, daarna tot 1810 in het leger van het Koninkrijk Holland onder koning Lodewijk Bonaparte (broer van Napoleon) en na de inlijving van Holland bij Frankrijk in het leger van keizer Napoleon. Als bataljonscommandant van de Hollandse grenadiers van de keizerlijke garde maakte Duuring in 1812 de beruchte tocht naar Moskou mee. Een nadere kennismaking met deze persoon is dus alleszins de moeite waard.³

In het leger van de Bataafse Republiek en het Koninkrijk Holland

Jan Coenraad Duuring werd op 13 januari 1779 te Rotterdam geboren als oudste zoon van de eveneens Jan Coenraad geheten vader (geboren in 1750 te Hamm in Pruisen) en Alida de Koning (geboren in 1752 te Rotterdam) met wie Jan Coenraad Sr op 2 november 1777 in het huwelijk was getreden. De tweede zoon was Gerrit Duuring (1780 - 1855), die we kennen als de latere eigenaar van de buitenplaats Vredenoort te Breukelen.⁴

Blijkbaar had de jonge Duuring het soldatenbloed geërfd dat in de gouden kanonsloop van het vanouds door het geslacht Duuring gevoerde familie-wapen tot uiting komt. Kort na zijn zeventiende verjaardag trad hij op 15 februari 1796 in dienst als cadet bij het tweede bataljon jagers. Een jaar eerder was generaal Charles Pichegru met een Frans leger door de patriotten als bevrijder te Amsterdam ingehaald, hetgeen leidde tot de stichting van de Bataafse Republiek. Uit de indiensttreding kan worden geconcludeerd dat Duuring de ideeën achter deze staatkundige omwenteling was toegedaan terwijl hij zich later, zoals we nog zullen zien, tot een vurige aanhanger van het Franse bewind ontwikkelde.

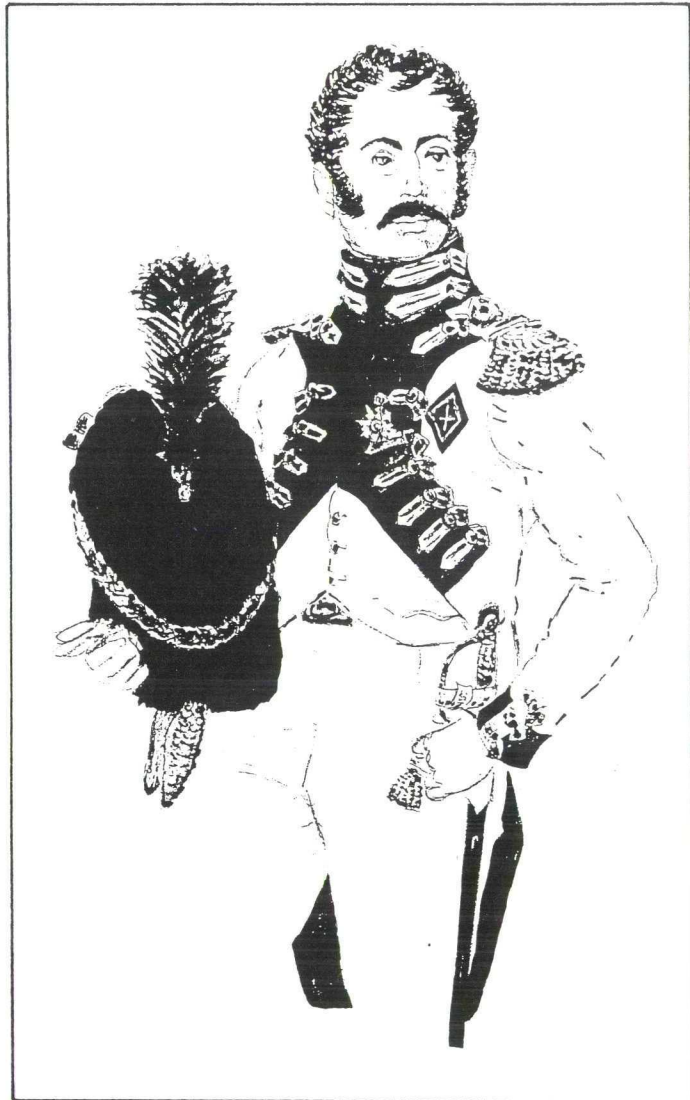
Afb. 1. Aanstelling van Jan Coenraad Duuring tot luitenant der Marine, gedateerd 23 augustus 1800.

Na in 1796 deelgenomen te hebben aan operaties van het Rijnleger in Duitsland, werd Duuring op 2 januari 1798 als luitenant bij de marine geplaatst, en wel op het fregat Juno. Zijn verzoek van 9 oktober 1799 om weer bij het landleger te mogen terugkeren, werd afgewezen. De maand daarna volgde de overplaatsing naar het oorlogsschip Joan de Wit en op 20 maart 1801 de bevordering tot eerste luitenant bij het eerste bataljon der mariniers. Een jaar later vond alsnog de overgang naar het leger plaats, en wel naar het 22ste bataljon infanterie, dat bestemd was voor de Kaap de Goede Hoop; deze zou volgens het vredetractaat van Amiens van 25 maart 1802 door Engeland aan de Bataafse Republiek worden teruggegeven. Op 5 augustus 1802 vertrok de Hollandse vloot uit Texel naar de Kaap, die op 23 december van dat jaar bereikt werd. Het hernieuwde bezit van de kolonie zou echter van korte duur zijn. In januari 1806 landden de Engelsen daar opnieuw en binnen drie weken werd het Hollandse leger tot overgave gedwongen. Dankzij de bedongen vrije aftocht kwam Duuring als kapitein-titulair nog in hetzelfde jaar in het vaderland terug, waarna zijn vaste benoeming in die rang volgde.

Inmiddels was de Bataafse Republiek, in feite reeds een vazalstaat van Frankrijk, volgens de wens van Napoleon maar met de volle medewerking van de Nederlandse regering, omgezet in het Koninkrijk Holland met Lodewijk Bonaparte, de broer van Napoleon, als koning. Bij de reorganisatie van het leger werd Duuring overgeplaatst naar het negende regiment infanterie, dat van 1806 tot 1809 in Duitsland was gestationeerd. In het kader van de continentale blokkade tegen Engeland kreeg hij tegen het einde van 1806 de opdracht te Emden, in Oost-Friesland, Engelse goederen in beslag te nemen, een taak die hij volgens de dankbetuiging "zoo goed als oordeelkundig" uitvoerde. Zijn bijdrage aan de arrestatie van een van diefstal verdachte oud-officier leverde opnieuw stof tot tevredenheid op door zijn "alleszins prij-

zenswaardig gedrag en betoonde intelligentie". De melding van het voorbeeldig gedrag van de kapitein Duuring aan de minister van oorlog Dirk van Hogendorp leidde er toe dat deze in een brief van 4 maart 1807 verzocht zijn bijzonder genoeg in zeer loffelijke bewoordingen aan Duuring bekend te maken. Inmiddels was deze, zoals veel legerofficieren, togetreden tot de vrijmetselarij.

Bij Koninklijk Besluit van 22 april 1809 werd Duuring benoemd tot kapitein bij het regiment gardegrenadiers des konings, een elitekorps, zodat de overplaatsing als een bevordering kan worden beschouwd. In die functie nam hij kort daarna deel aan de bestorming van Stralsund, in Duitsland aan de Oostzee, een stad waarvan het centrum op een eiland ligt (de dichter H. Marsman zou in 1923 een fraai literair portret van die stad schrijven). Bij die aanval raakte Duuring door twee geweerschoten aan zijn dij gekwetst. Op grond van zijn heldhaftig gedrag werd hij bij besluit van 11 juni 1809 bevorderd tot luitenant-kolonel (bataljonscommandant) en ontving hij het ridderkruis van de door Lodewijk Bonaparte ingestelde Orde der Unie. Om van zijn wonden te herstellen, werd Duuring vanuit Duitsland overgeplaatst naar het in Groningen gelegerde tweede regiment. Blijkbaar was dit een tijdelijke overplaatsing, want reeds op 25 augustus 1809 volgde de overgang als bataljonscommandant naar het regiment grenadiers van de koninklijke garde (zie Afbeelding 2).

Afb. 2. Jan Coenraad Duuring in het uniform van luitenant-kolonel van de grenadiers der Koninklijke Garde van het Koninkrijk Holland, 1809. Aangezien er geen portret van Duuring bekend is, werd de aquarel gebaseerd op het signalement van zijn pas voor de terugreis naar Nederland, gedateerd Parijs, 17 januari 1816. Dit signalement luidt: lengte: 1,86 m; ogen: blauw; mond: gemiddeld; kin: rond; haar en wenkbrauwen: blond; gezicht: ovaal.

Als bataljonscommandant met Napoleons keizerlijke garde naar Rusland

In 1810 vond opnieuw een ingrijpende overgang plaats. Het Koninkrijk Holland werd ingelijfd bij het Franse keizerrijk en Duurings regiment ging deel uitmaken van de keizerlijke garde met Versailles als garnizoensplaats. De keizer benoemde hem op 25 april 1812 tot ridder in het Legioen van Eer, hetgeen onder andere met zich meebracht dat hij trouw moest zweren aan de keizer om zich volledig en uitsluitend te wijden aan de verdediging van Napoleon en zijn keizerrijk. Ten gevolge van de politieke ontwikkelingen was Duuring meer en meer van zijn vaderland vervreemd geraakt en ingeschakeld in de veroveringsdrang van de grote keizer.

De consequenties hiervan werden vrijwel onmiddellijk merkbaar in de beruchte veldtocht naar Rusland. Reeds in februari 1812 was het regiment uit Versailles in oostelijke richting vertrokken. Zonder aan enig gevecht deelgenomen te hebben trok het regiment in de zomer Rusland binnen. Er is een brief bewaard gebleven die Jan Coenraad Duuring op 24 augustus uit Smolensk aan zijn broer Gerrit schreef. Hierin lezen we:

"In mijn vorigen schreef ik U, wij naar deze plaats volgens mijn gissing zouden gaan. Dit is geschied. Den 16en kwam de avant-garde hier aan en gaf een kleine affaire; den 17en arriveerden meer troupes, waaronder de garde. De Keizer liet ons vragen om met dubbele passen te komen en de fusillade was aan den gang in de nabijheid; dan wij marcheerden op een plateau op, achter den Keizer, waar wij den gantschen dag met het geweer in den arm bleven staan zonder iets te doen. Een regiment rukte slechts in de plaine [= vlakte] onder het geschut met den Keizer, die ook eenige doden van zijn escorte kreeg, en men kon met de houwitsers niet verder brengen als nog een 3 à 400 passen voor ons. Hier heb ik voor het eerst van mijn leven de Fransche armee [= leger] zien werken; dan dit gaat alles te boven, er kan niets voor staan. Onze troupes kwamen met de Russen tegenlijk aan de poorten, die eindelijk gesloten wierden en er ontstond een levendige canonade; dit begon omtrent 12 uur 's middags en 's nagts om die tijd stond de stad aan vier hoeken in den brand, en nu waren wij meester van de stad, daar wij ook 's middags met den Keizer introkken. Alles brandde nog eenige dagen daarna ieder oogenblik, zoodat wij immer op de been waren en op straat lagen, hetwelk mij belet heeft U eerder te schrijven.

Vervolgens heeft de armee nog drie dagen voor de stad geklopt en de Russen van positie tot positie verdreven, en eindelijk zijn zij verder opgeretireerd [= teruggetrokken], zoo men wil de helft naar St. Petersburg en de andere naar Moskou. Deze nacht, meen ik, gaan wij, zoo ik geloof, om 2 uur weder voorwaarts, zoo ik geloof naar Moskou en misschien naar St. Petersburg. Van de 1e plaats zijn wij nog 80 en van de andere 160 uren, maar niet dezelfde directie [= richting] natuurlijk. Bij mijn eerste schrijf ik U nader, want sta op het oogenblik nog op 't piquet bij den Keizer op de markt."⁵

De brief getuigt van Duurings bewondering voor het Franse leger. Het is jammer dat zijn andere tijdens de veldtocht geschreven brieven verloren zijn gegaan.

We weten dat het hoofdleger niet naar St. Petersburg maar naar Moskou is getrokken en dat Napoleon, vóór hij op 14 september 1812 de stad bereikte, bij het dorp Borodino in een zware veldslag met het Russische leger verwikkeld raakte. Napoleons weigering de keizerlijke garde in het vuur te zenden, zal Duuring niet onwelkom zijn geweest. De verliezen waren enorm en de overwinning werd niet bereikt. Door de naderende winter genoodzaakt, moest Napoleon uit Moskou de terugweg aanvaarden zonder de beslissende slag te hebben geleverd. Volgens een brief van kapitein Charles de Quay verliet het garderegiment Moskou op 19 oktober 1812. Deze brief vermeldt dat de overste [= luitenant-kolonel] Duuring de gehele veldtocht gezamenlijk met de genoemde De Quay en een kapitein De Sonnaville heeft opgetrokken en dat zij samen een knecht, een jongen, drie oppassers, zeven paarden en twee goed met provisie geladen wagens hadden. Tijdens de voor het leger zo desastreuze terugtocht werd het garderegiment van Duuring alsnog betrokken bij de veldslag bij Krasnoje op 17 november 1812, waarbij het volgens

een aantekening van zijn hand 300 man verloor. Volgens de memoires van Dirk van Hogendorp bevond Duuring zich op 10 december in Wilna (thans Vilnius, hoofdstad van Litouen). Van Hogendorp adviseerde hem de resten van de verslagen en in wanorde teruggetrokken onderdelen tot één bataljon te verenigen en zo te pogen zich een weg door het kozakkenleger te banen. Wat daarvan terecht gekomen is, weten we niet, maar in ieder geval is het Duuring en De Quay gelukt Koningsbergen in Oost-Pruisen te bereiken. Bij het verlaten van die stad verongelukte hij bijna op de Friesche Haff.

Het garderegiment van Duuring was op de terugtocht uit Rusland zo sterk gedecimeerd, dat het op 15 februari 1813 werd opgeheven. Duuring kwam bij het tweede regiment grenadiers van de keizerlijke garde terecht, een Frans keurkorps waarmee hij in hetzelfde jaar aan de veldtocht in Saksen en Silezië deelnam, hetgeen hem de bevordering tot officier in het Legioen van Eer opleverde. In de eerste maanden van 1814 trad hij bij de veldtocht in Frankrijk op als commandant van het regiment. De afloop is bekend: Napoleon werd verslagen en naar Elba verbannen. Duuring was aanwezig bij het afscheid dat Napoleon op 20 april 1814 te Fontainebleau van zijn garde nam.

Vergeefse pogingen naar Nederland terug te keren

Men zou kunnen verwachten dat Duuring wel zijn bekomst van de voormalige keizer zou hebben gekregen, maar het tegendeel blijkt het geval te zijn geweest. De laatste toespraak van Napoleon tot zijn garde sprak hem zo aan, dat hij deze nauwkeurig heeft opgetekend. Uit een latere brief blijkt dat hij Napoleon tevergeefs verzocht heeft hem naar Elba te mogen vergezellen en daarbij zeer lang op de kamer van generaal Antoine Drouot, die als gouverneur van het eiland wél mee naar Elba vertrok, heeft uitgehuild.

Het is daarom niet verwonderlijk dat Duuring er weinig voor voelde om in het Franse leger te blijven en de nieuwe koning Lodewijk XVIII te dienen. Nederland was weer onafhankelijk geworden en Duuring wilde terugkeren naar zijn vaderland. Wij zouden verwacht hebben dat de Franse regering haar vroegere tegenstander, en nog wel een buitenlander, graag zou hebben laten gaan. Wat vele andere Nederlandse officieren wel was toegestaan, onder andere verscheidene generaals die het nieuwe Nederlandse leger hebben opgebouwd en bij de slag bij Waterloo tegen Napoleon streden,⁶ werd hem in feite geweigerd. Men had hem leren waarden als een uitstekend officier die men niet wilde missen bij de reorganisatie van het Franse leger. Op 1 juli 1814 werd hij als bataljonscommandant bij het nieuw opgerichte korps van de koninklijke garde ingedeeld.

Dit verhinderde Duuring niet om zijn toekomstmogelijkheden bij het Nederlandse leger af te tasten. Nog diezelfde dag verzond hij twee lange brieven naar Nederland. De eerste was gericht aan luitenant-generaal baron J.W. Janssens onder wie hij aan de Kaap de Goede Hoop had gediend. Duuring wilde, alvorens in Frankrijk eervol ontslag te nemen, kunnen vrouwen te zullen worden aangesteld als regimentscommandant. Als argumenten voerde hij aan dat, terwijl tal van Franse officieren waren weggezonden, men hem, een buitenlander, in het nieuwe Franse leger wilde behouden en voorts het feit dat hij vier jaren bataljonscommandant was geweest en in de laatste veldtocht als kolonel een regiment (drie bataljons) grenadiers van de garde had gecommandeerd.

De tweede brief was bestemd voor baron Tindal, destijds onder Lodewijk Bonaparte zijn commandant bij de koninklijke garde en nu eveneens luitenant-generaal in het nieuwe Nederlandse leger. Hij vroeg Tindal ondersteuning van het verzoek aan Janssens. Hierbij verklaarde Duuring: "Ik herhaal nogmaals stellig, dat ik niets, zelfs niet de eeretekens welke ik verdiend heb, op hooger prijs stel dan mijn eigen vaderland te dienen, welke

de omstandigheden alleen mij hebben doen verlaten".

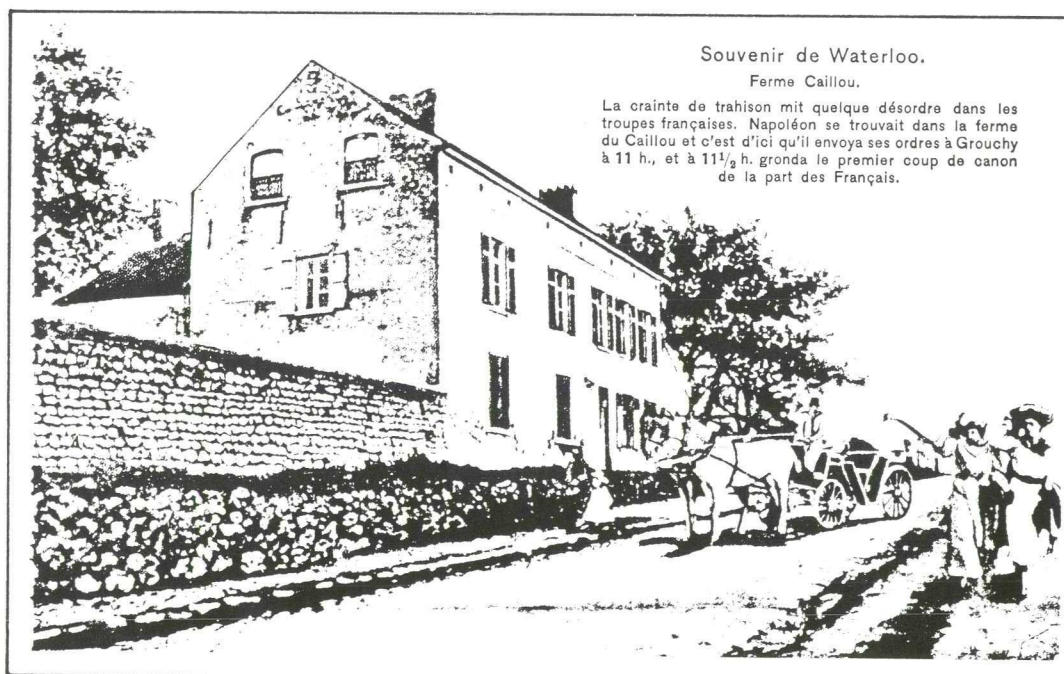
Waarschijnlijk heeft hij op deze brieven slechts een ontwijkend antwoord gekregen. Enerzijds waren talloze officieren uit Frankrijk teruggekomen terwijl anderzijds vele orangisten die sinds 1795 niet gediend hadden, de plaatsen opeisten. Hoe het ook zij, Duuring bleef in Franse dienst en kwam op 8 augustus in zijn nieuwe garnizoensplaats Nancy terecht waar hij, zij het slechts kort, kon uitrusten van de ontberingen en gevaren van de laatste jaren. Aan een groot bal dat op 3 februari 1815 in het raadhuis voor de officieren van het garnizoen plaatsvond, nam hij als één van de drie commissarissen deel.

Intussen streefde de Franse regering er naar haar geringe populariteit bij het leger te vergroten en ook Duuring zo vast mogelijk aan zijn nieuwe meesters te binden door hem op 25 juli 1814 het ridderkruis van St. Louis toe te kennen. We mogen wel zeggen dat beide pogingen weinig effect hadden. Toen Napoleon na zijn ontsnapping van Elba op 1 maart 1815 weer voet op Franse bodem zette, koos het leger onder maarschalk Ney tegen de koning en vóór zijn geliefde keizer.

Trouw aan Napoleon tot het einde

Ongetwijfeld heeft ook Duuring de terugkeer van Napoleon met enthousiasme begroet. Tekenend is dat hij de door generaal Drouot eigenhandig geschreven brieven, gericht aan de commandant van de oude garde te Metz en aan generaal Poret de Morvan, commandant van de jagers van de keizerlijke garde (gedateerd 12 respectievelijk 17 maart 1815) met de oproep zich onder het gezag van de keizer te stellen, trouw heeft bewaard. Het korps van de koninklijke garde werd gereorganiseerd, waarbij Duuring bij decreet van 13 april 1815 werd benoemd tot bataljonscommandant van het eerste regiment van de jagers der keizerlijke garde.⁷

In deze functie maakte hij de laatste strijd van Napoleon tegen de geallieerden mee, bekend als de 100-daagse veldtocht, die haar voor de keizer

Afb. 3. De hoeve van Caillou ten zuiden van Waterloo, hoofdkwartier van Napoleon tijdens de laatste veldslag.

noodlottige einde in de slag bij Waterloo vond. Ook hier speelde Duuring een belangrijke rol, die wij kennen dankzij een door hem in 1816 op verzoek van generaal Pelet opgesteld verslag van de laatste drie dagen van de slag (16 - 18 juni 1815). Hierin lezen we dat Duuring op de avond van 17 juni het bevel kreeg zich bij de keizer te voegen, die in de hoeve Caillou aan de grote weg ten zuiden van Waterloo zijn hoofdkwartier had opgeslagen (zie Afbeelding 3), een goed kwartier verwijderd van de slaglinie van de volgende dag. Het bataljon bivakkeerde in de tuin bij - zoals Duuring schrijft - afschuwelijk weer ("temps affreux"). Dit pand is nu een aan Napoleon gewijd museum; een informatiebord in de naastgelegen boomgaard vermeldt dat Duuring en zijn manschappen daar hebben gebivakkeerd.

Het verslag van de volgende, beslissende dag van de strijd is interessant genoeg om een gedeelte, in de vertaling van Victor de Stuers, te citeren:

"Des morgens omstreeks 7 uur gaf de Keizer mij last om met het bataillon aan de hoeve te blijven, ten einde zijn Generaal-Kwartier, den Schat [= de geldmiddelen van het leger] enz. te bewaken. Onderscheiden regimenten infanterie, cavalerie enz. trokken achter-eenvolgens langs de slaglinie; Zoo ook de oude garde. Bij het voorbijtrekken van het 2e Bataillon heb ik den adelaar [het regimentsvaandel] aan den generaal Cambronne [de commandant van het eerste regiment van de jagers der keizerlijke garde] overgegeven.

In den ochtend begon het kanonvuur van weerszijden. Het bataillon dat ik commandeerde bleef bij de hoeve; van tijd tot tijd zagen wij eenige gevangenen aankomen. Omstreeks 2 of 3 uur 's middags vernam ik dat meerdere soldaten hoofdzakelijk van onze rechterzijde komende, zonder geweren vluchtten.

Ik deed het bataillon onder de wapenen komen, detacheerde eene compagnie naar rechts, een andere naar links, en behield er twee in het centrum. Ik steeg te paard en met behulp van de gendarmerie van het Generaal-Kwartier bracht ik de vluchtelingen tot staan, verzamelde die, en deed hen naar het centrum van het leger voeren. Een uur later was deze vlucht geëindigd en alles zeer rustig. Wij zagen meerdere officieren der Engelsche cavalerie als krijgsgevangenen aankomen.

Omstreeks 5 - 6 uur 's avonds kwamen overhaast meerdere caissons [transportwagens] van 't slagveld, en zij zeiden dat zij geen munitie meer hadden, zodat meerdere stukken [kanonnen] daarvan verstoken waren. Inderdaad bevond ik dat verscheidene caissons ledig waren, maar anderen hadden nog munitie. Ik deed ze alle links en rechts van den weg achter de hoeve parkeren, en verzocht den Eeuyer [stalmeester], die bij de équipages van den Keizer was, om de voertuigen van den Schat te bespannen.

Tusschen 6 en 7 uur 's avonds berichtte mij een post op mijn rechter zijde, dat men twee colonnes uit het bosch zag deboucheeren. Ik ging die verkennen. Nauwelijks aangekomen, kon ik mij vergewissen dat het vijandelijke troepen waren. Elke colonne kon 800 man tellen, maar daar de staart nog in het bosch was, kon men zeer moeilijk haar sterkte goed schatten.

Ik nam onmiddellijk mijn maatregelen voor het geval van een attaque; ik deed twee stukken met schroot geladen in batterij stellen, en door een officier met 50 man dekken, zoo geplaatst, dat de vijand ze niet dan moeilijk kon ontwaren. Ik gaf last niet te schieten voor dat ik er bij zou zijn.

Op hetzelfde oogenblik kwam mijn Adjudant-Major mij zeggen, dat andermaal veel soldaten ordeloos terugtrekkend aankwamen. Ik deed mijn twee compagnieën, die ik in het centrum bewaard had, met geveld baïonet op en naast den weg plaatsen, met last hoege-naamd niemand dan de gewonden door te laten. Ik heb onder die vluchtelingen meerdere officieren aangetroffen, voorts een Chef de bataillon, dien ik gedwongen heb het commando te voeren over een bataillon dat ik weder had weten te verzamelen; ik heb gedreigd op hen te vuren, indien hij niet terstond gehoorzaamde. Ik heb zelfs een Maréchal-de-Camp aange-troffen. Ik wist zijn naam niet, en evenmin wat hij wilde; ik heb hem verzocht een ander detachement aan te voeren.

Terwijl ik die vluchtelingen deed verzamelen, liet de officier dien ik gedetacheerd had om de twee stukken te dekken, mij weten dat de artillerie-officier had goed gevonden met zijn twee stukken heen te gaan, zeggende dat hij van mij geen bevelen had te ontvangen; voorts dat de vijand naderde. Ik verzocht eenige artillerie-officiëren - onder welke hoofdof-ficiëren waren - om andere stukken in batterij te stellen. Maar daar geschiedde niets van.

Ziende dat ik zonder steun van wien ook, door een veel sterker macht dan de mijne, op het punt stond aangevallen te worden, besloot ik een bataillon van ongeveer 200 man te

vormen uit verschillende regimenten, die men nog links en rechts verzameld had. Ik liet deze troep aan mijn rechterzij opstellen "en potence" [= haaks, dus in den brede] en een weinig naar achteren, opdat men mij niet zou overvleugelen. Ik deed den Schat en de equipages van den Keizer, vervolgens de stukken enz. heen gaan, zonder hun een man escorte mee te geven, en zulks ten einde een aanval af te weren, die zeer nadeelig voor het leger kon wezen, indien de weg daarachter versperd was.

Ik deed mijn bataillon opstellen met den rug tegen de hoeve, detacheerde 100 man als tirailleurs in het bosch en hield 100 andere in reserve, op hetzelfde oogenblik waarop de Generaal, Prévôt-général de l'Armée, 200 man infanterie in den stormpas deed attackeeren, op een afstand van een half geweeschot deployeeren [= in slagorde opstellen] en eveneens in het bosch binnendringen. Deze combinatie had een zeer gelukkigen uitslag; de Pruisen werden teruggedrongen, en wij ondervonden weinig verliezen.

Ik had tegelijkertijd mijn adjudant-majoor afgezonden om den Keizer bericht te geven. Deze deed mij zeggen dat ik goed gehandeld had en dat ik de positie moest behouden.

Niet lang daarna zagen wij een volslagen wanordelijke vlucht opdagen, die men niet kon stuiten, daar infanterie, cavallerie, artillerie, alles door elkaar gemengd was. Vreezende door vijandelijke ruitery gechargeerd te worden en om in geval van nood een beweging te kunnen uitvoeren, deed ik toen het bataillon bezijden den weg verzamelen in colonne per divisie op peletons afstand. Officiëren en soldaten van alle regimenten wilden zich in mijn gelederen plaatsen, maar ik liet niemand toe, want het ware mij onmogelijk geweest de tot dusverre bewaarde orde te handhaven. Later heb ik last gegeven de manschappen der oude garde in de gelederen op te nemen, zoodat op het laatst mijne divisien elk ongeveer 300 man telden.

Te midden van die treurige wanorde, en op het oogenblik dat men op ons schoot - het was in de avondschemering - zagen wij den Keizer aankomen, vergezeld van eenige (6 of 8) Chasseurs à cheval [= jagers te paard] en van eenige generaals, onder welke ik de graven van Lobau en Drouot opmerkte. Zijne Majesteit kwam op mij af, vroeg mij wat ik gedaan had, vroeg welke mijn sterkte en mijn positie waren - waarop ik antwoordde zooals boven verhaald is - en gaf mij last hem in gesloten orde te volgen erbij voegende: "Je compte sur vous" [= ik reken op u].

We zullen Duuring op zijn terugtocht gedurende de nacht, waarbij hij het contact met de keizer verloor en aan het dwalen raakte, niet verder volgen, maar volstaan met op te merken dat dit verslag het beeld van Duuring als een zeer plichtsgetrouw en bekwaam officier bevestigt. Dat Napoleon de bewaking van zijn "schat" aan hem toevertrouwde, bewijst wel hoe volkomen hij Duuring vertrouwde.⁸

Aantekeningen van Duuring leveren als een welkome aanvulling nog enkele persoonlijke indrukken van de slag. Hij rekende het als een grote fout van Napoleon dat hij op 18 juni slag leverde met een door het slechte weer afgemat leger op een, mede door de weersomstandigheden, voor aanvallen zeer ongunstig terrein. De krijgstucht had sinds de vorige veldtochten veel geleden, maar niet zoveel als na de slag door sommigen werd beweerd. In ieder geval stond deze veel hoger dan die van de Pruisen, waarvan Duuring enkele pakkende voorbeelden geeft. Verder is het interessant van hem te vernemen dat Napoleon nimmer zijn garde behoefde aan te spreken, behalve na de verloren slag bij Krasnoje, boven reeds genoemd. Het keurkorps waarin Duuring onder hem diende, is dus vrijwel nooit echt bij de gevechten ingeschakeld geweest.

De waarde die Duuring aan de discipline toekende, komt opnieuw tot uiting in zijn gedrag bij de ontbinding van de voormalige keizerlijke garde. Tijdens een militair oproer in verband met de betalingen op 26 september 1815 wist hij zo goed de orde te handhaven dat hij de volgende dag namens de regering zijn regiment, waarvan hij blijkbaar op dat moment commandant was, in een dagorder kon bedanken, welke hij besluit met de uitspraak dat er geen ander devies voor het regiment geldt dan: "honneur et obéissance" (eer en gehoorzaamheid). Verschillende brieven van superieuren van Duuring getuigen van de grote waardering voor zijn optreden bij de wanordelijkheden en zijn grote kwaliteiten als officier.

Certificat
de cessation
de Paiement.

Légion d'Honneur. — Grande Trésorerie.

1er Régiment
de Chasseurs

Garde Impériale.

Chasseurs à Pied. (Vieille Garde.)

N^o. de Série générale
N^o. de Série particulière

M. Duuring Jean, Major
Chef de Bataillon (Vieille Garde) officier de la Légion
a été payé de son traitement de la Légion par le
Soin du Corps jusqu'au trente Juin inclus
an 1814.

Nous Membres du Conseil d'Administration des Chasseurs
à pied de la Garde Impériale, certifions que M. Duuring Jean,
Major Chef de Bataillon (Vieille Garde) dont la mutation
est indiquée ci-dessus, a cessé d'être compris sur l'Etat des
Légionnaires du Corps, à compter du 1er Juillet 1814.

Le Grand le 30 septembre 1815

Le Quartier-Maître-Trésorier,
L. J. J. J.

Vu par l'Inspecteur aux Revenues,
L. J. J. J.

Afb. 4. Bewijs van de finale uitbetaling aan Jan Coenraad Duuring voor zijn diensten als officier in Franse dienst tot en met 30 juni 1814, gedateerd 30 september 1815.

Terug naar Nederland

Eervol ontslagen uit de militaire dienst verliet Duuring op 18 januari 1816 Parijs. Hij reisde naar Rotterdam waar hij zich bij zijn broer vestigde (zie

Afbeelding 4). Hij had inmiddels zijn diensten aan koning Willem I aangeboden, onder overlegging van zijn eervolle getuigschriften en uitstekende staat van dienst. Ondanks zijn herhaald verzoek slaagde hij er echter niet in een plaats in het Nederlandse leger te verwerven. Bij Koninklijk Besluit van 11 januari 1816 werd hem een toelage van 60 gulden per maand toegewezen. Uiteindelijk moest hij pensionering als enige mogelijkheid aanvaarden, hetgeen door een Koninklijk Besluit van 25 april 1819 werd bekrachtigd, waarbij hem een pensioen van 1200 gulden per jaar werd toegezegd.

Op 4 augustus van hetzelfde jaar huwde hij Albertine Henriette Gilde-meester (1789 - 1854), dochter van Mr Hendrik Gildemeester (1759 - 1823) en Albertina Frederika Cornelia van Gheel (1758 - 1834), die 's zomers de buitenplaats Vegtvliet te Breukelen bewoonden. De dag tevoren waren voor notaris Jan Hendrik Zilver te Amsterdam de huwelijkse voorwaarden opgemaakt.⁹ De bruidegom Jan Coenraad Duuring, "Officier van het Legioen van Eer, Chevalier van St. Louis, gepensioneerd als gewezen Groot Majoor in Franschen Dienst, wonende binnen deze stad en gelogeed in het logement de Munt" bracht zijn kleren, lijfgoed, gouden horloge en andere kostbaarheden en contant geld in, in totaal geschat op 3000 gulden; de bruid Albertine Henriette Gildemeester onder andere zilverwerk, sieraden, meubels, linnengoed, effecten en een belangrijke som in obligaties. Het is interessant te vernemen waar de miljonair Hendrik Gildemeester zijn grote rijkdom had verkregen, maar dat is een ander verhaal. In ieder geval maakte deze welkome omstandigheid het de berooide oud-officier mogelijk als "hereboer" een nieuw leven te beginnen en zich een titel aan te schaffen die hem nieuw aanzien verleende: heer van Kockengen.

De positie van ambachts- of gerechtsheer had door de Bataafse Revolutie in de Franse Tijd veel van zijn betekenis verloren. De gerechtsheer mocht niet langer de schout benoemen. De bestuurlijke bevoegdheden van gerechtsheer, schout en schepenen gingen over op het gemeentebestuur (municipaliteit) en hun rechtsprekende taken op de vrederechter (*juge de paix*). Het Koninkrijk der Nederlanden bestendigde deze veranderingen (maar verving in 1827 de vrederechter door het kantongerecht). De ambachtsheer behield slechts persoonlijke rechten (bijvoorbeeld jacht en visserij), maar de titel gaf nog altijd status. Bijgevolg kon een positie van ambachtsheer voor goed geld worden verkocht en gekocht.

Slotopmerking

De kennismeming van de militaire loopbaan van Jan Coenraad Duuring roept bij de moderne lezer onwillekeurig vragen op, samenhangend met enerzijds zijn schijnbaar onvoorwaardelijke trouw aan Napoleon, zowel vóór diens verbanning naar Elba (april 1814) als na zijn terugkeer (maart 1815), en anderzijds de pogingen van Duuring tijdens deze verbanning en na de slag bij Waterloo om opgenomen te worden in het Nederlandse leger onder koning Willem I. Lijkt deze houding niet van een verregaande beginselloosheid van Duuring te getuigen, alsof hij als beroepsmilitair niet geïnteresseerd was in het onderscheid tussen "goed" en "fout" gedrag zoals we ons dat van de Tweede Wereldoorlog herinneren?

Het antwoord op deze vraag ligt in de onvergelykbaarheid van de twee historische situaties. De verhouding tussen patriotten en prinsgezinden was een heel andere dan die tussen goede Nederlanders en landverraders. Het is hier niet de plaats om daarop uitvoerig in te gaan, maar letten we er slechts op hoe de houding van Duuring in zijn *eigen* omgeving werd opgevat. In 1814 wilde het herstelde koninkrijk Frankrijk, ook al had hij dat onder Napoleon bevochten, hem niet laten gaan. Integendeel, hij werd als bataljonscommandant bij de koninklijke garde geplaatst en binnen enkele maanden werd hem het ridderkruis van St. Louis toegekend. In het herstelde

Nederland lagen de stukken niet anders. Zoals we zagen, waren de voormalige patriotten baron Janssens en baron Tindal beiden luitenant-generaal onder koning Willem I. Het is daarom onjuist de genoemde categorieën van de Tweede Wereldoorlog op de Napoleontische tijd toe te passen. Tekenend voor de toenmalige verhoudingen is het feit dat de schriftelijke bevestiging van de bevordering tot officier in het Legioen van Eer (1813) door Napoleon hem pas in 1818 na herstel van het koninklijke bewind alsnog werd toegezonden en, misschien nog frappanter, dat hij in 1819 schriftelijke toestemming van de Nederlandse autoriteiten kreeg - op voorgedrukt papier, dus hij was lang niet de enige - deze orde te mogen dragen.¹⁰

Noten

- 1 N. Vels Heijn, 1974. Glorie zonder Helden - De Slag bij Waterloo, Waarheid en Legende, Amsterdam, blz. 182.
- 2 In beheer bij de tweede auteur, die van Jan Coenraad afstamt volgens de lijn Gérard Daniel (1822 - 1871), Albert Henri Jean Conrad (1848 - 1901), Louis Antoine Christiaan (1877 - 1937) en Amedée Edouard (1911 - 1985).
- 3 Hiervoor is geput uit de catalogus van de tentoonstelling, georganiseerd door l'Association Belge Napoléonienne et La Société Belge d'Etudes Napoléoniennes, aangevuld met direct aan de documenten ontleende tekst, alsmede het artikel "Kolonel Duuring (1779 - 1834)", dat Victor de Stuers, kennelijk op basis van de hem door de familie Duuring beschikbaar gestelde documenten, in "Van Onzen Tijd", jaargang 9, eerste deel, 1908 - 1909, blz. 76 - 88, 121 - 136, 157 - 169 publiceerde.
- 4 De genealogische gegevens zijn ontleend aan de gedrukte "Stamlijst der familie DUURING", opgemaakt door A.J. Bickercaarten, Baarn, mei 1918 (niet in de handel verkrijgbaar).
- 5 De tekst van de brief is ontleend aan het artikel van Victor de Stuers, die wordt genoemd in noot 1 (zie ook noot 3).
- 6 Zie de levensbeschrijvingen in J.M.G.A. Dronkers, 1968. De Generaals van het Koninkrijk Holland 1806 - 1810 (niet in de handel gebracht boek).
- 7 Ook deze aanstellingsbrief is in het archief van Duuring bewaard gebleven, alsmede een eigenhandig door Duuring geschreven lijst van de officieren van de drie regimenten van de keizerlijke garde.
- 8 Het is een interessante vraag of Napoleon bewust Duuring deze opdracht heeft gegeven teneinde een confrontatie tussen hem en de Nederlandse troepen in het leger van Wellington te vermijden.
- 9 Notarieel Archief 17363, nr. 381 (Gemeente-archief te Amsterdam).
- 10 In het in noot 6 genoemde geschrift vinden we portretten van de generaals D.H. baron Chassé, G.M. Cort Heyligers en J.A. Stedman die trots op hun borst zowel het ordeteken van het Legioen van Eer (zij het dat na 1814 in het medaljon de beeltenis van Napoleon door die van koning Hendrik IV was vervangen!) als de door koning Willem I ingestelde Militaire Willemsorde dragen.

De oorsprong van de Molukse gemeenschap in Breukelen

Arie A. Manten
Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen

In de vroege herfst van 1964 vestigden zich één Ambonees gezin uit een kamp in de Wieringermeerpolder en twee gezinnen afkomstig uit een kamp in Zeeland als eerste Zuidmolukkers in Breukelen. Een veel grotere groep, 22 Zuidmolukse gezinnen, arriveerde heel spoedig daarna, op 4 oktober 1964; die kwam uit Woerden, waar ze 13¹/₂ jaar hadden gewoond. Zij werden op 10 november 1964 gevolgd door een drietal Zuidmolukse gezinnen uit het kamp Fochteloo in Oosterwolde, Friesland, terwijl omstreeks diezelfde tijd ook nog enkele gezinnen uit het kamp te Huizen hierheen kwamen.¹ Daarmee begon eind 1964 de geschiedenis van de Molukse gemeenschap in Breukelen. Over de achtergrond van het ontstaan van die gemeenschap gaat dit artikel.

Komst van de Molukkers naar Nederland

In het voorjaar van 1951 kwamen ongeveer 3500 Molukse militairen uit het opgeheven Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger (KNIL) met hun gezinnen (in totaal circa 12500 personen) op dienstbevel in negen schepen naar Nederland.² Na aankomst in de haven gingen ze eerst naar het Demobilisatiecentrum in Amersfoort. Daar werd voedsel en kleding uitgereikt, werden de kinderen medisch onderzocht en kregen de mannen hun ontslag uit de militaire dienst op schrift.³ Daarna werden ze per bus overgebracht naar een van de vijftig voor hen vrijgemaakte, over heel Nederland verspreid liggende kampen. Het lag in de bedoeling om naar de Molukse eilanden terug te gaan zo spoedig als de politieke ontwikkelingen dat mogelijk maakten. De harde realiteit was anders. De geschiedenis van de Molukkers in Nederland is in belangrijke mate gestempeld door hun landverhuizing en het daarop volgende intense spanningsveld tussen ideaal en werkelijkheid.⁴

De Ambonese gezinnen die naar Woerden gingen, werden daar ondergebracht in drie voormalige militaire kampementen. Dat waren de Kazerne, in het midden van de oude binnenstad, het kamp Singel aan de westelijke buitenzijde van de stadsgracht, en het kamp Utrechtsestraatweg aan de oude straatweg naar Utrecht. De twee laatstgenoemde kampementen bestonden uit houten barakken; het kamp Utrechtsestraatweg was bijna even groot als de beide andere samen.⁵

Bij hun aankomst in Woerden kregen de toekomstige kampbewoners een boeket bloemen en een in het Maleis gestelde welkomstbrief aangeboden door de toentertijd erg actieve landelijke Stichting "Door de eeuwen trouw", een Nederlandse organisatie die fel gekant was tegen de Republiek Indonesia en vooral aanhang had in orthodox-protestantse kringen.

De verdeling van de Molukkers over de diverse kampen in het land was in het begin nogal willekeurig. Daardoor ontstonden op verscheidene plaatsen spanningen tussen mensen afkomstig van verschillende eilanden en met verschillen in culturele tradities (Ambonezen, Keiezen), of van verschillende godsdienst (christenen, islamieten), terwijl er ook weinig rekening mee werd gehouden wie via de uitgebreide familiebanden verwant waren aan elkaar. Een deel van deze problemen werd in de tijd daarna opgevangen door verhuizingen naar een ander kamp.

Zorg voor de Molukkers door de Nederlandse overheid

In het begin bemoeiden verscheidene departementen van de Rijksoverheid zich, los van elkaar, met de Molukkers.

Het Ministerie van Oorlog werd om tactische redenen nogal buiten beeld gehouden. De technische zorg voor de kampen berustte bij de Dienst Uitvoering Werken (D.U.W.) van het Ministerie van Sociale Zaken; de sociale zorg voor de kampbewoners werd toevertrouwd aan de Dienst Maatschappelijke Zorg (D.M.Z.) van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Voor het toezicht op de "handhaving van orde en tucht" werd in 1951 een Hoofd van de Ambonese Woonorden in Nederland (HAWIN) aangesteld, in de persoon van generaal-majoor b.d. Scholten; hij viel onder de verantwoordelijkheid van het Ministerie van Uniezaken en Overzeese Rijksdelen.

In elk kamp kwam een Nederlandse kampbeheerder te wonen, die toezicht hield, de verzorging regelde en voor de contacten tussen kampbewoners en autoriteiten zorgde. Ten behoeve van dit laatste was er een kampraad, gekozen door de mannelijke gezinshoofden.

Om aan de versnippering in het overheidsbeleid een eind te maken, werd medio 1952 een Commissariaat van Ambonezenzorg (CAZ) ingesteld, een zelfstandig orgaan dat de taken van de eerder genoemde beleidsuitvoerende instanties overnam en alleen rechtstreeks verantwoording verschuldigd was aan de minister van Maatschappelijk Werk. Nadeel was dat de Molukkers zodoende apart kwamen te staan van de Nederlandse samenleving, wat toen overigens nog niet zo gevoeld werd omdat het ging "om een zeer specifieke opvang van korte duur".⁶

Het CAZ regelde alles voor de Molukkers in de diverse kampen. De invloed van dit sterk paternalistisch ingestelde orgaan werkte door in alle levenssferen van de kampbewoners. De Molukkers lieten zich dat welgevallen, mogelijk omdat ze door hun KNIL-tijd gewend waren geraakt aan een alles voor hen regelende en beslissende overheid. In het geval van het CAZ was er evenwel een tegenkant: het CAZ was voor hen tevens representant van "de regering" die hen in hun ogen zoveel kwaad had aangedaan door hen na 365 jaar militaire toewijding aan Nederland en Oranje zo onrechtvaardig aan de dijk te zetten, en daarmee concentratiepunt van alle kritiek.

De jeugd reageerde al sedert vrij spoedig na aankomst in de kampen zijn onvrede met de slechte huisvesting en de weinig inspirerende leefsituatie zo nu en dan af in vandalisme, relletjes en kleine diefstallen. De politie en andere autoriteiten konden daar weinig vat op krijgen door de gesloten gemeenschappen en het wantrouwen jegens de overheid.

Molukse belangenorganisaties

Ten tijde van het vertrek van de Molukkers uit Indonesië richtten zij in maart 1951 in Djakarta de Commissie Rechtspositie Ambonese Militairen en Schepelingen (CRAMS) op. Na aankomst in Nederland vestigde het hoofdbestuur van deze belangenorganisatie zich in Woerden, in het kamp Utrechtsestraatweg. Zij streefde met alle kracht naar erkenning van de militaire rechten van de oud-KNIL-militairen, een taak die er door het onaanvaardbaar geachte ontslag uit de militaire dienst niet eenvoudiger op was geworden. Elke maatregel van de Nederlandse overheid die de CRAMS niet vond passen bij zijn doelstellingen werd zeer principieel op juridische gronden aangevochten. De CRAMS erkende de Republiek Maluku Selatan (RMS, Republiek der Zuid-Molukken) en had contacten met de RMS-leiders, maar hield zich in zijn vertegenwoordigende werk aanvankelijk buiten de RMS-politiek.

Niet lang bleef de CRAMS de organisatie van en voor alle naar Nederland overgebrachte Molukkers. In Zeeland ontstond na onenigheid in september 1951 de gematigder Kesatuan Rayat Maluku (KRM, in het Nederlands vertaald: de Eenheidsorganisatie van het Molukse volk). Om de eenheid te herstellen kwam in februari 1952 de Badan Perwakilan Rayat Maluku Selatan (BPRMS, het Vertegenwoordigend lichaam van het Zuidmolukse volk) tot stand.⁷ De verdeeldheid bleef echter en nam in de loop der tijd nog toe. Een deel van de CRAMS-leiding ging met de oude organisatie door, die zich vervolgens ook niet meer afzijdig hield van de politiek. De achtergrond van de naam CRAMS wijzigde men in Committee Rehabilitation Army

Men (former KNIL) of Maluku Selatan.⁸ Diverse overtuigde leden van het CRAMS lieten zelfs een nieuwgeboren zoon bij de burgerlijke stand demonstratief inschrijven met Crams als één van zijn voornamen.

In Woerden bleef kamp Utrechtsestraatweg CRAMS-gezind, en schaarden de beide andere kampen zich in grote meerderheid achter de BPRMS. Het CRAMS ging zich steeds scherper opstellen tegenover de Nederlandse overheid en ook de verdraagzaamheid jegens andersdenkende Molukkers werd minder.

In 1954 scheidde de Partai Nasional Maluku Selatan zich van het CRAMS af.

Het resterende CRAMS viel vervolgens landelijk ook nog eens in vier fracties uiteen, waarvan er twee aanhang hadden onder de bewoners van het Woerdense kamp Utrechtsestraatweg: CRAMS-Polhaupessy en CRAMS-Tamaëla, beide genoemd naar hun politieke

Rijwielzadelfabriek

*

TELEFOON 0 3462-652

BANKIERS:
NEDERLANDSCHE MIDDENSTANDSBANK N.V.
(KANTOOR BREUKELEN)
POSTREKENING: 180446
TELEGRAMADRES: KNOOP BREUKELEN

BREUKELEN, 16 April 1962.
BRIEF-ADRES: KNOOP RIJWIELZADELFABRIEK

A a n

Burgemeester en Wethouders

der Gemeente B r e u k e l e n .

Uw kenmerk : No.725.

Onderwerp : Extra-woningcontingent
Ambonezen.

Edelachtbare Heren,

Uw geacht schrijven dd. 11 dezer geeft ons aanleiding onder Uw aandacht te brengen, dat wij reeds geruime tijd te kampen hebben met een tekort aan voornamelijk ongeschoold personeel.

Bij de eventuele huisvesting van Ambonezen hier ter plaatse zijn wij dan ook daadwerkelijk geïnteresseerd, daar mag worden aangenomen dat voor zeker 2 of 3 arbeidskrachten uit deze bevolkingsgroep altijd wel mogelijkheden tot plaatsing in ons bedrijf aanwezig zullen zijn.

Met de meeste Hoogachting,

KNOOP RIJWIELZADELFABRIEK

C.M. van Wijngaarden
C.M. van Wijngaarden, Dir.

Afb. 1. Brief van de rijwielzadelfabriek Knoop, één van de antwoorden op de gemeentelijke enquête over de plaatsingsmogelijkheden voor Ambonese werknemers.

AAN

de Fabrikantenkring „de Vechtstreek”,
p/a N.V. Bammens & Zn.,
te M A A R S S E N .

Uw kenmerk

Uw brief van

Ons kenmerk

973

Onderwerp

BREUKELEN, 25 april 1962.

Extra-woningcontingent
Ambonezen.

Ten verfolge op onze brief van 11 dezer, nr. 726, delen wij u mede, dat een onder de plaatselijke industriëlen gehouden enquête naar de behoefte aan tewerkstelling van Ambonezen het volgende resultaat heeft opgeleverd:

Industriële Mij v.h. J.W.Bronwasser	10	-	15
Meubelfabriek „de Eendracht"	3		
Garagebedrijf J.N.Roeleveld	-	-	-
„Vapor"	5		
„Sterovita" Melkproducten	10		
Waterleidingbedrijf Midden-Nederland	-	-	-
N.V. Industrie en Handelmaatschappij	2	-	3
N.V. „de Vecht"	-	-	-
Drukkerij G.van Dijk	1	-	2
N.V. Hazemeyer	10	-	12
Totaal	41	-	50

Uit dit overzicht moge u blijken, dat - hoewel niet in alle gevallen geconcretiseerd - voor het aanvragen van een extra woningcontingent ten behoeve van deze bevolkingsgroep in onze gemeente zeker belangstelling bestaat.

Gaarne zullen wij dan ook vernemen, welke stappen door uw kring zullen worden ondernomen, die ter bereiking van het gestelde doel bevorderlijk kunnen zijn.

Burgemeester en Wethouders van Breukelen.

De secretaris,

De burgemeester,

Typ:TB.

Coll: }

Armandus

S. G. H.

TEL. 03462-646/647

GIRONO'S: GEMEENTE-ONTVANGER 145259

GEMEENTE-SECRETARIS 405742

Afb. 2. Brief waarin de Gemeente Breukelen haar bevindingen inzake de plaatselijke arbeidsmarkt voor Molukkers meedeelde aan de Fabrikantenkring "De Vechtstreek".

voorganger. De laatstgenoemde groepering wilde terug naar Indonesië en vormde zich in 1957 om tot de Partai Pantja Sila (PPS); deze nieuwe naam bracht de erkenning van de Pantja Sila, de vijf grondbeginselen van de Indonesische eenheidsstaat, tot uitdrukking.

In 1959 kwam er nog een nieuwe partij bij, de Persema (Perdjuangan Serikat Maluku = Molukse Strijdvereniging), die zich ging inzetten voor een federatieve staat in Indonesië.

Molukse kerkgenootschappen

De politieke strijd brak ook de kerkelijke eenheid onder de Molukkers. Dat was een zeer ingrijpende ontwikkeling omdat de kerk, en de daarmee verbonden verenigingen, een centrale plaats innam in hun dagelijks leven. Bij hun aankomst in Nederland was de overgrote meerderheid van de Molukkers lid van de Geredja Protestan Maluku (GPM, de Molukse Protestantse Kerk) en organiseerden zij zich als een nood-classis van de GPM in Indonesië. Toen echter de Indonesische GPM zijn geloofsgenoten in Nederland adviseerde zich aan te sluiten bij de Nederlandse Hervormde Kerk, besloten ze liever een eigen kerk te stichten, de Geredja Indjili Maluku (GIM, de Molukse Evangelische Kerk). Deze GIM steunde voluit het RMS-streven, zelfs tot op de preekstoel tijdens de kerkdiensten.

Al in 1953 traden verscheidene gelovigen, die zich niet zo sterk verwant voelden met het RMS-ideaal, onder leiding van dominee Keiluhu uit de GIM. Zij stichtten de Noodgemeente van de Geredja Protestan Maluku di Belanda (NGPMB). In de jaren daarop volgden nog meer afsplitsingen, waarbij onder meer de Geredja Protestan Djama'at Darurat (GPDD) ontstond, die zich pro-Republiek Indonesia opstelde en een openlijke voorkeur aan de dag legde voor terugkeer naar het geboorteland.

Lang voordat er plannen werden ontwikkeld voor de vestiging van Molukkers in Breukelen was er onder de in Nederland aanwezige Molukkers dus al sprake van een sterke en vaak zeer ingrijpende verdeeldheid.

Overheidsbeleid vanaf 1959 gericht op integratie

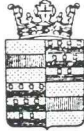
Het rapport Ambonezen in Nederland, in 1959 uitgebracht door een commissie onder voorzitterschap van mevrouw H. Verwey-Jonker, betekende een wijziging van het beleid van de Nederlandse overheid. Plannen om nieuwe woonwijken voor Amboneze gezinnen te bouwen, die de uitgewoende kampen moesten vervangen, werden van tafel geveegd. De nadruk kwam te liggen op integratie in de Nederlandse samenleving, met behoud van "het eigen groepsleven van de Ambonezen". In zijn uitwerking kwam dat neer op "open woonwijken" in de nabijheid van geschikte industriële werkgelegenheid. Vrije, individuele huisvesting in woningen tussen de Nederlandse bevolking kon de Commissie Verwey-Jonker voor de grote meerderheid der Molukkers vooralsnog niet aanraden.

In de Utrechtse Vechtstreek, waar men kampte met een tekort aan arbeidskrachten, werd op deze nieuwe beleidslijn ingehaakt. Als gevolg van de na de Tweede Wereldoorlog heersende woningnood had de Rijksoverheid een distributiesysteem voor nieuw te bouwen woningen ingesteld. De Fabrikantenkring "De Vechtstreek" te Maarssen verzocht op 27 maart 1962 het gemeentebestuur van Breukelen om stappen te ondernemen voor het verkrijgen van een extra contingent woningen ten behoeve van in Nederland verblijvende Ambonezen, die dan bij de diverse bij de Fabrikantenkring aangesloten industrieën te werk gesteld zouden kunnen worden. In Maarssen zou men, volgens deze Fabrikantenkring, daarvoor eveneens veel voelen.⁹

Breukelse enquête

In Breukelen, dat onder de leiding van burgemeester T.T.M.H. Bijleveld graag groter wilde groeien, vond deze vraag een willig oor. De burgemeester

GEMEENTE

BREUKELLEN

Aan de heer Hoofdingenieur-Directeur
van de Volkshuisvesting en de Bouw-
nijverheid in de provincie Utrecht,

Maliebaan 13,

U t r e c h t.

Uw kenmerk

Uw brief van

Ons kenmerk

973

Onderwerp

BREUKELLEN, 16 mei 1962.

Extra-contingent.
Woningwetwoningen.

Op initiatief van de fabrikantenkring "De Vecht-
streek" is in onze gemeente een enquête gehouden onder de
plaatselijke bedrijven ten einde te onderzoeken in hoeverre
de opnemng van Ambonezen in deze gemeente zou kunnen bij-
dragen in de opheffing van het personeelsgebrek, dat bij vele
bedrijven aanwezig is.

Daaruit is gebleken, dat hiervoor veel belangstel-
ling bestaat. Voor onmiddellijke plaatsing zouden reeds 41
tot 50 Ambonezen in aanmerking komen.

Realisering van de bovengenoemde suggestie is echter
slechts mogelijk, wanneer ten behoeve van deze bevolkingsgroep
een extra woningcontingent in de woningwetsector beschikbaar
kan worden gesteld.

Gaarne roepen wij Uw medewerking in ter verwezen-
lijking van deze plannen. Mocht het gewenst zijn daarvoor
contact op te nemen met de naburige gemeenten, dan zijn wij
gaarne bereid daartoe initiatieven te nemen.

Burgemeester en wethouders van Breukelen,
de secretaris, de burgemeester,

Bijlagen:

Afb. 3. Aanvraag van B&W van Breukelen voor woningwetwoningen ten behoeve van
naar Breukelen te halen Molukse gezinnen.

speurde reeds geruime tijd regelmatig bij het Rijk en in de rest van het land naar mogelijkheden om aan extra bouwvergunningen te komen. Daarbij was hem in Den Haag duidelijk gemaakt dat een aanbod om een wijkje "Ambonezenwoningen" te bouwen een van de weinige mogelijkheden was met een goede kans op succes. Volgens mondelinge mededelingen van verschillende zijden, die ik betrouwbaar acht, had de burgemeester die kennis snel doorgespeeld aan mensen uit het Breukelse bedrijfsleven. De vraag van de Fabrikantenkring kwam voor hem dus vermoedelijk niet als een verrassing.

Al op 11 april 1962 stelden B&W onder het Breukelse bedrijfsleven een onderzoek in naar de mogelijkheden voor aanstelling van Ambonese werknemers in de onderscheiden ondernemingen. Aangedrongen werd op een reactie binnen één week! De Fabrikantenkring werd hierover ingelicht.

Tien Breukelse ondernemingen reageerden, die te zamen 41 à 50 Ambonese werknemers dachten te kunnen plaatsen. Een van de antwoordbrieven ziet u in Afbeelding 1. Op 25 april 1962 (men was voortvarend bezig!) informeerde het gemeentebestuur de Fabrikantenkring over het resultaat (Afbeelding 2). Deze ondernemersorganisatie vond dat de Gemeente Breukelen nu maar stappen moest ondernemen naar de Rijksoverheid. Dat gebeurde op 16 mei 1962 (Afbeelding 3).

Hierdoor kwam het Commissariaat van Ambonezenzorg in actie. In de brief van het CAZ van 12 juni 1962 werden verscheidene randvoorwaarden genoemd.⁹ De belangrijkste worden hier geciteerd:

"Er zal voldoende gedifferentieerde werkgelegenheid moeten zijn, voldoende onderwijsmogelijkheden (kleuter-, lager- en voortgezet onderwijs) voor de jeugd, instellingen voor maatschappelijk werk, die de opvang en aanpassing van de Ambonese gezinnen aan de Nederlandse samenleving kunnen bevorderen. Ook zal een redelijke verhouding in acht genomen moeten worden tussen het aantal - kinderrijke - Ambonese gezinnen en de omvang van de plaatselijke bevolking."

"Ook is niet duidelijk of er alleen behoefte is aan ongeschoolde arbeiders of dat er ook werk is voor geoefende en geschoolde arbeiders. Dat laatste is wel nodig. Want als de massa van de Ambonezen het niet verder zou brengen dan tot ongeschoold arbeider, dan ligt daarin de kiem voor allerlei spanningen. In het Ambonezenbeleid wordt daarom getracht binnen de groep zelf de nodige differentiatie te brengen en daarom zou ik nog graag van u vernemen of en zo ja welke mogelijkheden er zijn voor geoefende en geschoolde Ambonese werkers."

"Wat het onderwijs betreft, rijst de vraag of er op een protestants-christelijke - want dit is de richting, welke de Ambonese ouders als regel voor hun kinderen kiezen - kleuter- en lagere school, ruimte is voor 25 à 30 kleuters en 70 à 80 kinderen op wie de leerplichtwet van toepassing is, uit de 50 Ambonese gezinnen die zich in uw gemeente zouden vestigen en zo ja, of een aanvaardbare verhouding blijft bestaan tussen het aantal Nederlandse en het aantal Ambonese kinderen."

Op 2 augustus 1962 reageerde de Gemeente Breukelen op de brief van het CAZ (Afbeelding 4). Op het aspect van de kwaliteit van de werkgelegenheid werd in een bijlage gedetailleerd ingegaan. De inhoud daarvan is ook interessant uit het oogpunt van de economische geschiedenis van Breukelen:

De plaatsingsmogelijkheid van 41 - 50 Ambonezen betreft de volgende bedrijven:

1. Industriële Mij v/h J.W. Bronwasser 10 - 15 pers.

Dit bedrijf bestaat uit een betonfabriek te Breukelen, waar 40 à 45 personen werkzaam zijn. In 't algemeen worden ongeschoolde arbeiders aangenomen, die zich in dit bedrijf in betonwerkzaamheden kunnen bekwalen. Het tweede gedeelte van dit bedrijf omvat de kopergietterij te Maarssen. In dit bedrijf kunnen regelmatig personen worden geplaatst, die in de metaalvakken geschoold zijn: draaiers, afbramers, kopergietters. Het bedrijf in Maarssen heeft 70 - 80 werknemers in dienst.

2. Meubelfabriek "De Eendracht" te Breukelen 3 pers.

Meubelfabriek met (circa) 16 werknemers. Vervaardigt meubelen in het betere genre (voornamelijk zitmeubelen). De te plaatsen werknemers kunnen, mits zij normaal begaafd en werkwillig zijn, ongeschoold zijn. Zij ontvangen dan in het bedrijf een scholing tot hetzij machinaal houtbewerker, hetzij meubelmaker.

GEMEENTE

BREUKELLEN

Aan de heer Commissaris van de
Ambonezenzorg,

Javastraat 6,

's-Gravenhage.

Uw kenmerk
62948

Uw brief van
12 jun 62

Ons kenmerk
1223

Onderwerp

BREUKELLEN, 2 augustus 1962.

Bouw van woningen
voor Ambonezen.

Uw bovengenoemd schrijven is voor ons aanleiding geweest om na te gaan of deze gemeente kan voldoen aan de in Uw brief genoemde eisen voor het eventueel opnemen van Ambonezen.

Naar aanleiding daarvan delen wij U het volgende mede.

1. Voldoende gedifferentieerde werkgelegenheid.

Van elk der bedrijven, die in principe hun medewerking hebben toegezegd bij de plaatsing van Ambonezen vindt U in de bijlage dezes een korte beschrijving. Tevens is hierin vermeld voor welke categorie arbeiders plaatsingsmogelijkheden bestaat. Hieruit moge blijken, dat de aangeboden werkgelegenheid zeer gedifferentieerd is en vooral geoefende en geschoolde personen goed plaatsbaar zijn.

2. Voldoende onderwijsmogelijkheden.

Breukelen vervult in de Vechtstreek en Noord-west-Utrecht een streekfunctie, niet in de laatste plaats op onderwijsgebied. In de gemeente zijn de volgende scholen gevestigd:

"Een School met den Bijbel" 295 leerl.

Pro Rege School

(Chr.Schoolonderw.op G.G.) 174 "

O.L.School "Prinses Marijke" 184 "

R.K.Lagere School" 285 "

Chr.Nat.U.L.O.school 283 "

Chr.B.L.O.school 98 "

R.K.V.G.L.O.school 56 "

Chr.Kleuterschool 160 "

R.K.Kleuterschool 80 "

Neutr.Kleuterschool 76 "

Chr.Lagere Landbouwschool 79 "

Chr.Landbouwhuishoudschool 135 "

Bijlagen Centr.Technische School 300 "

Voor zover thans bekeken kan worden moet het mogelijk zijn op bovengenoemde scholen ruimte te vinden voor de kinderen uit \pm 50 Ambonese gezinnen. Bouwplannen voor een tweede chr.kleuterschool en een lagere school zijn in voorbereiding.

Voor zover voortgezet onderwijs niet op een der bovengenoemde scholen kan worden gevolgd, kan worden gewezen op de vele mogelijkheden, welke Utrecht (op 12 KM afstand gelegen) op dit terrein biedt.

3. Aanwezigheid van Instellingen voor Maatschappelijk Werk.

In deze gemeente zijn twee stichtingen voor maatschappelijk werk werkzaam, t.w. de Prot.Chr.Stichting voor Maatschappelijk Werk, waarin alle plaatselijke prot.chr.kerken samenwerken, en de Katholieke Stichting voor Maatschappelijk Werk in de gemeenten Breukelen, Loenen, Loenersloot en Loosdrecht, te Loenen.

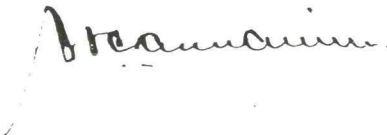
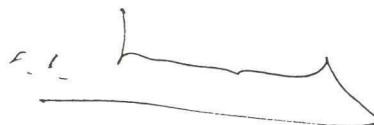
4. Aantal Nederlanders in de bebouwde kom.

De gemeente Breukelen telde per 1 januari 1962 6851 inwoners. Het merendeel hiervan (6000 \pm) woont in de bebouwde kom van het dorp Breukelen. Daarnaast is er nog de kom Breukeleveen en de buurtschappen Portengen en Oud Aa, waar echter geen woningwetbouw mogelijk is.

Resumerend menen wij ons verzoek, gedaan bij ons schrijven van 16 mei 1962 gestand te kunnen doen. Uiteraard kunnen de door de plaatselijke industriën gedane opgaven van te plaatsen Ambonezen slechts als principieel beschouwd worden. De directies dezer bedrijven kunnen deze toezegging niet voor onbepaalde tijd gestand doen, terwijl veelal ook een persoonlijke sollicitatie van de betrokken Ambonees op prijs wordt gesteld.

De grootte der te bouwen woningen kan nader worden gezien wanneer eerst de principiële medewerking aan het object is toegezegd.

Burgemeester en wethouders van Breukelen,
de secretaris, de burgemeester,

Afb. 4 (op de bladzijde hiernaast en hierboven). Rapportage door B&W van Breukelen over de vestigingsomstandigheden die Molukse gezinnen in Breukelen zouden aantreffen.

3. Vapor Machinefabriek N.V. 5 pers.

Dochteronderneming van Vapor International Corp. Ltd of Chicago USA. Productie van verwarmingstoestellen voor dieselmotoren en stoomgeneratoren. Aantal personeelsleden \pm 25. De te plaatsen werknemers moeten geschoold zijn: machinebankwerkers, verwarmingsmonteurs, (boorders/draaiers), plaatwerkers. Het bedrijf is aangesloten bij Bemetal (opleidingsmogelijkheid).

4. N.V. Sterovita Melkproducten 10 pers.

Zuivelindustrie. In de fabriek te Breukelen, die \pm 210 werknemers telt, wordt hoofdzakelijk koffiemelk en chocolademelk (Fosco) vervaardigd. Daarnaast enkele producten in mindere hoeveelheden: roomboter, kaassoorten. Van de te werk te stellen personen zouden \pm 3 enigszins geschoold moeten zijn in een of meer technische vakken (onderhoudsmonteur, machinebankwerker, houtbewerker) om in de technische onderhoudsdienst werkzaam te kunnen zijn. Alle voorkomende (technische) werkzaamheden willende

CENTRALE DIRECTIE VAN DE VOLKSHUISVESTING EN DE BOUWNIJVERHEID h,

INGEKOMEN

23 AUG. 1962

Hoofdafdeling Woningbouw
AFDELINGAan het College van
Burgemeester en Wethouders
van de gemeente
BREUKELEN.

0817602

UW KENMERK

UW BRIEF VAN

ONS KENMERK

S-GRAVENHAGE,
KANTORENCOMPLEX
VAN ALKEMADELAAN
TELEFOON 72 38 80

17 aug. 1962

ONDERWERP : huisvesting van Ambonezen

Met verwijzing naar een brief van U, d.d. 2 augustus 1962, no. 1223, gericht aan de Commissaris van Ambonezenzorg, wijs ik U bij deze een extra-contingent van 50 woningwetwoningen toe ten behoeve van de huisvesting van Ambonese gezinnen.

De Directeur-Generaal,

o.l.

Afb. 5. Toewijzing aan Breukelen van 50 woningwetwoningen voor Molukse gezinnen.

- verrichten. De overigen zouden in het zuivelbedrijf komen. Dit kunnen geschoolden zijn in de zuivelsector, maar ook ongeschoolden. Studie in het vak wordt aangemoedigd en promotiemogelijkheden zijn bij getoonde interesse in het bedrijf zeker aanwezig.
5. Waterleidingbedrijf "Midden-Nederland" geen aantal genoemd
Waterleidingbedrijf met bijkantoor te Breukelen (overheidsbedrijf). Volgens mededeling van het bedrijf doet behoefte aan personeel zich regelmatig voor. Hieronder bevinden zich werklieden (gravers), fitters, meteropnemers, (aankomende) tekenaars, enz. Breukelen acht het bedrijf als standplaats aantrekkelijk i.v.m. ligging in N.W. Utrecht. Bereid om Ambonezen in passende functies te werk te stellen.
 6. N.V. Industrie- en Handelsmij v/h A. Knoop 2 à 3 pers.
Fabrikante van de bekende Knoop rijwielzadels. Het bedrijf omvat circa 30 werknemers. Plaatsingsmogelijkheid als fabrieksarbeider (ongeschoold). Het betreft voornamelijk bediening van persen e.d. (metaalbewerkingsmachines).
 7. Drukkerij en uitgeverij G. van Dijk N.V. 1 à 2 pers.
Drukkerij/uitgeverij van enkele tijdschriften en van boekwerken. Het bedrijf omvat circa 20 werknemers. Te plaatsen werknemers dienen (licht) geschoold te zijn, hetzij als vakarbeider (drukker of zetter) dan wel als hulpvakarbeider (binder of snijder). Iemand met kantooropleiding zou tot magazijnhulp kunnen worden omgeschoold.

8. N.V. Hazemeijer, fabriek te Breukelen 10 à 12 pers.

Fabriek van elektrische apparaten (hoofdkantoor te Hengelo), voornamelijk schakelmateriaal. ± 190 werknemers zijn aan het bedrijf verbonden. Plaatsing is mogelijk van zowel ongeschoolde arbeiders, die een plaats krijgen in de mechanische afdelingen, als van geschoolde arbeiders, zoals metaalbewerkers en electromonteurs. Bovendien kan scholing in het bedrijf plaatsvinden. Een studieregeling (50% der kosten) moedigt verdere scholing aan. Het bedrijf is aangesloten bij Bemetel. Bovendien is er plaatsingsmogelijkheid voor vrouwelijke arbeidskrachten.

Breukelse gemeenteraad werd pas laat ingelicht

De door B&W van Breukelen geleverde informatie viel bij het CAZ in goede aarde. Op 20 augustus 1962 ontvingen B&W het bericht dat een extra contingent van 50 woningwetwoningen toegewezen was voor de huisvesting van Ambonese gezinnen (Afbeelding 5). Daarmee had de komst van Molukkers naar Breukelen in feite zijn beslag gekregen.

Dat Breukelen in één klap meteen 50 "Ambonezenwoningen" kreeg toebedeeld, zal vermoedelijk sterk beïnvloed zijn door het feit dat een oproep van de Rijksoverheid aan alle gemeentebesturen om een groep Ambonezen te huisvesten maar heel weinig reacties had opgeleverd.

Het College, bestaande uit burgemeester Bijleveld en de wethouders L.J. Griffioen (KVP) en G.T. van der Vlis (CHU), terzijde gestaan door gemeentesecretaris Mr H.C.L. van Ginkel, had tot dan toe geheel buiten de gemeenteraad om gehandeld. In de raadsvergaderingen van 8 mei, 6 juli en zelfs ook die van 4 september werd met geen woord gerept over de mogelijke komst van Molukkers naar Breukelen.¹⁰ Pas in de raadsvergadering van 19 oktober 1962 - twee maanden na ontvangst van de toekenningsbrief - deed de voorzitter, burgemeester Bijleveld, "mededeling van de toewijzing van 52 Ambonezen-woningen". Hij voegde er meteen aan toe: "Het college is enigszins bezorgd dat zo'n grote toewijzing is verkregen en meent, dat het goed is deze zaak geleidelijk te doen verlopen". Jammer dat het verslag van de raadsvergadering op dit punt nogal beknopt is, want de discussie die volgde doet vermoeden dat de burgemeester zijn mededeling op een bepaalde manier had ingekleurd. De Raad reageerde onthutst. Jhr W.H.D. Quarles van Ufford (VVD) merkte beleefd verwijtend op dat hij "zich niet kon herinneren, dat het probleem van de vestiging van Ambonezen in de gemeenteraad heeft gespeeld. Deze zaak heeft consequenties voor de gemeente". H. Oudhof (ARP) vond dat "als we in beginsel hieraan onze stem geven, zijn we gebonden. Deze zaak heeft vele kanten. Ik zie de moeilijkheden niet aan de kleine kant." Hij was er niet voor dat het probleem om Ambonezen aan woningen te helpen op de rug van onze gemeente werd uitgevochten en kon zich met de gevolgde procedure dan ook niet verenigen. Ook J.C. Wisse (ARP) viel "deze zaak wat rauw op het dak", doch het hoefde zijns inziens "niet zo te zijn dat de Ambonese gezinnen hier niet zouden kunnen komen". J.G. van der Valk (PvdA) meende "dat we deze aangelegenheid zuiver uit menselijk oogpunt moeten bezien, aangezien we uit een oogpunt van volkshuisvesting aan deze woningen niets hebben". L.F. de Weijs (CHU) wees op de sociologische kant van de huisvesting dezer gezinnen. Zouden ze wel goed aansluiting kunnen vinden bij de overige Breukelse bevolking?

In zijn antwoord aan de Raad zei de burgemeester niet de schijn te hebben willen wekken om deze zaak 'door te drukken'. Hij ging vooral uitvoerig in op de rol van de Fabrikantenkring. B&W had daarop het Ministerie van Volkshuisvesting meegedeeld dat de personeelsbehoefte "op ruim 50 man gesteld kon worden". "In tegenstelling met de verwachting is hieruit tenslotte het contingent van 52 woningen te voorschijn gekomen". (Opmerkelijk dat in deze raadsvergadering over 52 woningen gesproken werd, terwijl het in de correspondentie over en weer steeds over 50 woningen ging.) Vervolgens ging de burgemeester op de ideologische toer: "Deze aangelegenheid

Afb. 6. De Molukse kerk aan de Karel Doormanweg te Breukelen (foto H. van Walderveen, 1987, Foto-archief Historische Kring Breukelen).

heeft ook een maatschappelijke kant in zoverre ons land een ereschuld tegenover deze bevolkingsgroep heeft in te lossen".

"Hierna kan de raad zich ermede verenigen, dat met de eerder genoemde plannen voortgang gemaakt wordt."¹⁰

B&W mochten dan in de raadsvergadering zeggen dat ze de zaak geleidelijk wilden doen verlopen, in Den Haag dacht men er anders over. Op 27 september 1962 hadden B&W al een brief van het CAZ ontvangen waarin erop werd aangedrongen dat de aanbesteding van de bouw van deze woningen nog in 1962 zou plaatsvinden.

Als aanbesteding en gunning pas in 1963 plaats zouden hebben, zou deze geacht worden "te zijn geschied ten bate van het - uiteraard beperkte - contingent woningwetwoningen, dat in 1963 voor de huisvesting van Ambonezen beschikbaar zal worden gesteld. Het proces van de verhuizing van de Ambonezen uit de houten barakken van de woonoorden naar de stenen woningen zou daardoor vertraagd kunnen worden en dit is iets wat als het maar enigszins mogelijk is voorkomen moet worden", aldus het CAZ.

Op 3 oktober antwoordden B&W dat er naar gestreefd werd de aanbesteding en gunning "nog in 1962 te doen plaatsvinden. De voorbereidingen daartoe bevinden zich in een vergevorderd stadium". Op deze plaats werd met geen woord gerept over de voorkeur voor een geleidelijke procedure.

In de algemene beschouwingen bij de begrotingsbehandeling in de vergadering van de gemeenteraad op maandag 10 december 1962, kwamen twee raadsleden terug op de huisvesting van Ambonezen in Breukelen. J.C. Wisse sprak zijn bezorgdheid uit over een dreigende discriminatie van deze bevolkingsgroep door de burgerij. W.H.D. Quarles van Ufford informeerde of diegenen die niet in Breukelen aan het werk zouden gaan hier wel gehuisvest zouden worden. Over het antwoord van de burgemeester melden de raadsnotulen: "De bezetting van Ambonezen-woningen stelt het college zich voor zeer geleidelijk te doen verlopen. Op de mogelijkheid dat Maarssen bij deze

huisvesting de behulpzame hand zal bieden, behoeft niet gerekend te worden, daar deze gemeente met een tekort aan bouwgrond heeft te kampen."

Naar aanleiding van deze laatste opmerking ging het raadslid Wisse op onderzoek uit. In de rondvraag van de raadsvergadering van 1 februari 1963 meldde hij dat Maarssen wel over bouwterrein beschikte en vroeg hij B&W met die gemeente in contact te treden. Hij ving bot: "de voorzitter verwacht hier niet veel van; in de eerste plaats zal Maarssen aanvoeren, dat dit een Breukelse aangelegenheid is en in de tweede plaats is het aantal toegewezen woningen een gevolg van een ingestelde enquête, die getrouwelijk is doorgegeven in de veronderstelling, dat hierop een procentuele toewijzing zou volgen." Met deze kluit waggelde de Raad weer het riet in.

In de 21 raadsvergaderingen die daarna volgden, tot in oktober 1964 de verhuiswagens uit Woerden en elders Breukelen-Noord binnenreden, werd verder niet meer over de komst van een Molukse bevolkingsgroep gesproken.

Wat opvalt is, dat in de archieven betreffende de gehele voorbereidingsfase geen enkele aanwijzing voorkomt dat door de Fabrikantenkring of door het Breukelse college van B&W ooit vragen zijn gesteld om meer te weten te komen over de toekomstige werknemers, respectievelijk ingezetenen. Van de vele kennis aanwezig bij het CAZ en de jarenlange ervaring met Molukkers in Woerden schijnt geen gebruik gemaakt te zijn om zich goed op de komst van de Molukkers voor te bereiden en eventueel de gang van zaken op onderdelen te beïnvloeden.

In de raadsvergadering van 19 oktober 1962 gaf het raadslid L.F. de Weijs wel even een voorzetje, door te vragen een selectie naar kerkelijke gezindte te willen toepassen. De burgemeester deelde evenwel mee dat de Ambonezen "in het algemeen tot de protestant-christelijke gezindte gerekend moeten worden". Bij die algemene opmerking bleef het; tot nadere studie of actie kwam men vanuit het Breukelse gemeentebestuur niet.

Misschien heeft in dit alles meegespeeld dat de burgemeester lang getwijfeld schijnt te hebben of de Molukkers wel zouden komen. Hij hield rekening met de mogelijkheid dat ze vóór die tijd alsnog naar de Molukse eilanden zouden zijn teruggekeerd. Maar dan hebben we in ieder geval die huizen, merkte hij eens tegen een van de wethouders op.

Molukkers vestigden zich in Breukelen

De tegenstelling tussen de Breukelse opstelling van 'kalmpjes aan' en de drang naar snelle concrete resultaten in Den Haag gaf een spanningsveld.

Op 30 november 1962 vroeg het CAZ, wat ongeduldig geworden, naar een situatietekening van de plaats waar de woningen gebouwd zouden worden en plattegronden met de indeling van de woningen. Op 13 februari 1963 kwam er weer een brief van het CAZ met de vraag hoe het nu zat met de aanbesteding en gunning. Gemeentewerken/Bouw- en Woningtoezicht Breukelen adviseerde B&W op 11 maart te antwoorden dat begin 1963 inmiddels 22 woningen waren aanbesteed en gegund en dat men hoopte het gehele complex in 1963 gerealiseerd te krijgen.

De gekozen locatie was de noordzijde van de Niftarlakestraat-west en de aangrenzende gedeelten van de Gijsbrecht van Nijenrodestraat westzijde, alsmede de tweede flat aan de Schepersweg (gerekend vanaf het winkelcentrum in Breukelen-Noord).

Onder de Molukkers in Woerden bleek grote belangstelling te bestaan voor verhuizing naar Breukelen. Kort na het bekend worden dat men in Breukelen Ambonezenwoningen ging bouwen, kwamen er, in april 1963, al 12 aanmeldingen (Kazerne 7, Utrechtsestraatweg 4, Singel 1) binnen.

In een brief gedateerd 19 september 1963 informeerde het CAZ naar de datums van oplevering van de woningen, in verband met het opstellen van een verhuisplan. Bouw- en Woningtoezicht adviseerde april 1964 op te geven.

Eind 1964 konden uiteindelijk, te beginnen met het gedeelte aan de Gijsbrecht van Nijenrodestraat, een eerste en tweede groep huizen in de nieuwe Molukse wijk in Breukelen echt in gebruik genomen worden; de andere woningen volgden in het jaar daarna.

Met de Molukse gezinnen verhuisden ook hun onderlinge tegenstellingen mee naar Breukelen. In Woerden toonden zowel BPRMS-aanhangers in het kamp Kazerne en een enkele in het kamp Singel, als CRAMS-aanhangers in het kamp Utrechtsestraatweg belangstelling voor verhuizing naar Breukelen. Zonder onderlinge problemen ging dat niet, want het CRAMS deed een poging om alleenzeggenschap te verwerven over de toewijzing van de Breukelse woningen; Van Wijk vertelt in zijn studie⁵ dat een Molukker die jarenlang in de Kazerne had gewoond eerst CRAMS-lid moest worden voordat hij een kans kreeg op een woning in Breukelen. Niettemin konden in 1964 ook zes als BPRMS-gezind bekend staande gezinnen uit de Kazerne naar Breukelen vertrekken. Mogelijk speelde daarbij een rol dat de Gemeente Woerden de Kazerne graag ontruimd wilde zien, om dat gebouw te kunnen aankopen ten behoeve van het te krap gehuisveste politiekorps.

De kleine groep van het CRAMS-Polhaupessy in het Woerdense kamp Utrechtsestraatweg wenste bijeen te blijven, hetzij in Woerden, hetzij in een woonwijk elders. Het kwam er uiteindelijk niet van. Zes gezinnen verhuisden in 1965 naar Breukelen, anderen gingen naar, onder meer, Alphen aan den Rijn, Hoogeveen en Delfzijl.

De onderlinge verdeeldheid onder de Molukkers bleef helaas ook na de verhuizing naar Breukelen voortdurend sterk, de naam Molukse gemeenschap ten spijt.

Noten

- 1 Zie hierover ook: Anoniem, 1986. Terugblik van één der eerste Zuidmolukse inwoners van Breukelen. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 1, nr. 1, blz. 34. De informatie uit dat artikel werd aangevuld in vraaggesprekken met enkele mensen uit de Molukse gemeenschap.
- 2 Het past niet in de aard van dit artikel in te gaan op de oprichting van de Oostindische staat, de inlijving daarvan door Soekarno in de eenheidsstaat Indonesië, de proclamatie van de Zuidmolukse Republiek, de opstelling van de Nederlandse overheid in deze ontwikkelingen, de eeuwenoude sterke relatie tussen de Molukkers en Nederland en de oorzaken van hun vertrek uit Indonesië. De lezer wordt hiervoor verwezen naar de navolgende drie boekpublicaties:
B. van Kaam, 1977. Ambon door de Eeuwen. Uitgeverij In den Toren, Baarn.
Bung Penonton, 1977. De Zuidmolukse Republiek - Schets voor een beschrijving van de nieuwste geschiedenis van het Zuidmolukse volk. Buiten & Schipperheyn, Amsterdam.
E.J. van der Meulen (Samensteller), 1981. Dossier Ambon 1950 - De houding van Nederland ten opzichte van Ambon en de RMS. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.
- 3 J.M.M. van Amersfoort, 1971. De sociale positie van de Molukkers in Nederland. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, blz. 12 - 13. Ook: Regeringsnota 1978, De problematiek van de Molukse minderheid in Nederland. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, blz. 21.
- 4 T. Pollman en J. Seleky, 1979. Istori-istori Maluku. Het verhaal van de Molukkers. De Arbeiderspers, Amsterdam, blz. 123.
- 5 De meeste informatie over de gang van zaken in Woerden is ontleend aan N. van Wijk, 1985. Ambon of Belanda? Een studie over Molukkers in Woerden, de enige gemeente in Nederland waar Molukkers na opheffing van de plaatselijke kampen verspreid zijn gehuisvest. Uitgave 19, Centrum voor Onderzoek van Maatschappelijke Tegenstellingen, Faculteit der Sociale Wetenschappen, Rijksuniversiteit te Leiden, 251 blz.
- 6 Van Amersfoort, 1971, blz. 14 - 15.
- 7 Pollman en Seleky, 1979, blz. 144.
- 8 Bung Penonton, 1977, blz. 62. De naamswijziging van de CRAMS stelde mij voor een taalkundig probleem. Toen de C van CRAMS commissie betekende, diende naar analogie met *de* commissie ook van *de* CRAMS te worden gesproken. Toen de C kwam te staan voor *het* comité, was de logische consequentie dat het ook *het* CRAMS werd. Bijgevolg staat in het eerste gedeelte van dit artikel *de* en in het tweede gedeelte *het* CRAMS.
- 9 Gemeente Breukelen, Archief tot 1988 (in Gemeentehuis Breukelen), dossier 1.778.5, nr. 422, Bouwvolume 1960 - 1965, sectie Amboneezenwoningen.
- 10 Gemeente Breukelen, Nieuw Archief, inv. nr. 22: Notulen Raad 1962 - 1964.

Tussen 's-Heerenwagenweg en Danne te Breukelen

12. De huizen Dannegracht 10 en 11

Henk J. van Es
Griftenstein 19, 3621 XJ Breukelen

In de voorafgaande aflevering in deze reeks, in nr. 1 van de 12de jaargang van dit tijdschrift, schreef ik over de woonhuizen Dannegracht 12 - 15. Thans is de geschiedenis van de volgende twee huizen aan de beurt.

Lange tijd één erf

Het terrein waar nu de huizen Dannegracht nr. 10 en 11 staan, was in 1549 het eigendom van timmerman Jan Gerrits en vererfde in 1556 naar zijn dochter Hadewich en haar man Jan Reyerss. In 1645 was het terrein nog onbebouwd en over het huis dat er daarna verrees, is maar heel weinig bekend. Het heeft er ook maar betrekkelijk kort gestaan, want al in 1673 werd het door de Franse troepen grondig verwoest.

1680 - 1688 het erf van Leendert Janssen Otterspoor

In 1680 was het huis nog niet herbouwd, want de "bejaarde doghter" Jannetje Theunis Kaan verkocht toen aan Leendert Janssen Otterspoor dit "Leedigh Erf daer Eertijts een huysinge op gestaan heeft leggene aende Dam Graft".¹ Aan de oostkant grensde dit terrein aan een erf met ruïne van "de erfgenamen van Huybert den backer" (Afbeelding 1, nrs. 5 - 6; nu het huis Dannegracht 12 - 13). Aan de westkant lag het erf van Geertje Dircks Verwoert, de "weduwe en boedelhoudster van Gijsbert Jansz Kaan" (Afbeelding 1, nrs. 11 - 16). Zij woonde op de hoek van de Dannegracht en de Dannestraat, in een huis dat niet tot de woonbebouwing aan de Dannegracht werd gerekend (nu Dannestraat 10). De boomgaard ten zuiden van het in 1680 verkochte erf (Afbeelding 1, nrs. 8 en 9 tot de grens met 13 - 16) was eveneens van Geertje, maar stond nog lange tijd op naam van de erfgenamen van haar schoonvader Jan Gijsberts Kaan.

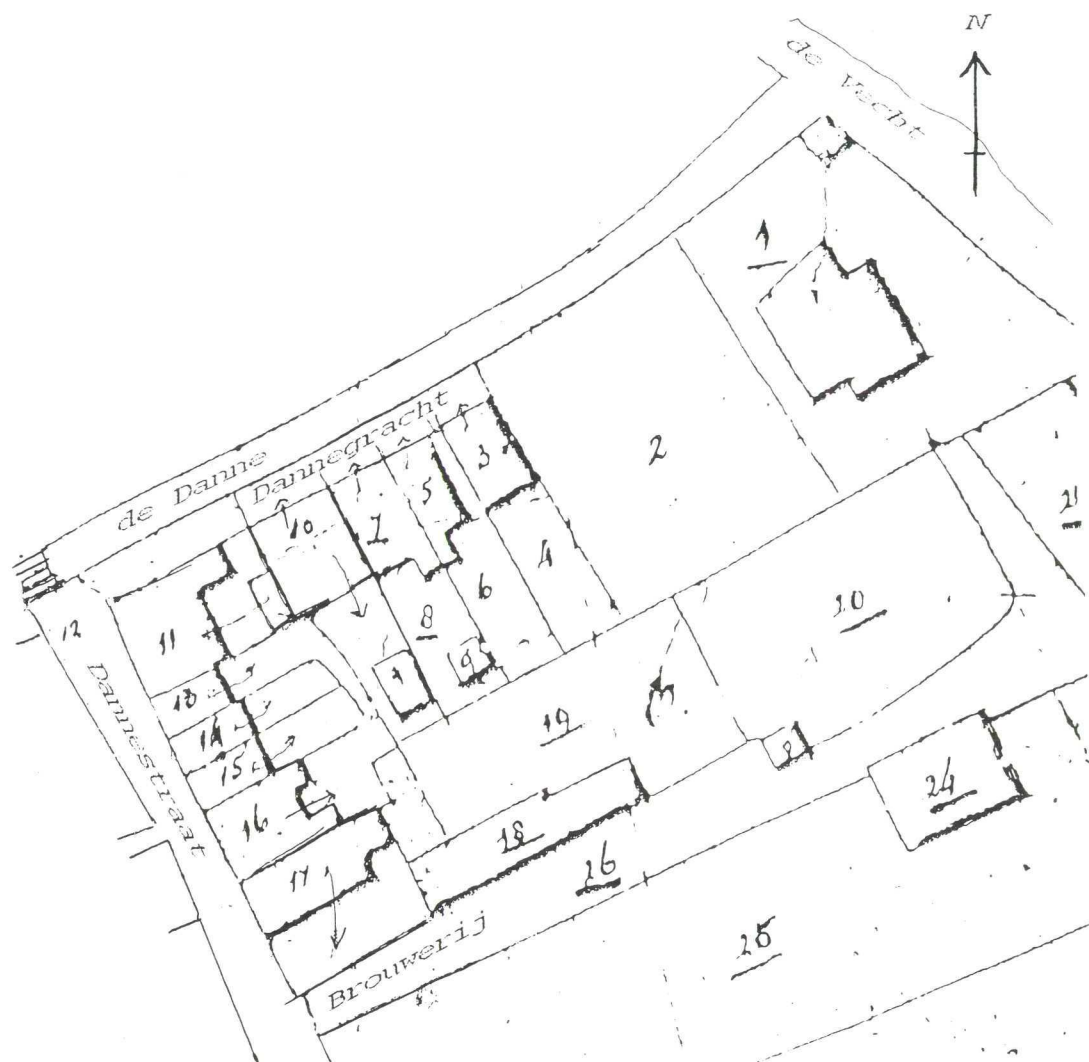
Leendert Janssen Otterspoor woonde aan de noordkant van de Achterstraat (nu de Kerkbrink tegenover boekhandel Van Dijk), waar hij drie naast elkaar staande huizen bezat. De huizen grensden aan de oostkant aan een watersteegje, aan de westkant aan het huis van bakker Claes Willems Buys. Toen Leendert ze in 1688 aan de zoon van zijn buurman verkocht, was hij weduwnaar van Jannighje Dircks Bosch.²

1688 - 1689 Sweer Janssen

Op het ledige erf aan de Dannegracht liet Leendert Otterspoor in 1681 een stal bouwen, die hij, met de rest van dit perceel, eveneens in 1688 verkocht. Eigenaar werd de herbergier Sweer Janssen uit Maarssen,³ die het een jaar later verkocht aan de Breukelse timmerman Albert van Wees en zijn vrouw Judikje Joosten.⁴

1689 - 1699 Albert van Wees en Judikje Joosten

Albert verbouwde de stal tot een woonhuis, want in de transportakte van 1699 wordt de stal niet meer genoemd en alleen een "Huysinge en Erve aan de Danwetering". Het huis (nu Dannegracht nr. 11) grensde aan dat van Gerrit Gerritsz Webbe (nu Dannegracht 12 - 13), waarmee het een dakgoot

Afb. 1. Fragment van de kadastrakaart Breukelen-Nijenrode Sectie C uit 1832. De straat- en waternamen zijn door de auteur toegevoegd.

gemeen had. In december 1698 kocht Albert van Wees voor f 100 een huis⁵ in de Klapstraat (nu Herenstraat 66 of 68), dat in mei 1699 werd betaald en getransporteerd. Van Wees verkocht toen het huis aan de Dannegracht.

1699 - 1719 Hendrik Cornelisz Dorland en zijn dochter Fijtje

Van de nieuwe eigenaar,⁶ Hendrik Cornelisz Dorland, weten we dat hij op 13 oktober 1684 in de Pieterskerk te Breukelen getrouwd was met Annetie Pieters van Loenen. Voor beiden was het een eerste huwelijk. Hun dochter Fijtje werd in 1697 geboren. Haar vader overleed nog voor 1706, want toen was het huis eigendom "van 't onmundigh kind van Hendrick Dorland".⁷ Toen Fijtje trouwplannen had, liet haar voogd Lubbertus Dorland het huis veilen door notaris Jan van der Horst. Op 1 mei 1719 werd het getransporteerd naar de kopers, Albert van Wees en zijn vrouw.⁸ Fijtje trouwde op 19 november 1719 te Breukelen met de zes jaar oudere Arien van Muisveld.⁹

1719 - 1722 Albert van Wees en Geertrui Fierom

Albert van Wees was opnieuw eigenaar van het door hem gebouwde huis aan de Dannegracht. Volgens de transportakte van 1722 was hij toen gehuwd met Jannichjen Gijsberts Caen, maar dat moet een vergissing zijn.

Zij was zijn eerste vrouw, met wie hij op 28 november 1675 in Breukelen getrouwd was. Hij hertrouwde in 1688 met Judikje Joosten en in 1701 met Geertrui Fierom.¹⁰ Deze overleed waarschijnlijk in 1727, wat blijkt uit het testament dat Albert en Geertrui op 8 oktober 1726 door notaris Jan van der Horst lieten maken en de toestemming van de erfgenamen op 12 november 1727 voor de verkoop van het huis in de Klapstraat.¹¹ De twee gehuwde dochters van Albert, Jannetje van Gijtenbeek - van Wees en Maria Cranendonk - van Wees, waren toen al overleden.

In 1721 werd op de Open Rechtsdag van het Gerecht van Breukelen-Nijenrode duidelijk, dat de toenmalige eigenaar het huis aan de Dannegracht dezelfde Albert van Wees was die dat huis vroeger ook in bezit had. Trijntje Kock, de eigenares en bewoonster van het naastgelegen huis op de Dannegracht, eiste daar dat Albert veroordeeld zou worden de dakgoot te herstellen, die hij 32 jaar geleden met "Gerrit Webbe zaliger voor gemene rekening heeft gelegd".¹² Het jaar daarop verkocht Albert van Wees het huis aan Jasper Booncamp.

1722 - 1761 Jasper Booncamp en Margrietje Webbe

De nieuwe eigenaar was handelaar in reuzel en varkens. Hij gebruikte het huis als stal en pakhuis.¹³ Het erf ten zuiden ervan was toen, evenals het erf aan de westkant, het eigendom van schipper Jacobus Kaan.

Jasper Jansz Booncamp, die in 1699 met Margrietje Gerrits Webbe getrouwd was,¹⁴ vestigde zich omstreeks 1722 op de hoek van de Dannestraat en het Brouwerspad (thans Brouwerij), waar hij een huis met een stal en een boomgaard bezat (Afbeelding 1, nrs. 17 - 19).

Na het overlijden van Jasper in 1727 zette zijn vrouw er de varkenshandel voort.¹⁵ Toen enkele erfgenamen van wijlen haar man in 1756 de waarde van haar bezittingen door schout en schepenen lieten schatten, was het pakhuis aan de Danne f 480 waard.

Margrietje Booncamp - Webbe overleed op 16 juli 1760. Bij de boedelscheiding in 1761 werd de waarde van het pakhuis op f 300 gesteld en het werd toegewezen aan haar oudste dochter Feytje.¹⁶

1761 - 1770 Teunis van Emeren en Feytje Booncamp

Feytje Booncamp was al jong weduwe geworden en in 1733 hertrouwd met de welgestelde weduwnaar Teunis van Emeren uit de Klapstraat.¹⁷ Het pakhuis bleef nog tot 1770 in hun bezit en werd weer verbouwd tot woonhuis. Feytje en haar man woonden er niet zelf, want zij betrokken in 1761 het huis van Feytjes ouders op de zuidoosthoek van de Dannestraat. Zij hadden ook dit huis met stal en boomgaard ter waarde van f 1100 geërfd, evenals vier morgen weiland in het Zuideinde van Portengen. Het echtpaar was tamelijk welgesteld, want in de Dannebuurt bezaten zij al het kleine huis ten westen van het Huys te Keyserijck en drie huizen aan de oostkant van de Dannestraat (Afbeelding 1, nrs. 13, 14 en 15).

1770 - 1790 Beurtschipper Adrianus Koster en Barta van Dam

Op 24 maart 1770 verkocht Teunis van Emeren het voormalige pakhuis aan de Dannegracht aan Adrianus Koster. Het was weer woonhuis geworden en belast met f 3 haardstedegeld. Adrianus was beurtschipper op Utrecht en had van de vorige schipper Jacobus Kaan eerst een deel van diens boomgaard achter de Dannegracht gekocht en in 1758 diens huis op de hoek van de Dannestraat en de Dannegracht (nu Dannestraat 10).

Het stuk van de leenroerige boomgaard werd toen als bleekveld gebruikt. Adrianus woonde al twaalf jaar op de hoek en zag in 1770 de kans schoon een andere woning (nu Dannegracht 11) met een ruimer erf te krijgen. Hij leende op dit perceel en het daarachter liggende bleekveld f 500 bij "de weledelgestrenge heer Jan van Voorst, oud generaal van

de kust van Geynee", die op de buitenplaats Queekhoven woonde.¹⁸ Toen Adrianus zijn nieuwe, en waarschijnlijk vernieuwde, huis had betrokken, verkocht hij op 14 januari 1772 zijn oude woning met slechts een gedeelte van het bijbehorende erf aan Gerrit Jansen Degenkamp uit Breukelen-Proosdij. Adrianus behield de stallen en het wagenhuis met ongeveer 4 meter erf ten westen daarvan. Hij voegde die bij het erf van zijn nieuwe huis. De hypotheek van f 500 uit 1770 loste hij in 1774 af, waarna hij van de vier nagelaten kinderen van Gijsbert Degenkamp een nieuwe hypotheek van f 1000 kreeg.¹⁹

Adrianus Koster was voor de tweede maal getrouwd en had een groot gezin. In 1783 had hij vier kinderen boven en drie onder de tien jaar oud. Toch was hij niet arm, want hij werd voor 34 gulden aangeslagen in de belasting.²⁰ Toen hij in 1789 overleed, bleef zijn weduwe Barta van Dam met negen kinderen achter, waarvan er zeven minderjarig waren. Omdat er geen testament was en er geen voogden waren aangewezen, benoemden schout en schepenen op verzoek van de weduwe twee door haar voorgedragen voogden.²¹ Dat waren de loodgieter Christiaan van Es en de buurman Antonie van Ginkel, "beyde geneegen sijnde deesen last en voogdij vrijwillig op zig te neemen".

De weduwe Koster verkocht op 6 april 1790 haar huis, stal, wagenhuis en erf op de Dannegracht aan de metselaar Willem van Vassen.

Haar oudste zoon Adrianus Koster jr werd beurtschipper en herbergier. Van 1804 tot 1810 woonde hij in de herberg aan de noordkant van de Brugstraat naast de Vechtbrug en van 1810 tot 1816 in de tapperij Achterstraat 49 (nu Kerkbrink 4). Omdat hij niet ver van de Dannesluis woonde, pachtte hij in 1815 voor f 226 per jaar de invordering van het sluisgeld gedurende drie jaar. Deze verpachting door de Domeinen vond plaats in de herberg Het State Wapen (nu l'Escargot), nadat aan de "vergaderde menigte" voorlezing was gedaan van de pachtcondities.²² Dat hij evenals zijn vader beurtschipper op Utrecht was, blijkt uit een verzoek van zijn weduwe, Sanne Maria van Arkel, aan de gemeenteraad van Breukelen-Nijenrode op 24 september 1835. Zij vroeg of zij "hetselve veer als Schipperes in haares Mans plaats mogt blijven bevaren", omdat er "vooralsnog geene redenen bestaan om Joannes Reyers van rustend tot varend Schipper van Breukelen op Utrecht en Vice Versa te doen overgaan".²³

Het erf na 1790 gesplitst

Willem van Vassen,²⁴ de nieuwe eigenaar van het huis met erf, stal en wagenhuis aan de Dannegracht, splitste de grond in twee delen die hij enkele maanden later afzonderlijk verkocht.²⁵

Het woonhuis op het oostelijke deel van het erf (Afbeelding 1, nrs. 7 - 9; nu Dannegracht 11) werd op 13 augustus 1790 eigendom van Anthonia Oldemark, weduwe van Jacobus de Gooyer.

Het westelijke deel van het erf (Afbeelding 1, nr. 10) met een schuur en "snipen grond" verkocht Van Vassen op 28 september 1790 voor f 325 aan de metselaar Gijsbert van Zoomeren. Bij het transport op 15 oktober 1790 bleek op het allodiale deel van dit terrein behalve de schuur ook nog een huis te staan. Aan de Dannegracht stonden toen dus naast elkaar "een huys en schuur of wagenhuys" (nu Dannegracht 10).

Het huis Dannegracht 11 na 1790

1790 - 1800 Anthonia de Gooyer - Oldemark

Voor Anthonia Oldemark was het huis aan de Dannegracht slechts een rendabele geldbelegging. Zij betaalde in 1790 als "Juffrouw de Gooyer" voor dat huis 15 stuiver in het klepgeld²⁶ (uit de opbrengst van deze belasting werd de klepperman of nachtwacht betaald). Na tien jaar verkocht de in Edam wonende Anthonia haar Breukelse huis; zij liet dit op 18 augustus 1800 door schout Jacob de Jong transportereren²⁷ naar de nieuwe eigenaren Johannes Jacobus van Seenus en zijn vrouw Johanna van den Brink. De

"leenroerige achtergrond" (het achterf) liep door tot op de helft van de sloot van timmerman Klaas van Beusekom, die aan het Brouwerspad woonde.

1800 - 1808 Johannes Jacobus van Seenus en Johanna van den Brink

Johannes van Seenus was huisschilder en brandmeester. In 1803 verfdde hij voor zes gulden en twaalf stuivers de straatlantaarns van Breukelen, in 1810 bracht hij f 14 in rekening voor "schilderen en loot aan de lantaarnen". Als brandmeester diende hij regelmatig nota's in voor de verteringen van de spuitgasten en het onderhoud van het blusmateriaal. Zijn vrouw was van 1792 tot 1850 vroedvrouw van zowel Breukelen-Nijenrode als Breukelen-St. Pieters.²⁸

Van Seenus en zijn vrouw woonden in de Achterstraat²⁹ en hebben, net als Anthonia Oldemark, hun huis aan de Dannegracht verhuurd. In de "Uytzettinge van Dorpslasten" verschijnen daardoor na 1790 voor de Dannebuurt verschillende nieuwe namen, onder andere Jacob Frowijn, Frans Glasbergen en Hendrik Oostrum.

1808 - 1814 Hendrik van Vassen en Wilhelmina Magdalena Meder

Op 22 januari 1808 verkocht Van Seenus het huis op de Dannegracht, dat intussen het nummer 119 had gekregen, voor f 850 aan Hillebrant Bor,³⁰ die optrad als voogd over Hendrik van Vassen.³¹

Hendrik had van zijn overleden vader Seeger van Vassen het vak van huisschilder geleerd. Hij ging aan de Dannegracht wonen en betaalde voor zijn huis 1 gulden en 15 stuiver Dorpslasten. Johannes van Seenus verstrek- te hem een hypotheek van f 450 tegen een rente van 5% per jaar. In 1810 namen Hendrik van Vassen en zijn vrouw Wilhelmina Magdalena Meder een nieuwe hypotheek van f 200 bij Johannes Deegenkamp.³² Het huis had toen een ander nummer gekregen en was "gemerkt no. 77".

In 1814 vertrok Hendrik naar Rotterdam, waar meer schilderwerk voor- handen was dan in Breukelen. Zijn zwager Barend Bruninghoff,³³ hoefsmid te Breukelen, verkocht vervolgens op 30 september 1814 voor hem het huis op de Dannegracht.

1814 - 1856 Arie de Jong en zijn vrouw

De nieuwe eigenaar was Arie de Jong,³⁴ een zeer welgesteld broodbakker die aan de Achterstraat woonde in het huis "getekend voor de verponding [= een belasting op onroerend goed] nummer 51" (nu waarschijnlijk Kerk- brink 14). Bij de instelling van het kadaster in 1832 was het huis aan de Dannegracht eigendom van zijn weduwe Angenieta Voskuyl.³⁵ Het werd kadastraal aangeduid Sectie C, nrs. 7, 8 en 9 (huis en erf, 97 ellen, klasse 14, belastbaar bedrag f 57; tuin 89 el; schuurtje 16 el) (zie Afbeelding 1).

Angenieta verhuurde dit huis aan de zadelmaker-behanger Johannes Kramer, die in 1810 in het huis Achterstraat 56 (nu Kerkbrink 18) was geboren, waar zijn vader Govert Kramer een zadelmakerij had. Zijn moeder Jannetje Oosterlaak was een dochter van de landman Jan Oosterlaak die volgens een notariële akte van 1 september 1820 op de hofstede Ruwel woonde en in 1820 het huis van zijn schoonzoon in de Achterstraat kocht.

In 1849, toen het bevolkingsregister kwam, werd de aanduiding van het huis op de Dannegracht Wijk A nr. 154. Johannes Kramer woonde er toen met vrouw en vier kinde- ren; in 1860 woonden bij hen ook een broer van Johannes en een dienstbode. In 1874 kwam zijn zoon, de 32-jarige Jan Willem Kramer, met zijn vrouw terug uit Arnhem. Hij zette met een inwonende knecht de zadelmakerij van zijn vader voort in het huis op de Dannegracht. Dit kreeg in 1880 het huisnummer A185. In 1885 verhuisde Jan Willem Kramer naar de voor- malige R.K. lagere school in de Herenstraat (nu nr. 30), waar hij zijn bedrijf voortzette.

1856 - 1931 Dirk Koning en erfgenamen

Het huis was in 1856 gekocht door Jan van der Muts, broodbakker te Jut-

phaas, die het in datzelfde jaar doorverkocht aan Dirk Koning, timmerman bij de Vechtbrug te Breukelen.³⁶ In 1878 heeft Koning het huis laten verbouwen, waarna de oorspronkelijke drie kadastrumnummers werden vervangen door één nummer: Sectie C nr. 1321.

Na de dood van Dirk Koning in 1883 werd het huis eigendom van zijn weduwe Jacoba Doornenbal. Toen die in 1886 was overleden, kwam het huis op naam van haar schoonzoon Nicolaas Wijnen, timmerman te Maarsseveen en in 1907 op naam van diens weduwe Jannetje Koning te Maarsssen.³⁷

Nadat de huurder, de zadelmaker Kramer, in 1885 verhuisd was, werd het gedeelte waar de werkplaats was geweest, verhuurd als afzonderlijke woning. Dit voorhuis kreeg de aanduiding Wijk A nr. 184b (later 223); het achterhuis behield het huisnummer A 185 (later 224).

In het voorhuis kwamen in 1885 Simon de Haas en zijn vrouw, die eerst in de Kerkstraat hadden gewoond. Toen Simon in 1893 op 70-jarige leeftijd overleden was, verhuisde zijn weduwe naar de Hazeslinger. Timmerman Bruin Barneveld, die op de Dannegracht (nu nr. 10) woonde, betrok toen met vrouw en drie kinderen de woning tot hij in 1897 in de Dannestraat naast het huis Buitendorp ging wonen. De volgende bewoner, Matthijs Elbers, bleef er acht jaar en vertrok in 1905. Daarna woonde Aaltje Broere, de weduwe van kleermaker Frans Mok, in het voorhuis tot haar dood in 1910.

In het achterhuis woonde na 1885 de in IJsselstein geboren Antonie van Dijk en zijn uit Breukelen-St. Pieters gekomen vrouw Antje Schoonderwoerd. Van 1890 tot 1893 woonde er de apothekersbediende Jacob B.M. Schipper met vrouw en vijf kinderen. Vervolgens woonde er de uit Bodegraven afkomstige zadelmaker Pieter Huchshorn met zijn in Breukelen geboren vrouw Catharina H. Veenman, vier kinderen en een knecht. Toen Huchshorn in 1897 naar de Achterstraat (nu Kerkbrink 6) was verhuisd, betrok de kruidenier Tijmen Korver met vrouw en zeven kinderen het achterhuis.

In 1910 huurde Tijmen het hele huis. Hij overleed in 1913 op 65-jarige leeftijd. Zijn weduwe Johanna Boelen werd hoofdbewoonster van het huis, in 1920 haar 27-jarige dochter Gerritje. Gerritje had een in 1918 geboren dochttertje Cornelia Korver, dat bij haar grootmoeder en later bij haar tante Maria woonde. Gerritje vertrok in 1921 naar Bunnik.

De volgende huurders van het huis waren Bastiaan van Schip en zijn vrouw Antonia Maria van der Horst.³⁸ Zij was aan de Poeldijk op nummer B 90c geboren (nu terrein van Motel Breukelen), waar haar vader, de in Oud Aa geboren boerenknecht Johannes van der Horst, toen woonde. Bastiaan, die ook wel Bertus genoemd werd, was graanknecht en chauffeur bij de Firma Gebroeders Kasteleyn aan de Brouwerij; in zijn vrije tijd was hij ober bij J.M. Timp in Het State Wapen. Het gezin telde vier kinderen, de dochters Marie en Bep en de zonen Joop en Bertus. De kinderen gingen keurig, volgens buurtgenoten zelfs een beetje te deftig, gekleed. Op de foto uit 1925 dragen de meisjes schoenen en Marie zelfs een hoed (zie Afbeelding 2).

1931-1969 Diaconie van de Nederlandsche Hervormde Gemeente te Breukelen

In 1931 schonk Jannetje Koning het hele huis, evenals het aangrenzende huis, aan de Nederlandsche Hervormde Diaconie. De diakenen bleven het hun geschonken huis aan de toenmalige bewoners verhuren.

De jongste dochter Van Schip trouwde met Johannes Kolleman, die tot 1945 en ook nog van 1954 tot 1955 bij zijn schoonouders inwoonde. Bij de woningtelling van 1954 woonden er drie personen in het huis en was Bastiaan van Schip incasseerder bij de Drinkwaterleiding Noord West Utrecht. Na zijn overlijden in 1962 bleef zijn weduwe in het huis wonen.

Op 20 januari 1953 kreeg de administrerend diaken W. Melder bericht van het gemeentebestuur, dat een vergunning voor verbouw van het huis Dannegracht 10 was verleend, waarbij een subsidie van f 1801,33 werd toegekend wegens woningverbetering.³⁹ De oude sparrenkap, waarop riet en pannen waren gelegd, werd vernieuwd. Het stenen privaat, dat achter in de tuin op 13 meter van het huis stond, werd vervangen door een watercloset in het pand. Het verhoogde plafond in het voorhuis bleef gehandhaafd, zodat de voorzolder hoger bleef dan de achterzolder. Er zijn nog verschillende 18de-eeuwse bouwelementen in het huis aanwezig, onder andere de witte marmeren tegels in de gang.

Afb. 2. Het huis en de werkplaats van schilder Post op de Dannegracht omstreeks 1925. Achter het glas-in-loodraam op de handkar staan Hein Post (rechts, met snor) en zijn schilders Daan Vis (midden) en Teunis Korver (uit Kockengen). Achter de kaasbrik staan voor hun huis de heer en mevrouw Van Schip met hun dochters Marie en Bep. (Foto-archief Historische Kring Breukelen.)

1969 - 1987 Jan Gerwig

Omstreeks 1969 was Jan Gerwig, timmerman in de Dannestraat te Breukelen, eigenaar van het huis geworden. De kadastrale aanduiding Sectie C nr. 1321 veranderde bij een sectiewijziging in Sectie B nr. 3037.

Toen de huurster, mevrouw A.M. van Schip-van der Horst, in 1987 naar Verzorgingshuis De Aa was gegaan, verkocht de heer Gerwig het huis.

1987 - 1995 A. Presburg - Leenman

De nieuwe eigenaar, mevrouw A. Presburg-Leenman, woonde acht jaar met haar echtgenoot in het huis. In 1995 verhuisden zij naar hun nieuwe woning, Straatweg 73.

1995 - heden J. Vegter-Bal

Mevrouw J. Vegter-Bal woonde aanvankelijk op de boerderij Zandpad 53, eigendom van de Stichting Ridderhofstad Gunterstein. Na het overlijden van haar man kocht ze de woning aan de Dannegracht. Hoewel ook van dit huis de luiken zijn verwijderd, heeft het de meest authentieke gevel van de huizen aan de gracht (vergelijk Afbeeldingen 2 en 3).

Het huis Dannegracht 10 na 1790

1790 - 1804 Gijsbert van Zoomeren en Elisabeth Veenman

Gijsbert van Zoomeren, die in september 1790 het westelijke deel van het erf met een huis en een schuur of wagenhuis had gekocht, was metselaar

van beroep. In 1785 was hij getrouwd met Elsje Korver uit Ter Aa en op 21 november 1790 hertrouwde hij als weduwnaar met de schippersdochter Elisabeth Veenman te Breukelen.⁴⁰ Het echtpaar ging niet aan de Dannegracht wonen, maar in het schippershuis aan de Vecht (nu Brugstraat 21).

Gijsbert bezat een tiental huizen in het dorp. Voor het huis aan de Dannegracht betaalde hij in 1790 10 stuiver klepgeld.⁴¹ Hij liet het huis en het wagenhuis verbouwen tot twee woningen, die hij verhuurde. De huurders konden het leenroerige achtererf bereiken via een nog onbebouwd erfje aan de Dannegracht en een gedeelte van het erf achter een huis aan de Dannestraat (nu nr. 8), dat Van Zoomeren in 1804 aan J. Wilkes verhuurde (Afbeelding 1, nrs. 11 en 13).

1804 - 1810 Mattheus Johannes Coense en Pieterella Maria Siemons

Op 29 december 1804 verkocht Gijsbert zijn "twee huijsen en erven en grond naast elkanderen staande alhier te breukelen op de Dangraft", voor f 1300 aan Mattheus Johannes Coense.⁴² De verkoper nam op zich "voor zijne kosten in deze huysinge te zullen maken een Porte Posten en ook te zullen besorgen dat de koper primo februari a.s. dese huysen erven en grond kan betrekken en bewoonen". De verkoper beloofde ook "om van hedenaf te sorgen dat den koper de vrije open doorgang bij J. Wilkes bewoont tot gebruyk vande achtergrond naar begeerte van den koper en met nieuwen koper zal verkiesen om vroeg of laat onversien zal kunnen en mogen passeren". Wilkes bleef nog twee jaar in zijn huis aan de Dannestraat wonen, want hij betaalde vanwege dat huis van 1796 tot 1806 mee in de dorpslasten.

Mattheus Johannes Coense en zijn vrouw Pieterella hebben waarschijnlijk veranderingen in de nieuw verworven huizen laten aanbrengen, want ze kregen in 1805 bij Hermanus Wilhelmus Lubbers op hun huis een lening van f 450 tegen 4,5%, die zij in 1806 vervingen door een plecht van f 600 bij Gijsbert van Zoomeren.⁴³ Coense heeft zes jaar aan de Dannegracht gewoond en er het beroep van kleermaker en kaarsenmaker uitgeoefend.

1810 - 1815 Frans Lorié

Op 20 mei 1810 kocht Frans Lorié voor f 2350 van Coense het pand nummer 76, bestaande uit een huis met werkplaats en winkel.⁴⁴ Uit de koopakte blijkt, dat Coense in dit pand ook een smeersmelterij en kaarsenmakerij had. De daarvoor benodigde gereedschappen waren namelijk in de koop begrepen, evenals een winkelinrichting voor de verkoop van kaarsen en lamp-olie.

In de koopakte werden genoemd: "een koperen smeltketel met dito kraam 200 pond zwaar, een pars voor het kraambrood met draagijser, een koelbak in de grond in sement gevrees". Onder andere werden ook verkocht: een koperen emmer, een ijzeren en twee houten balansen, ijzeren gewichten, een hakmes en plank, een olieton met bijbehorende maatkannen, een toonbank met kasten, een grote vaste kaarsenkist en "twaalf kaarsenkisten om te versenden, drie hangers, een Catoenschaar, een catoenmaat met mes en schaal en hetgeen verder tot smeersmelterij en kaarsenmaker behoort". Tot het kleermakersgedeelte van de inventaris behoorden ook "twaalf zwarte lakense rouwmantels in drie soorten van lengtens", die bestemd waren voor de verhuur bij begrafenissen.⁴⁵ Omdat de verkoper zich verplichtte "alle liede welke relatie tot den Winkel hebben op te geeven en aan te wijsen", is het zeer waarschijnlijk, dat Frans Lorié beide onderdelen van het bedrijf van Coense heeft voortgezet.

1815 - 1821 Gijsbert van Zoomeren en erfgenamen

Op 30 september 1814 was Frans Lorié nog eigenaar van het pand, maar kort daarna heeft hij het verkocht aan Gijsbert van Zoomeren, die toen voor de tweede maal eigenaar werd. In 1821 was Gijsbert overleden en omdat zijn vier kinderen buiten het dorp woonden, verkocht de gemeentebode Hermanus Bekker als hun gemachtigde het "huis en erve nr. 76 op de Dannegracht, sulks met een smeersmelterij op het erf staande".⁴⁶

1821 - 1834 Geertruy de Kruyff, weduwe Jacob van Laar

Geertruy de Kruyff, weduwe van Jacob van Laar, werd voor f 500 eigenaar van het huis. Dat kreeg in 1832 de kadastrale aanduiding Sectie C nr. 10, huis en erf 2 roeden 40 el.⁴⁷

De huizen aan de Dannegracht hadden in 1832 vanaf de brug naar het oosten een aflopende waarde. Het hoekhuis bij de brug (Sectie C nr. 11) werd voor de belasting tot klasse 12 gerekend, met een belastbare opbrengst van f 80; het huis ernaast van de weduwe Van Laar tot klasse 13 met f 66, dat van Arie de Jong, kadastrumnummers 7, 8 en 9, tot klasse 14 met f 57, het huis van Jan Jacobus Smit, kadastrumnummers 5 en 6, tot klasse 16 met f 39 en het achterste huis van de weduwe Van Eijk, kadastrumnummers 3 en 4, tot klasse 17 met f 33.

1834 - 1867 Leendert Hageman

In 1834 verkochten Geertruy en haar zoon Gerrit van Laar hun huis aan de meester-metselaar Leendert Hageman, die al 16 jaar eigenaar en bewoner was van het aangrenzende hoekpand nr. 75. Hij zal iets aan het huis gewijzigd hebben, want in 1836 werd het kadastrumnummer veranderd in Sectie C nr. 909. Bij een herschatting in 1842 werd de belastbare opbrengst verhoogd van f 66 naar f 75 en in 1844 naar f 90. Dit wijst erop, dat Hageman⁴⁸ de woningen met het gezamenlijke huisnummer 76 verbouwd en verbeterd heeft. Het pand bestond toen uit drie woningen, die in 1849 de huisnummers 150, 151 en 152 kregen. Hageman woonde zelf in het hoekhuis nr. 149.

Huisnummer 152 was het achterhuis in het oostelijke deel van het pand. Het werd van 1849 tot 1857 verhuurd aan de metselaarsknecht Hendrik van Lingen, die er met vrouw en zeven kinderen woonde. Het voorhuis, nr. 151, werd in 1849 bewoond door de los werkman Adrianus Broekhuysen met vrouw en vier kinderen. In 1853 kwam de ongehuwde arbeider Philippus van Zuilen er met zijn twee zusters en van 1858 tot 1859 woonde er de boerenknecht Dirk van Rossum met zijn gezin. De weduwnaar geworden zoon van de huiseigenaar, de metselaar Dirk Frederik Hageman uit de Kerkstraat betrok van 1859 tot 1861 met zijn huishoudster Antonia Versteegh de onder nr. 151 samengevoegde voor- en achterwoning. Hij trouwde met Antonia en verhuisde naar Dannestraat 169, het hoekhuis ten noordoosten van de brug (later nr. 12 en verbouwd tot pakhuis). Het huis op de Dannegracht werd weer gesplitst en kreeg de huisnummers 162 en 163.

De huisschilder Nicolaas Boelhouwer betrok in 1861 met zijn gezin de voorste woning, nr. 162. Daarna heeft de metselaar Willem Koenen er enige tijd met vrouw en kind gewoond. Van 1863 tot 1872 woonde er Lena Hageman, de dochter van de huiseigenaar. Zij was na het overlijden van haar man Pieter Verwey met twee dochters uit Amerongen gekomen en in het voorhuis aan de Dannegracht getrokken. Haar dochter Margaretha ging bij oom Dirk Hageman in de Dannestraat wonen. Na de dood van Leendert Hageman in 1867 erfde Lena het hele huis, maar ze bleef tot haar dood in 1872 in het voorhuis wonen. Daarna kwam er de schoenmaker Anthony Klaarenbeek, die tevoren in de Brugstraat (nu nr. 15) had gewoond. In 1874 vertrok hij naar Rotterdam.

In het achterhuis, nr. 163, woonden van 1861 tot 1863 de werkman Jan de Pater en zijn vrouw, die vanaf 1850 in het westelijke huis hadden gewoond. De weduwe L.C. van der Horst-Beekweg woonde van 1863 tot haar dood in 1866 met haar zoon Hendrik in het achterhuis (metselaar Hendrik van der Horst trouwde kort daarna met Helena Maria de Ru, die de kruidenierswinkel van de in 1866 overleden Wilhelmina Johanna Oudenes op de hoek van Dannestraat en Brugstraat had voortgezet). Tot 1871 woonden in het achterhuis de bejaarde dames Jannetje de Paal en Maria van Tricht. Toen kwamen Hendrik Dolman en zijn vrouw in deze woning, waar op 7 juli 1871 hun zoon Jacobus geboren werd. Vervolgens woonde er Wijntje van der Velde, de in 1800 geboren weduwe van Dirk Mok, met haar zoon Franciscus.

Franciscus Mok was in 1834 in Breukelen-Nijenrode geboren, werd daar kleermaker en trouwde in 1872 met de in 1838 in de gemeente Ruwiël geboren Alida Broere, die Aaltje genoemd werd. Frans Mok bleef bij zijn moeder inwonen tot na de geboorte van zijn zoon Machiel in 1874. Toen verhuisde hij naar het voorhuis, dat in 1880 het huisnummer 184 kreeg en in 1890 nr. 222. Aaltje kreeg in dit huis vier kinderen, die allen kort na de geboor-

te overleden. Alleen Machiel bleef leven en werd evenals zijn vader kleermaker. Frans Mok was 52 jaar toen hij in 1886 overleed. Zijn zoon Machiel stierf in 1898 in de leeftijd van 24 jaar. In 1905 verhuisde Aaltje Mok - Broere naar het naastgelegen voorhuis Dannegracht 223, waar ze tot haar dood in 1910 bleef wonen. In het voorhuis Dannegracht 222 woonden daarna gedurende korte tijd verschillende mensen, onder andere tuinman Anthony Velis in 1897, sigarenmaker P. van Balkum en Maria Hoog in 1898, daarna timmerman G.J. Smink.

In het achterhuis woonde van 1874 tot 1879 Frederik Augustus Barneveld met vrouw en zes kinderen. Hij was timmerman en koster van de Christelijk Gereformeerde Kerk aan de Loswal. Zijn zoon Bruin woonde van 1879 tot 1893 in dit achterhuis. Daarna kwam schoenmaker Jan Cornelis Dijkers er met vrouw en vijf kinderen wonen. Toen hij in 1897 naar de Kerkstraat verhuisd was, betrok zijn vader, de 65-jarige schoenmaker Johan Dijkers het huis aan de Dannegracht.

In het westelijke huis, met het nummer 150 (later vernummerd tot 161, 184 en 221), woonde van 1849 tot 1850 de tabakskerver Coenraad A. Hantelman met vrouw en vijf kinderen. Van 1850 tot 1861 woonde er de arbeider Jan de Pater, later de timmerman Jozef Mok, de veldwachter Frans Nullen en van 1878 tot 1887 de grutter-molenaar Petrus Haarmans. Vervolgens woonde er Neeltje Jacoba Letting en daarna de timmerman Jan Dirk Klaarenbeek en zijn vrouw Trijntje Stam. Toen Klaarenbeek in 1892 met vrouw en dochter Lina naar de Herenstraat (nu nr. 64) verhuisd was, kwam de vrachtrijder Cornelis Steenbrink met vrouw en vijf kinderen in het huis. In 1898 betrok Steenbrink een huis in het noordelijke deel van de Dannestraat tegenover timmerman Gerwig. In het vrijgekomen huis Dannegracht 221 kwamen toen de sigarensorteerder Peter M. van Balkum en de in 1844 in Ruwiel geboren Maria de Hoog, die in 1907 overleed. Daarna woonden er de arbeider Albertus van Ooyen, de timmerman Lambertus Koenen en tot 1909 de boerenarbeider Simon Petrus Mocking. In 1909 werd het huis nr. 221 een schilderswerkplaats.

1867 - 1909 Lena Hageman en haar dochters

Lena Hageman had in 1867 het uit drie woningen bestaande huis geërfd. Na haar dood in 1873 werden die eigendom van haar dochters Margaretha Elisabeth Verwey en Antje Verwey.⁴⁹ In 1876 werd het huis overgeschreven naar Matthijs van Broekhuizen, de echtgenoot van Margaretha. Hij was bierbrouwer te Utrecht (directeur van brouwerij 't Haantje) en verhuisde in 1900 naar Amsterdam. De huizen kwamen in 1881 op naam van Antje Verwey, weduwe van Johannes Kornelis Nieuwenhuizen. Zij was "winkelster in manufacturen" te Breukelen-Nijenrode, waar haar zoon Piet de winkel op de Nieuwstraat (nu Kerkbrink 27) voortzette. In 1909 verkochten haar erfgenamen het perceel aan de Dannegracht aan Hendrik Post.

1909 - 1932 Hendrik Post en Louisa Catharina van der Horst

De huis- en rijtuigschilder Hendrik Post⁵⁰ liet in 1909 het westelijke huis verbouwen tot schilderswerkplaats en ging met zijn vrouw in het oostelijke huis nummer 222 wonen. In 1922 liet Hein Post de werkplaats naar achteren vergroten en in 1925 liet hij ook zijn huis verbeteren. Hij deed goede zaken, want de kaasmarkt was op het hoogtepunt van haar bloei en veel boeren lieten hun kaasbrik bij hem in de lak zetten (Afbeelding 2). Hij had twee knechts in dienst: Teunis Korver uit Kockengen en de in 1906 geboren Daan Vis, die nog bij zijn ouders op Dannegracht 12 woonde. Post bezat ook drie aan zijn erf grenzende huizen in de Dannestraat (Afbeelding 1, nrs. 13, 14 en 15) en een huis aan het Korenpad (nu Willink van Collenstraat 11).

Hein was getrouwd met Louisa Catharina van der Horst, die in de kruidenierswinkel op de hoek van de Brugstraat en de Dannestraat was geboren. Opmerkelijk is, dat zij toen het huis bezat, waarin haar vader en haar grootmoeder enige jaren hadden gewoond. Haar broer Hermanus was nu kruidenier op de hoek van de Brugstraat, haar twee ongehuwde zusters dienden als keukenmeisjes op Gunterstein. Mevrouw Post - van der Horst had zelf geen kinderen en was heel streng voor de buurkinderen als die aan de ijzeren wervels draaiden waarmee de luiken overdag werden vastgezet. Als kinderen bij de waterstoepen voor haar huis speelden, werden ze daar onverbiddelijk weggestuurd. Bij de stoep van Vis

was immers het gehandicapte zoontje van Sien van Wettum uit de Koekenbuurt in het water gevallen en verdronken.⁵¹

De kademuur van de Dannegracht was op verschillende plaatsen onderbroken door gemetselde waterstoepen, waar de huismoeders hun wasgoed konden spoelen (zie Afbeelding 2). De stoepen voor de panden van Post waren, evenals die voor de andere huizen, ongeveer een meter breed en telden twee treden. De stoep voor het huis van Vis was 1,5 meter breed en had een hoog en een laag gedeelte naast elkaar. Op het hoge deel werd het wasgoed geboend en na het spoelen neergelegd. Het waterpeil van de Danne was gelijk aan dat van de Vecht. Bij hoog water liep soms de kade onder en stroomde het water, ondanks de in allerijl voor de deuren gelegde zandzakken, de huizen binnen.

Op Dannegracht 15 had vader Spee dan het orgel en de linnenkast al op veilingkisten gezet en ook een kist voor de bedstee geplaatst om 's morgens bij het opstaan droge voeten te kunnen houden. Als het hoge water aanhield, trok het gezin in huis bij grootmoeder Spee, die in de steeg van bakker Buma aan de Vecht woonde (nu Herenstraat 18).

Hoog water was het meestal gedurende een tiental dagen in het najaar. Zware herfststormen stuwden dan het water in de Zuiderzee op, zodat het Vechtwater niet meer door de sluis bij Muiden naar zee kon worden afgevoerd. Alleen het hoge gedeelte van Breukelen, de huidige Kerkbrink en de steeg van Griik bleven tijdens een overstroming droog. In de Herenstraat, de Dannestraat en de stegen werden dan plankieren gelegd, waarover men naar het droge gedeelte kon lopen.

Ook de bewoners langs het Zandpad hadden dan last van het water. Na de watersnood van 1926 is het Zandpad naar De Vliegende Kraai nog 80 centimeter opgehoogd om de polder Proosdij droog te houden.

Door het in gebruik nemen van een gemaal in Muiden en door het gereedkomen van de Afsluitdijk in 1935 kwam er een einde aan de jaarlijkse wateroverlast.

1932 - 1943 Albert Gijsbert de Bree, schilder

Hendrik Post overleed in 1932, waarna zijn weduwe nog datzelfde jaar de panden op de Dannegracht verkocht aan schilder De Bree uit Baarn. Zelf verhuisde ze naar het Korenpad (nu Willink van Collenstraat 11).

Albert Gijsbert de Bree, de nieuwe eigenaar van het perceel Sectie C nr. 909 aan de Dannegracht, zette er het schildersbedrijf voort.⁵² Zijn vrouw en hij kregen er vier dochters en woonden in het huis tot ze in 1943 naar Baarn terugkeerden.

1943 - 1957 Gerardus Johannes Nieuwendijk

De Breukelse caféhouder Gerardus Johannes Nieuwendijk, die later in Bergen (NH) woonde, kocht de panden van De Bree. Hij verhuurde deze aan loodgieter Bart de Kruif, die eerst de oude werkplaats van zijn vader in de Brugstraat gebruikte.

Op 2 augustus 1945 kreeg De Kruif een hinderwetvergunning voor een loodgieters- en centrale verwarmingsbedrijf aan de Dannegracht.³⁹ Zelf bleef hij boven garage Van Ekris aan de Straatweg wonen. Het woonhuis aan de Dannegracht werd bedrijfswoning voor zijn medewerker Albertus Bakker, die er van juni 1945 tot oktober 1953 woonde. Toen Bakker naar Winschoten was vertrokken, kwam loodgieter Gerrit Lamme uit Vreeland er met zijn vrouw en drie dochters wonen. Gerrit verhuisde 22 januari 1957 naar de Van Couwenhovenstraat.

1957 - 1969 J.A.M. Hoonhout

De loodgieter J.A.M. Hoonhout, die met zijn vrouw en twee zoons al vanaf juni 1956 bij de familie Lamme had ingewoond, werd in mei 1957 de volgende hoofdbewoner van het huis. Hij kocht de panden en vestigde er zijn bedrijf.⁵³ Op 8 januari 1960 kreeg hij vergunning zijn woonhuis te verbouwen.³⁹ De wijziging werd voor f 300 uitgevoerd door M. Frowein. Het

Afb. 3. Vijf huizen en de poortdeur van De Haas aan de Dannegracht omstreeks 1988 (foto H. van Walderveen, in Foto-archief Historische Kring Breukelen).

enkele bovenraam in de voorgevel van het woonhuis werd toen vervangen door een groter en dubbel raam (zie Afbeeldingen 2 en 3).

1969 - 1979 J.M.K. Niks

In 1969 werd J.M.K. Niks te Loosdrecht eigenaar en in 1970 bewoner van de panden Dannegracht 10. Op 4 oktober 1971 kreeg hij vergunning van het gemeentebestuur voor een inwendige verandering van het huis.³⁹ Hij liet van de twee panden één woonhuis maken. Het voorgedeelte van de werkplaats werd schuur, in het achterste deel kwam de eetkamer, die verbonden werd met de zitkamer in het minder diepe, oostelijke huis. Op de verdieping kwamen een badkamer en een huiskamer. In 1973 kreeg hij vergunning de voorgevel te veranderen en van de schuur een keuken te maken. De dubbele deuren van de werkplaats liet hij vervangen door een gewone huisdeur en een klein raam links daarvan (Afbeeldingen 3 en 2). De verbouwing werd uitgevoerd door J. de Gier.

In 1979 verhuisde de heer Niks met zijn vrouw en twee kinderen naar Laren, vanwaar hij emigreerde naar het geboorteland van zijn vrouw, de Verenigde Staten van Amerika.

1979 - 1980 R.J. Fenger

De volgende eigenaar was de caféhouder R.J. Fenger. Hij woonde eerst in het Regthuys, maar betrok in 1979 zijn pand aan de Dannegracht. Hij woonde er slechts een jaar.

1980 - 1990 E.J. van der Schoot en E.M.A. van Lingen

De econoom E.J. van der Schoot kocht het pand in 1980 en woonde er met zijn vrouw E.M.A. van Lingen tien jaar lang. Daarna vertrok hij naar Amsterdam, waar hij zijn bedrijf had.

1990 - heden R. Basten

Het pand werd in 1990 eigendom van mevrouw R. Basten te Huizen, die het achtereenvolgens aan diverse families verhuurde. Nu woont er de familie T. Hocks.

Noten

- 1 Archief Dorpsgerichten (Rijksarchief te Utrecht), inv. nr. 365, fol. 55, transportakte d.d. 30.11.1680. Jannetje had voor deze transactie als voogd Jochem Poulusz gekozen. Zij loste die dag de hypotheek van f 100 af, die ze op dit erf van wijlen zijn vader, Poulus Poulusz, had gekregen. Idem, inv. nr. 366, fol. 48 - 49, d.d. 4.8.1706: op de hoek van de Achterstraat en de Dannestraat (nu Kerkbrink 26) woonde een Teunis Jacobs Caen. Waarschijnlijk was hij niet de vader van de bejaarde Jannetje, maar een zoon van de beurtschipper Jacob Gijsbertsz Kaan.
- 2 Archief Dorpsgerichten, inv. nr. 365, fol. 173, transportakte d.d. 20.9.1688.
- 3 Archief Dorpsgerichten, inv. nr. 365, fol. 175, transportakte d.d. 4.2.1688.
- 4 Archief Dorpsgerichten, inv. nr. 365, fol. 176, transportakte d.d. 12.2.1689.
- 5 Archief Historische Kring Breukelen, inv. nr. DA 2501: koopakte d.d. 17.12.1698 opgemaakt door notaris H. Verwoerd te Breukelen van "seeckren hujsjen en erve" staande en gelegen te Breukelen in de Klapstraat, strekkende van deselve straat oostwaarts tot aan de rivier de Vecht. Van Wees verkocht dit huis op 12.11.1727 voor f 770 aan Dirck Wigman.
- 6 Archief Dorpsgerichten, inv. nr. 365, fol. 244, transportakte d.d. 28.4.1699.
- 7 Archief Dorpsgerichten, inv. nr. 366, fol. 50 - 51, transportakte d.d. 15.6.1706 van het buurhuis naar Jan Claassen Kock.
- 8 Archief Dorpsgerichten, inv. nr. 366, fol. 146 verso, transport op 1 May 1719 door Lubbertus Dorland als momber van Fijtje Dorland, onmundige dochter van Hendrik Dorland, van huis en erf aan de Danne naar Albert van Wees, gehuwd met Jannichjen Gijsbertsen Caen. De coopcondities waren op de veiling van 27.12.1718 voorgelezen door notaris Jan van der Horst.
- 9 Trouwboek Nederduitsch Gereformeerde Gemeente van Breukelen (Rijksarchief te Utrecht), inv. nr. 58, d.d. 19.11.1719: Fijtje Dorlandt, oud 22 jaren en Arien van Muisvelt, oud 28 jaren.
- 10 Trouwboek Nederduitsch Gereformeerde Gemeente van Breukelen, inv. nr. 58, vermeldt op 20.10.1701: "Aalbert van Wees, laatst weduwnaar van Judik Joosten alhier te Breukelen, en Geertrui Fierom, J.D. van Amsterdam wonende in de geregte van Proosdij".
- 11 Archief Historische Kring Breukelen, inv. nr. DA 2501: Extract, gewaarmerkt op 20 november 1727 door notaris B. Kenneweg te Breukelen, van het testament d.d. 8 oktober 1726 omstreeks 7 uur 's avonds opgemaakt door Jan van der Horst notaris te Breukelen, op verzoek van Aalbert van Wees en Geertruy Fierom, echtgenoten wonende alhier.
Archief Dorpsgerichten, inv. nr. 366, fol. 209, transportakte d.d. 20.12.1727 door Albert van Wees, weduwnaar van Geertruy Fierom.
- 12 Archief Dorpsgerichten, inv. nr. 361, Open Regtdagh op 9 april 1721. Zie ook: H.J. van Es, 1997. Tussen 's-Heerenwagenweg en Danne te Breukelen. 11. De huizen nummer 12 t/m 15 aan de Dannegracht. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 12, nr. 1, blz. 26 - 37, in het bijzonder blz. 32.
- 13 Archief Dorpsgerichten, inv. nr. 361, Open Regtdagh op 27 augustus 1704: Jasper Booncamp eist van Aris Cornelisz van de Weert betaling voor twee partijen in 1703 geleverde reuzel ter waarde van 18 gulden 15 stuivers en 8 penningen; inv. nr. 366, fol. 161, transportakte d.d. 10.4.1722 van een huis aan de Danne; inv. nr. 368, fol. 82, estimatie van "een pakhuys en erve bij de rivier de Danne" d.d. 4.9.1756.
- 14 Trouwboek Nederduitsch Gereformeerde Gemeente van Breukelen, inv. nr. 58, d.d. 26.3.1699: Jasper Jans Bonekamp, J.M. van 't Vrieseveen wonende te Amsterdam en Margrietje Gerrits Webbe, J.D. wonende alhier te Breukelen.
- 15 Archief Dorpsgerichten, inv. nr. 361, Open Regtdagh op 16 mei en 30 september 1730. Margaretha eiste betaling van Jacob Baar voor een in 1729 geleverd vet varken ter waarde van 13 gulden 11 stuiver 12 penningen.
- 16 Archief Dorpsgerichten, inv. nr. 368, fol. 125 - 127, registratie van boedelscheiding d.d. 16.7.1761. Behalve Feytje Bonekamp en Teunis van Emeren waren op 10.6.1761 bij de notaris aanwezig: Barber Bonekamp, weduwe van David Ruarus en Elsje Bonekamp met haar echtgenoot Teunis Janse Goedhaert.
- 17 Trouwboek Nederduitsch Gereformeerde Gemeente te Breukelen, inv. nr. 58, d.d. 25.3.1725: Hendrik van Olden, J.M. van Hardenberg en daar woonachtig oud 30 Jaren, geen ouders of voogden hebbend, en Fijtje Bonekamp, J.D. van Breukelen oud 23 Jaren, geassisteerd met haar vader Jasper Bonekamp wonend alhier te Breukelen; idem d.d. 6.9.1733: Theunis Willemsz van Emeren, wedn van Jannetje Cornelis Koudeysch, geboortig van Setten bij Wageningen en Feytje Booncamp, weduwe van Hendrik van Olden, beyde wonende alhier te Breukelen. In 1738 kochten Feytje en haar man Teunis van Emeren het kleine huis naast het Huys te Keyserrijk. Zie ook: H.J. van Es, 1993. Tussen 's-Heerenwagenweg en Danne te Breukelen (1). Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 8, nr. 1, blz. 33 - 44, in het bijzonder blz. 37 en 38.
- 18 Archief Dorpsgerichten, inv. nr. 368, fol. 230 recto en verso, transportakte d.d. 16.5.1770 en een plegte van 500 guldens t.b.v. de heer Jan van Voorst (afgelost 3.9.1774).
- 19 Archief Dorpsgerichten, inv. nr. 368, fol. 264, plecht d.d. 7.9.1774 ten behoeve van vier minderjarige kinderen van wijlen Gijsbert Deegenkamp, met name Gerrit, Heyltie, Pieter en Teunis Deegenkamp. De voogden over deze kinderen waren Gerrit Deegenkamp, Willem Deegenkamp en Adrianus Cooyman.

- 20 Oud Archief Gemeente Breukelen-Nijenrode, inv. nr. 238, Leyste en Summiere Staat van alle de inwoonderen van breukelen Nijenrodes Geregte beneffens haar bestaan en conditie in dato den 2 May 1783. Onder nr. 130 staat op deze lijst: "Adrianus Koster Utrechts Schipper, 6 personen boven en 3 nedende 10 jaar, gezet op 34 gulden".
- 21 Archief Dorpsgerechten, inv. nr. 369, fol. 206, Acte van voogden over de onmondige Kinderen van Adrianus Koster op 14 Januarij 1790.
- 22 Archief Dorpsgerechten, inv. nr. 370, fol. 106, transport d.d. 3.8.1804 van een huys staande "naast het zogenaamde brughuys (. . .) door den koper bewoont". Idem, inv. nr. 371, transport op 11.8.1810 van huis en erf in de Achterstraat gemerkt no. 49 naar Andries Koster. Notarieel Archief, inv. nr. 551, akte nr. 89, verpachting sluisgeld op 30.8.1815; idem, inv. nr. 552, akte nr. 75, verkoop op 29.10.1816 van huis no. 49 aan Jan van der Veen, tapper.
- 23 Nieuw Archief Breukelen-Nijenrode, inv. nr. 1, Raadsnotulen, d.d. 24.9.1835, "Rekwest van Sanne Maria van Arkel, weduwe van den onlangs alhier overleden Adrianus Koster". De raad zou haar verzoek nader bezien en stond haar voorlopig toe het Veer te verzorgen overeenkomstig de bestaande voorwaarden, zoals die op 30.6.1834 in een nieuw contract met de beide "in dit Veer Varende Schippers Adrianus Koster en Joannis Reyers" waren overeen gekomen. In de raadsvergadering van 13.10.1835 werd besloten: 1e dat Johannes Reyers het Veer alleen zal blijven beveren; 2e dat deze de weduwe Koster wekelijks *f* 4 zal betalen; 3e dat hij als de weduwe Koster komt te overlijden wekelijks *f* 3 in de gemeentekas zal storten; 4e dat als Reyers zou overlijden en de weduwe Koster het veer weer alleen zou beveren, zij de weduwe Reyers wekelijks *f* 4 zal uitkeren; 5e dat als het gemeentebestuur dan een andere schipper zou aanstellen, deze de beide weduwen wekelijks *f* 2 moet uitkeren. Bevolkingsregister Breukelen-Nijenrode 1849: de weduwe Koster woonde met twee dochters in Wijk A nr. 232, het zomerhuis van boerderij De Eendracht (nu Herenstraat 39), waar ook notaris Snel woonde. Haar dochter Bartha Koster werd omstreeks 1870 huishoudster bij notaris Snel op Vecht en Dam.
- 24 Trouwboek Nederduitsch Gereformeerde Gemeente te Breukelen, inv. nr. 58: Willem van Vassen, J.M. geboren en wonende te Breukelen trouwt op 19.5.1782 met Baltina Elisabet Lohoff, geboren te 's-Gravenhage en wonende te Breukelen. Toen haar zuster Maria Jacoba Lohoff op 1.9.1771 trouwde, woonde hun vader Jacob Lohoff al in Breukelen, want zijn vrouw Elisabeth was daar van 1764 tot 1785 vroedvrouw. Toen zij in 1785 door een val van een wagen niet langer in staat was haar beroep uit te oefenen, ontving Elisabeth een pensioen van *f* 70 per jaar (Oud Archief Breukelen-Nijenrode, inv. nr. 88).
- 25 Archief Dorpsgerechten, inv. nr. 369, fol. 207 - 208, transport d.d. 6.10.1790 van huys stal en wagenhuys aan Willem van Vassen en van een huys aan Juffr. J. de Goyer; verkoop d.d. 28.9.1790 van een schuur met zijn erve en snipen grond aan Gijsbert van Someren; transport d.d. 15.10.1790 van een huys en schuur of wagenhuys aan Gijsbert van Zoomeren.
- 26 Archief Dorpsgerechten, inv. nr. 361, Lijst van huizen die bij kunnen dragen in klepgeld, getekend 18 november 1790.
- 27 Archief Dorpsgerechten, inv. nr. 370, fol. 21, transportakte d.d. 18.8.1800 voor drie leden van het Gemeentebestuur van Breukelen. Schout Jacob de Jong trad op als speciaal gemachtigde van Mej. Antonia Oldemark, weduwe van burger Jacobus de Gooyer, te Eedam.
- 28 Oud Archief Gemeente Breukelen-Nijenrode, inv. nrs. 32 - 108, Uytzettinge van Dorpslasten en Kostergeld 1720 - 1810. Na de brand van 28.8.1825 bij Van Lennep op Weeresteyn diende Van Seenus een rekening in van 70 stuivers en 11 penningen voor het proberen van de spuit, het schoonmaken, drogen en weer in orde brengen. Nieuw Archief Gemeente Breukelen-Nijenrode, inv. nr. 2, gemeenteraadsnotulen d.d. 16.5.1850 bevat de passage: "Verzoek van Mej. de Wed. J.J. van Seenus, vroedvrouw binnen deze gemeente met 1 Juli a.s. te worden ontslagen in verband met haar hoge leeftijd. Goed gevonden."
- 29 Archief Dorpsgerechten, inv. nr. 370, fol. 94 - 96, koopakte d.d. 15.2.1804 van huis in de Achterstraat, nu makelaardij Molenkamp, Kerkbrink 20.
- 30 Trouwboek Nederduitsch Gereformeerde Gemeente te Breukelen, inv. nr. 85, huwelijk d.d. 20.5.1792: "Hildebrand Bor, J.M. geboren te Kockengen, wonend te Breukelen, en Helena van Vassen, weduwe van Anthony van der Weyden, geboren en wonend te Breukelen". Vanaf 1796 woonde hij in de Herenstraat (nu nr. 28 en 30). Hij was voogd over zijn neef Hendrik van Vassen blijkens de akte van voogdij door wijlen Seeger van Vassen voor notaris Voigt op 15 augustus 1803 verleden.
- 31 Archief Dorpsgerechten, inv. nr. 370, transport op 20 februari 1808 van huys aan de Dangragt van Hendrik van Vassen en een plecht van *f* 400. Zie ook Notarieel Archief, inv. nr. 544, akte nr. 208, d.d. 22.1.1808.
- 32 Archief Dorpsgerechten, inv. nr. 371, Plecht van 200 gulden op 5e Herfstmaand 1810, schuldig aan Johannes Deegenkamp en Cornelia Snel.
- 33 Trouwboek Nederduitsch Gereformeerde Gemeente te Breukelen, inv. nr. 85, huwelijk d.d. 24.2.1805: "Barend Bruninghof J.M. en Wijnanda Elisabeth van Vassen J.D., beiden geboren en wonende te Breukelen".
- 34 Trouwboek Nederduitsch Gereformeerde Gemeente te Breukelen, inv. nr. 85, huwelijk d.d. 8.11.1801: "Arie de Jong J.M. en Agnieta Voskuil J.D. op betoog en na bekomen consent van die van Loenen en De Nieuwersluis". Notarieel Archief, inv. nr. 550, akte nr. 87, verkoop op 30.9.1814 van huis, erf in tuin gemerkt no. 77 op de Dannegracht. Arie de Jong overleed op 5.10.1824 in zijn woning Achterstraat nr. 51; zijn vrouw Agneta Voskuil bleef achter met vier minderjarige kinderen en een groot aantal bezittingen, onder andere 13 huizen in Breukelen en landerijen in Breukeleveen (Notarieel Archief, inv. nr. 561, akte nr. 26, d.d. 8.7.1825).
- 35 Kadastrale legger Breukelen-Nijenrode, art. nr. 54 nrs. 7, 8 en 9 t.n.v. de weduwe Arie de Jong, bakkerin te Breukelen-Nijenrode. Verkoop d.j. 1857 naar art. 430 nrs. 1, 2 en 3 t.n.v. Jan van der Muts, broodbakker te Jutphaas; verkoop d.j. 1857 naar art. 436.

- 36 Kadastrale legger Breukelen-Nijenrode, art. nr. 436 nrs. 1, 2 en 3 t.n.v. Dirk Koning, timmerman te Breukelen-Nijenrode. In d.j. 1879 werden Sectie C nrs. 7, 8 en 9 verenigd op art. 436 nr. 22 met de aanduiding Sectie C nr. 1321, huis erf en tuin 2 roeden 2 el, waarbij de belastbare opbrengst van *f* 57 veranderd werd in *f* 100. In d.j. 1884 werd dit perceelnummer overgebracht naar art. 298 nr. 14 t.n.v. Jacoba Doornenbal, weduwe D. Koning.
- 37 Kadastrale legger Breukelen-Nijenrode, art. nr. 755 nr. 13 t.n.v. Jacoba Doornenbal, wed. D. Koning, een timmermanszaak uitoefenende te Breukelen-Nijenrode. In d.j. 1887 scheiding naar art. 768 nr. 3 t.n.v. Nicolaas Wijnen, timmerman te Maarssen; in d.j. 1908 scheiding naar art. 1037 nr. 3 t.n.v. Jannetje Koning, wed. N. Wijnen te Maarssen: Sectie C nr. 1321 huis erf en tuin 2 are 2 ca, belastbare opbrengst *f* 107. In d.j. 1932 scheiding naar art. 1479 nr. 3 t.n.v. Diaconie der Nederlandsche Hervormde Gemeente van Breukelen-Nijenrode.
- 38 Bastiaan (Bertus) van Schip, geb. Breukelen-Nijenrode 21.8.1894, overl. Breukelen 4.1.1962, graanhandelaarsknecht, incasseerder; gehuwd met Antonia Maria van der Horst, geb. Breukelen-Nijenrode 8.9.1899. Kinderen, allen geboren te Breukelen-Nijenrode: Maria Johanna (Marie), geb. 19.2.1919; Johannes Adrianus (Joop), geb. 16.10.1920; Gijsberta Geertruida (Bep), geb. 3.5.1923; Sebastianus Franciscus (Bertus), geb. 9.10.1924. In 1928 kwam er waterleiding in het huis (zie P. van Warmerdam, 1989. *Historie? Dat is gisteren. 8. Gezondheid in Breukelen. Tijdschrift Historische Kring Breukelen*, jaargang 4, nr. 1, blz. 80 - 83).
- 39 Huizenarchief Gemeente Breukelen (Gemeentehuis te Breukelen), waarin de huizen op straatnaam en huisnummer zijn geordend.
- 40 Trouwboek Nederduitsch Gereformeerde Gemeente te Breukelen, inv. nr. 85, d.d. 12.3.1785: "Gijsbert van Someren, j.m. geboren en wonend te Breukelen en Elsje Korver, weduwe van Arie Jan Tuynman, geboren en wonend te Ter Aa". Idem 21.11.1790: "Gijsbert van Someren, weduwnaar van Elsje Korver, geboren en wonend te Breukelen en Elisabeth Veenman, j.d. geboren en wonend te Breukelen".
- 41 Oud Archief Gemeente Breukelen-Nijenrode, inv. nr. 121, Lijste van Huyzen staande in den dorpe van Breukelen welke subject zijn te contribueren int klepgeld.
- 42 Archief Dorpsgerechten, inv. nr. 370, fol. 114 - 115, Coopcondities d.d. 29.12.1804 en transport op 11.1.1805 naar M.J. Coense.
- 43 Archief Dorpsgerechten, inv. nr. 370, fol. 134 - 135, oktober 1805 en fol. 150, d.d. 12.9.1806.
- 44 Archief Dorpsgerechten, inv. nr. 371, Coopconditie d.d. 20.5.1810 en transport d.d. 28.5.1810.
- 45 Notarieel Archief, inv. nr. 546, akte nr. 14, d.d. 26.11.1810, vermeldt dat M.J. Coense 12 rouwmantels had verhuurd voor de begrafenis van de smid Dirk van Eyk in november 1809.
- 46 Notarieel Archief, inv. nr. 557, akte nr. 10, d.d. 13.2.1821. De kinderen waren: Gerrit, metselaarsknecht te Amsterdam; Willem, houzaar te Brussel; Gezina, dienstmaagd, gehuwd met Jan de Haan te Amsterdam; Anna Alida, gehuwd met T. Bunschoten te Amsterdam.
- 47 Kadastrale legger Breukelen-Nijenrode in 1832: art. 78 t.n.v. de weduwe Jac. van Laar, zonder beroep en Gerrit van Laar; verkoop in d.j. 1835 naar art. 541.
- 48 Kadastrale legger Breukelen-Nijenrode, art. 45 t.n.v. Leendert Hageman, metselaar; voor Sectie C nr 10 was genoteerd "koopcontract 30 Nov. 1835" en "veranderschets d.j. 1837". Op regel 5 stond "Sectie C nr. 909, huis erf 2 roeden 40 el, belastbare opbrengst *f* 66". Bij de herschatting in d.j. 1843 ging het perceel naar regel 6 met een belastbare opbrengst van *f* 75. In d.j. 1845 ging het perceel naar regel 7 met een belastbare opbrengst van *f* 90. In d.j. 1868 deed Hageman afstand van dit perceel ten gunste van art. 541 ten name van Lena Hageman, de weduwe van P. Verwey.
- 49 Kadastrale legger Breukelen-Nijenrode, art. 541 nr. 1 t.n.v. Lena Hageman, wed. P. Verwey. Op regel 1 staat: huisnummer 163 > 184; Sectie C nr. 909, huis en erf 2 roeden 40 el, klasse 11, belastbare opbrengst *f* 90 (doorgehaald en erboven in rood: *f* 145). In d.j. 1874 werd de tenaamstelling veranderd in Margaretha Elisabeth Verwey, echtgenote van M. van Broekhuysen, en verdere erfgenamen. In d.j. 1877 werd het perceel overgeboekt naar art. 632 nr. 1 t.n.v. Matthijs van Broekhuysen, bierbrouwer te Utrecht, c.s. De omschrijving van het perceel is dan "huizen" geworden. In d.j. 1882 gaat het naar art. 713 nr. 1 t.n.v. Antje Verwey, weduwe Johannes Kornelis Nieuwenhuizen, winkelierster in manufacturen te Breukelen-Nijenrode en verdere erfgenamen. De belastbare opbrengst wordt dan verhoogd tot *f* 196.
- 50 Hendrik Post, geb. Breukelen-Nijenrode 13.9.1870, overl. aldaar 19.2.1932. De kadastrale legger Gemeente Breukelen-Nijenrode vermeldt onder art. 1066 ten name van Hendrik Post, huisschilder te Breukelen-Nijenrode op regel 1: Sectie C nr. 909, huizen en erf 2 a 40 ca, belastbare opbrengst *f* 196; in d.j. 1923 bijbouw, in d.j. 1926 vernieuwing, verhoging belastbare opbrengst naar *f* 271. In d.j. 1932 kwam het perceel op naam van Louisa Catharina van der Horst, weduwe Hendrik Post, zonder beroep te Breukelen-Nijenrode. Na de verkoop in d.j. 1932 verhuisde de weduwe Post naar Korenpad 11.
- 51 Interviews met mevrouw Elizabeth Kuiper - Spee op 4.1.1988 en 21.10.1997.
- 52 Albert Gijsbert de Bree, geb. Baarn 10.6.1906, kwam op 4.2.1932 uit Baarn naar Breukelen. Hij was getrouwd met Hendrika Birkhoff, geb. Baarn 22.3.1908. Kadastrale legger Gemeente Breukelen-Nijenrode, art. 1476, Albert Gijsbert de Bree, schilder te Breukelen-Nijenrode. Verkoop in d.j. 1944 naar art. 1709 nr. 1 ten name van Gerardus Johannes Nieuwendijk, caféhouder te Breukelen-Nijenrode.
- 53 Kadastrale legger Breukelen-Nijenrode, art. 2032 nr. 1 t.n.v. Gerardus Adrianus Maria Hoonhout, loodgieter te Breukelen, geb. 8.11.1931, b.g.v.g.g.m. (= buiten gemeenschap van goederen gehuwd met) Louisa Maria Kleynen. Verkoop in d.j. 1970 naar art. 2955 nr. 1, t.n.v. J.M.K. Niks te Loosdrecht.

De familie Dudok de Wit sinds Kees (1843 - 1913) en Bram (1841 - 1911)

Dr P. Hijmans
Heezenbosch 16, 5591 TA Heeze

* Bewerkte versie van de voordracht, uitgesproken bij de Jaarlijkse Herdenking van L.C. Dudok de Wit, Breukelen, 3 oktober 1997. De auteur is een schoonzoon van de kleinzoon van Bram Dudok de Wit, Anne Bram Christiaan.

Mij is het voorrecht gegund u het een en ander te vertellen over de familie Dudok de Wit sinds Kees de Tippelaar en zijn oudere broer Bram, die twee jaar ouder was en twee jaar vóór Kees overleed. Beide broers stierven kort voor de Eerste Wereldoorlog; die was zelfs voor Nederland een drempel, zeker voor onze in politiek en economisch opzicht leidende milieus.

Bram had een dochter en een zoon: Cornelis Abraham Adriaan (roepnaam Bram) Dudok de Wit. Kees bleef ongehuwd. Bram Jr kreeg drie dochters en een zoon: Anne Bram Christiaan. In zijn gezin was het kindertal opnieuw het dubbele: Selma, Bram, Robert, Liesbeth, Christiaan, Annelie, Marleen en Dania.

Familiehuis Oud de Braey

Kort na de Tweede Wereldoorlog maakte ik met de familie Dudok de Wit kennis, omdat Anne Brams oudste dochter Selma (1921 - 1989) mijn verloofde werd in het najaar van 1947. Kort daarna moest ik in een sanatorium worden opgenomen; een wonderlijk toeval wilde, dat het Studentensanatorium in Laren, Noord-Holland lag, op enige honderden meters afstand van het grote familiehuis, Oud de Braey: Rozenlaantje 3, een mooi adres voor het meisje waarop je verliefd bent. Selma kwam daar elk weekend vanuit Utrecht naar toe. Waar de naam van het huis, Oud de Braey, vandaan kwam, is ons onbekend. Het heette al zo toen schoonvader Anne Bram het in het begin van de jaren 1920 kocht.

In juli 1950 trouwden Selma en ik, een geweldig feest. In maart 1951 studeerde ik in Leiden af, terwijl mijn vrouw in Den Haag biologies gaf aan een lyceum.

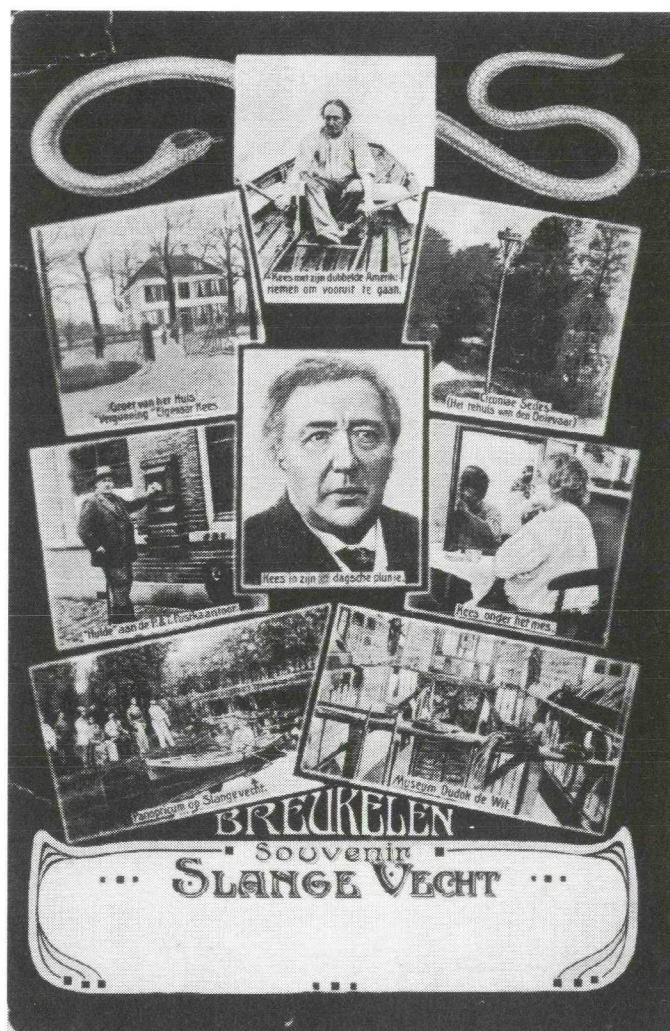
Mijn allereerste bezoek aan Oud de Braey in oktober 1947 was voor mij een indrukwekkend en niet zo gemakkelijk evenement. Er zaten veertien mensen aan de lange tafel in de eetkamer; de oudste was grootvader Pim van Lutterveld, er waren vijf dochters en drie zonen present en een inwonende jonge dochter van een bevriend echtpaar, dat ergens in de tropen zijn taak vervulde. Grootvader Van Lutterveld bejegende mij, een Leids student, enigszins kritisch; hij daagde mij verbaal uit, want hij kwam uit Utrecht en ik uit Leiden, een aloude tegenstelling.

Schoonvader Anne Bram Dudok de Wit

Mijn schoonvader, Anne Bram Christiaan Dudok de Wit, was een - zoals hij zelf zei - "koopman" geworden, omdat hij in de firma had moeten opvolgen als enige zoon van zijn in 1912 overleden vader. Van het woord koopman merkte hij decennia later meer dan eens op "dat het woord helaas in diskrediet was gebracht en vervangen door het modernere zakenman". Zelf hield hij bij het tekenen in het gastenregister van hotels vast aan de klassieke term koopman. Eigenlijk zou hij zelf heel graag arts hebben willen worden.

Jarenlang is hij lid geweest van de Nederlandse Christen Studenten Vereniging, de NCSV, van 1896 tot 1985. Een actief lid, want na 1930 was

Afb. 1. Prentbriefkaart met een montage van eerder uitgegeven prentbriefkaarten, in het begin van de 20ste eeuw op verzoek van Kees Dudok de Wit uitgegeven door J.N. de Jong, Breukelen (Collectie Jan van Male, in Archief Historische Kring Breukelen).

hij nog met zijn grote vriend Herman Rutgers een drijvende kracht in de Stichting Woudschoten. Het gelukte de Stichting Woudschoten aan de NCSV een groot en nieuw conferentie-oord te geven; de aannemers waren in de crisistijd gewillig en niet duur. Woudschoten kwam in 1932 klaar. Onlangs werd het bekende en vertrouwde gebouw verdubbeld in grootte en radicaal gemoderniseerd.

De oudste dochter werd in 1921 Selma genoemd, herinnerend aan Selma Lagerlöf, geboren in 1858 en gestorven in maart 1940. In die tijd gaven ouders hun kinderen hetzij een familienaam, hetzij een geliefde, algemeen bekende naam; nooit de namen van filmdiva's of sporthelden. In mijn eigen ouderlijk gezin was Selma Lagerlöf ook een bekende en zeer geliefde schrijfster; zij hoorde bovendien bij de godsdienstige sfeer van onze familie. Vele van de boeken van deze Zweedse schrijfster staan nu nog in mijn boekenkast; de vroegere vertalingen waren prachtig vormgegeven en gedrukt; de latere drukken kunnen daar niet aan tippen.

Als ik alle gegevens van de jaren 1912 tot en met 1920 probeer te overzien, dan kom ik onder de indruk van de vele verantwoordelijkheden die vader Anne Bram in zijn jonge jaren heeft moeten dragen, toen hij als jongen van 16 jaar de enige levende mannelijke Dudok de Wit was. De negen generaties Dudok de Wit sinds het einde van de 17de eeuw hebben vele malen slechts één volwassen zoon bezeten, die de familietradities kon voortzetten. Zijn

levensloop maakt duidelijk hoe dit door de betrokkenen aan den lijve ervaren moet zijn: hij trouwde al kort na zijn 20ste jaar en zat voor zijn 30ste met vrouw en drie kinderen aan tafel.

Nog een andere herinnering, en wel aan een gebeurtenis uit het koopmansleven: de crisis van oktober 1929 in New York. Die had vaders zakenbeleid op de proef gesteld, en dat was geen kleinigheid geweest! Hij gaf mij eens twee romans van de Amerikaanse auteur John P. Marquand, waarin de sfeer van die financiële catastrofe wordt beschreven, gezien in het perspectief van een begaafde employé, die zelf uit een onbemiddelde familie komt en de ondergang van zijn chefs moest beleven. Door mij die boeken te laten lezen, gaf hij mij tevens een kijkje - van een afstand - in zijn eigen leven.

Vader, overleden in 1981, was weinig spraakzaam ter zake van "achtergronden", maar dacht er wel veel over en evalueerde ook wat hij had meegemaakt. Was het een karakteristiek van die tijd, van hemzelf of van zijn klasse en beroep? Ook al heeft men alles van nabij beleefd, men komt over die dingen niet zo spoedig uitgedacht.

Kees en Bram: historische persoonlijkheden

Tot nu toe heb ik teruggekeken vanuit het leven van enige mensen uit het geslacht Dudok de Wit, twee generaties uit de 20ste eeuw. Ik wissel nu van perspectief en tracht vanuit Kees te Tippelaar te kijken naar alles wat er in onze eeuw is gebeurd in Nederland. Want dat alles kleurt ook mijn beeld van hetgeen ik in 40 jaar huwelijk met mijn vrouw heb meegemaakt.

Ik begin met twee portretten in het boek van Manten en Verkuil, op blz. 2 en 206 van respectievelijk Kees en Bram. De laatste was de grootvader van mijn schoonvader Anne Bram Christiaan.

De prachtige portretfoto's laten zien dat de kunst der fotografie omstreeks de eeuwwisseling op een hoog peil stond. Is aan het portret van Kees af te zien dat hij zeer veelzijdige activiteiten had ontwikkeld buiten de grenzen van zijn stand en klasse? Was dit de wonderlijke wandelaar, die de wereld

Afb. 2. Kees Dudok de Wit roeiend op de kabbelende Vecht in zijn boot met de dubbele, door hem in Amerika gekochte Amerik: riemen om *vooruit* te gaan (prentbriefkaart uit de Collectie Jan van Male, in Archief Historische Kring Breukelen). Vergelijk met de bovenste kaart in Afb. 1.

wandelend wilde zien, en ook inderdaad zag en in zich opnam? Het leidde hem er immers toe om het geziene aan duizenden tijdgenoten, waaronder vele jonge onderwijzers en onderwijzeressen, door te geven. In dat opzicht was hij een ras-schoolmeester: uit eigen ervaring en eigen liefde tot de wereld deelde hij dat alles aan anderen uit. Zie ik dit alles in deze foto? Neen, ik zie iets dat aan dat doceren en doorgeven vooraf moet zijn gegaan: deze man kijkt - hij stáárt niet, maar *kijkt* - in zichzelf én terug naar wat hij gezien heeft in die door de wandelaar bereisde wereld, en hij ziet ook vooruit, tegemoet, zoals elke goede wandelaar doet: zijwaarts én vooruit kijken. Dat kan nog altijd, ondanks alle tot obsessie geworden automobilititeit.

Opvallend in het portret is, dat Kees - Leonard Corneille - hier gekleed is als heer, en niet als de wandelaar onderweg of de veelzijdige en actieve bewoner van Slangevecht (zie bijvoorbeeld afbeelding 84 op blz. 155). Bij Kees de Tippelaar sloot het één het ander niet uit; telkens blijkt dat, onder andere ook weer bij Kees' bronzen beeld in het park van Boom en Bosch. De toelichtende tekst op blz. 291 in het boek van Mantén en Verkuil is afkomstig van beeldhouwer Taeke de Jong en leert ons iets over beeldhouwen en over Kees de Tippelaar. Men kan dan het beeld zien als een toegang tot de historische figuur van Kees in de samenleving van die jaren.

In het portret van de twee jaar oudere Bram op blz. 206 en 220 zie ik een duidelijk verschil: Bram is dichterbij in tijd en ruimte, hij is een officiële persoon, publieker en moderner. De tekst zegt: "Hij ging als een wervelwind door Amsterdam". Zijn figuur is meer aangekleed, met hoed, witte boord, donkere das en wit vest. Waren zijn gehaastheid, snelle veelzijdigheid, energieke communicatietechnieken verboden van wat er na de Tweede Wereldoorlog met en in onze samenleving zou gebeuren?

Thans wil ik een samenvatting van de beschrijving van de karakters van Kees en Bram geven, zoals deze geformuleerd zijn door Mantén en Verkuil. Zij hebben een mijns inziens zeer knappe analyse van de verhouding der broers gepresenteerd. Door hen worden essentiële waarden van ons menselijk samenleven in de grote maatschappij én in de kleinere, intiemere samenlevingen en gemeenschappen aan de orde gesteld, en impliciet ook geëvalueerd: de grote schaal van de krantenkoppen en TV-berichtengeving, politiek nieuws, beursberichten en sport-business tegenover wat onlangs (in een prachtig boekje van Dorien Pessers) genoemd is "de wereld en de wet van het hart". Ik geef een doeltreffend, simpel en veelzeggend citaat, waarin Mantén en Verkuil ook hun rangorde hebben uitgesproken:

"Kees en Bram verkeerden beiden graag in het gezelschap van anderen. Kees hield rekening met het gezelschap waarin hij zich bevond; Bram domineerde.

De mensen zochten Kees. De toeschouwers en bewonderaars van zijn onconventionele levenswijze werden door hem aangetrokken en Kees sloot vriendschap met velen van hen. Bram zocht de mensen. Hij nam zitting in tal van besturen en liet zich gaarne zien en horen waar de gelegenheid daartoe zich voordeed.

Door de gevoelige trekken in zijn karakter en de vele persoonlijke contacten en vriendschapsbanden die Kees onderhield, merkte hij al spoedig op, wanneer mensen in zijn omgeving het moeilijk hadden. Hij trok zich dat aan en stak zijn handen naar hen uit. Zonder daaraan veel ruchtbaarheid te geven, hielp hij menigeen die in financiële nood verkeerde en steunde hij instanties die zich toelagden op de zorg voor de zwakkeren in onze gemeenschap. Bram deed ook veel goeds met zijn geld, maar hij wendde het vooral aan ten behoeve van de georganiseerde sport en ter ondersteuning van diverse maatschappelijke doelen. Bram was zakelijker, Kees meer een gevoelsmens, een man van denken, gedenken en herdenken."

Het is zonneklaar dat Kees al vroeg, omstreeks 1864, neen had gezegd tegen een loopbaan op het handelskantoor van zijn familie; hij trok de wereld in en bracht haar "thuis" in zijn museum en in zijn verhalen. Zijn oudere broer heeft in officieel Nederland zeer veel gedaan voor publieke belangen, maar hij schijnt weinig voor zijn eigen firma betekend te hebben.

Afb. 3. Prentbriefkaart van Kees Dudok de Wit in de glorie van zijn Slangevechtse jaren, met aan zijn voeten zijn honden Derby en Polly en op schoot een van zijn poezen (Collectie Jan van Male, in Archief Historische Kring Breukelen).

Zijn zoon werd in 1888 de opvolger in het handelskantoor; er zijn familie-anekdotes die verhalen hoe de aflossing in zijn werk ging: de 19-jarige zoon nam het roer vrij krachtadig van zijn vader over, samen met zijn 28-jarige vennoot en vriend Cornelis Doncan. Het zijn dan de decennia van snelle economische en financiële groei in geheel West-Europa, de havens van Amsterdam en Rotterdam krijgen dan een Europese sleutelfunctie, zij waren door waterbouwkundige wonderen (Noordzeekanaal in 1876 en Nieuwe Waterweg in 1872) in directe verbinding gebracht met de Noordzee.

Tussen de jaren 1974 en 1983 zijn achtereenvolgens de activiteiten van de Handelsvereniging van Dudok de Wit, de Kustvaart-Rederij en de Belegingsmaatschappij gestaakt en geliquideerd. Zo kwam mede een einde aan een zelfstandige Firma, waarvoor negen generaties zich in Amsterdam ingespannen hadden, een koopmans-historie van bijna drie eeuwen. In de Europese Economische Gemeenschap was geen plaats meer voor een vrije suikerhandel.

Oom Fritz Caspari

Ik keer nu terug tot het tijdsperspectief dat uit de recente historie van de familie Dudok de Wit wil tonen hoe de lijn van de 19de eeuw naar de 20ste eeuw een zichtbare continuïteit heeft gekend. Het is eigenlijk niet zo gemakkelijk om typische aspecten van continuïteit in een geslacht op te merken;

waarschijnlijk is daar een bepaalde ouderdom, een distantie van decennia voor nodig, afstand en stilte, en wellicht eenzaamheid.

Mij kwam nog weer een familieherinnering in gedachten, die mij op het spoor bracht van een buitenissigheid in de familie. Vaders oudste zuster, Riki, is getrouwd geweest met professor Fritz Caspari. Deze naam Caspari lijkt van Romaans-Italiaanse origine te zijn, maar is in werkelijkheid op ingewikkelde wijze ontstaan uit een Duits-Litouwse naam. Fritz Caspari was tot 1935 in Berlijn hoogleraar in de chemie, geen kleinigheid in Duitsland. Toch werd hij in 1935 ontslagen - de nazi-regering veroverde toen vanuit de politiek ook de samenleving der universiteiten -, omdat zijn moeder een joodse vrouw was; overigens een gedoopte, naar de Evangelische Kirche overgestapte vrouw. Fritz Caspari was toen al kritisch jegens de rationele chemie en haar massale toepassingen in land- en tuinbouw en veeteelt; hij werd een van de vroege ecologische wetenschappers, denkers en doeners. Om experimenteel werk te kunnen doen, vestigde hij zich met zijn vrouw op een zuur stuk grond aan de Chiemsee in Beieren. De verzuring van weiden en akkergronden was bezig een van de ecologische hoofdproblemen te worden van grote delen van onze aarde; men kan verzuring, althans op korte termijn, bestrijden met kunstmatige toediening van chemische stoffen. Voor een blijvend herstel van vermoeide grond is een heel andere, verfijndere methode nodig; wij noemen dit 65 jaar later "ecologische landbouw". Daarvoor is meer arbeid nodig; wij weten dat al lang, maar de vrije marktconcurrentie maakt collectief handelen heel moeilijk.

Oom Fritz Caspari heb ik na 1950 nog heel goed leren kennen. Hij kwam meer dan eens in het Rozenlaantje 3 in Laren; mijn vrouw en ik hebben hem ook tweemaal opgezocht in de woning van zijn late jaren, in Heiligkreuzsteinach in het Odenwald, niet ver van Heidelberg. Tijdens een lange wandeling gaf hij ons een levendig college over de symbiose van de vroege mensengroepen en de bijenwereld: zonder bijen had de mens nooit die rijkdom van groenten en vruchten kunnen kweken en leren gebruiken. Wij beiden hadden aan de bioloog Caspari, Onkel Fritz, veel te danken; door hem koos mijn vrouw na een aanvankelijke voorkeur voor de medicijnenstudie, in 1941 het vak biologie. Dat leidde er ook vele jaren later toe, dat zij in 1971 een bouwvallige boerderij aan het einde van de Heezerenbosch kocht, met 2 hectaren grond. In 1973 werd de op inzakken staande boerderij tot een familiewoning omgebouwd en gerenoveerd, en daarna begon ze aan het herstel van het totaal verwoeste erf - er lag een laag kippenmest op van een decimeter dik - en van de zwaar vervuilde weiden. Het resultaat was, na 16 jaren liefde en vlijt, een prachtige bloementuin en 2 hectaren goede en gezonde weidegrond, gerenoveerd zonder scheuren en vrijwel zonder kunstmest, door middel van schapen, koemest en wieden. Natuurlijk heeft het feit dat mijn vrouw was opgegroeid op Oud de Braey met zijn mooie tuin mede tot het een en ander bijgedragen, maar dit alles is ook te danken geweest aan oom Fritz Caspari en zijn invloed op de buitenissige familie Dudok de Wit. Zou Onkel Fritz's boek *Fruchtbarer Garten* (Zürich, 1955) nog ergens vindbaar zijn en gelezen worden?

Slot

De wegen waarlangs waarheid - ook wetenschappelijke waarheid, in dit geval ecologische - en liefde voor de aardse realiteiten in onze praktische levens doordringen, zijn en blijven raadselachtig, en soms lijken zij puur toevallig te zijn. Maar . . . die wegen van en voor de continuïteit van praktische waarheid soms te mogen ontdekken, dat kan ons vervullen met grote dankbaarheid, en dat kan die hoop doorgeven aan de jongere generaties: wat buitenissig was, kan blijken vruchtbaar geweest te zijn voor ons aller toekomst.

Rectificaties en aanvullingen

Een tak van de Breukelse familie Van Rietvelt maakte carrière in het graafschap Holland (jaargang 12, nr. 2, blz. 65 - 81).

In bovengenoemd artikel stelde ik op blz. 72, dat Willem van den Woude (die in 1404 tijdens een oproer door Gijsbrecht van Rietvelt werd gedood) waarschijnlijk een bastaardzoon van Dirk van den Woude was. Dit is gebleken niet juist te zijn. Uit de beschrijvingen van Haarlemse schepenzegels¹ blijkt, dat Willem, die enkele jaren Haarlems schepen was, in zijn zegel niet het Van den Woude-wapen voerde, maar een geheel ander. Hij was dus vernoemd (met voornaam én geslachtsnaam) naar een Van den Woude-verwant van vaders- of moederszijde, maar behoorde zelf tot een ander (onbekend) geslacht.

Het vermoeden, dat de Haarlemse burgertwisten hun oorsprong in Warmond en omgeving hadden, wordt sterker, nu blijkt dat ook Jan van den Woude, heer van Warmond, landbezit op Ockenburg (onder Rijswijk) had.² Eerder vermeldde ik al, dat de schoonouders van Gijsbrecht van Rietvelt in hun nalatenschap ook landbezit op Ockenburg hadden.³

Gijsbrecht van Rietvelt kreeg door zijn huwelijk te Haarlem de morele verplichting opgelegd, zijn aanverwanten (de Van Zaanens) te steunen in de vete met de familiegroep, waartoe de Van Brederodes, Van den Woudes en Van Bloemenvennes behoorden. Deze hadden allen banden met Warmond. De Van Bloemenvennes waren een zijtak van de Van Brederodes.⁴

Zeer aannemelijk is, dat Gijsbrecht van Nijenrode bij het arrangeren van het huwelijk Van Rietvelt - Van Dordrecht een rol heeft gespeeld en er op heeft toegezien, dat de bruid van de juiste partij was.⁵

Ook bij Gijsbrecht van Rietvelt waren de motieven van zijn optreden dus waarschijnlijk een mengeling van partijpolitiek en (familie)vete. De onderzoekster Glau-demans was voor Haarlem in het algemeen ook al tot deze conclusie gekomen.⁶

B.F. van Wallene

Noten

- 1 Gemeentearchief Haarlem. Fichesverzameling met beschrijvingen van Haarlemse schepenzegels en aantekeningen over de schepenen, van de hand van M. Thierry de Bye Dólleman.
- 2 B.F. van Wallene, 1997. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 12, nr. 2, noot 48; daarin kolom 83.
- 3 Van Wallene, 1997, blz. 69.
- 4 J.C. Kort, 1997. Van Alkemade 1200 - 1782. De Nederlandsche Leeuw, tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, jaargang CXIV, kolom 250 - 261, in het bijzonder kolom 258.
- 5 Voor de band van Gijsbrecht van Nijenrode met de leider van de "Van Zaanen" partij, zie Van Wallene, 1997, blz. 68 en 72.
- 6 Van Wallene, 1997, noot 8.

De gebroeders Dudok de Wit en de sport (jaargang 11, nr. 5, blz. 272 - 275).

De heer T. Bijkerk, secretaris-generaal van de International Society of Olympic Historians, maakte mij erop opmerkzaam dat Bram Dudok de Wit enige malen wordt genoemd in de jaargang 1900 van het tijdschrift *Nederlandsche Sport*, als Nederlands gedelegeerde en als "voorzitter van de commissie, die zich heeft belast met het geven van inlichtingen aan deelnemers aan de sportwedstrijden, die te Parijs ter gelegenheid van de tentoonstelling zullen worden gehouden".

Wie in het boek *Een veelzijdig en buitenissig heer* van Ties Verkuil en mij de bladzijden 216 en 218 leest, kan de indruk krijgen dat Bram de onderscheiding met het Legioen van Eer kreeg voor zijn bemoeienissen met de beroemde wereldtentoonstelling in Parijs in 1889 (waarvoor de Eiffeltoren werd gebouwd). Bram was daar wel, maar de onderscheiding kwam pas na 1900 (Ties Verkuil, *L.C. Dudok de Wit oftewel Kees de Tippelaar*, blz. 83). Toen we ons gezamenlijke boek schreven was ons over de rol van Bram bij de olympische spelen van 1900 nog niet zo veel bekend.

De olympische spelen van 1908 in Londen werden bijgewoond door Bram (Cornelis Abraham Adriaan) Dudok de Wit Jr. Hij nam vermoedelijk zelfs aan de

spelen deel op het onderdeel kleiduvenschieten. Meer informatie daarover zou staan in de jaargang 1908 van het tijdschrift *Nederlandsche Sport*. Maar die blijkt nergens meer te vinden. Wie helpt mij aan informatie over een bibliotheek, verzameling of andere bron waar die jaargang kan worden ingezien ?

Arie A. Manten

De Otterspoordam (jaargang 12, nr. 3, blz. 138 - 146).

Op blz. 141 moet in de 22ste regel van beneden in plaats van "Otterspoor" worden gelezen "Otterspoorbroek". Op blz. 142 moet in regel 8 "restonginningen" zijn "restontginningen" en moet in regel 16, in de passage "een 22 hoeven groot Otterspoorbroek", het getal 22 worden vervangen door 28.

De heer H. Lagers is tweemaal ruimte in ons tijdschrift aangeboden voor een reactie op het bovenstaande artikel. Hij zag daarvan af wegens gebrek aan tijd. De uitnodiging is daarna omgezet in een invitatie van onbeperkte duur.

Arie A. Manten

De buitenplaats Vechtstroomte Breukelen (2) (jaargang 12, nr. 3, blz. 121- 137).

De heer H.H.J. Doude van Troostwijk wees mij op een fout op blz. 128, 5de alinea: "De verzetsman heette niet Minderhout maar H.J. van 't Lindenhout. Hij was een zwager van mevrouw M. Stegenga en van mijn moeder, die ook Stegenga heette. In september 1944 was hij op familiebezoek in Breukelen en kon ten gevolge van de oorlogssituatie niet meer naar zijn woonplaats Nijmegen terugkeren. Noodgedwongen woonde hij de rest van de oorlog bij zijn schoonzuster. Hij maakte een illegaal krantje met de naam "De stille waarheid" met berichten van de niet ingeleverde radio, en deed ook ander verzetswerk. Hij was zeer welgesteld en kocht in 1959 van de familie De Vries het landhuis Onderdak, dat hij aan zijn schoonzus M. Stegenga verhuurde. Toen die in 1975 overleden was, verkocht hij het huis aan de heer G. Bijlenga. De eerste eigenaren van huize Onderdak, dat toen Mea Vota heette, waren de gebroeders Carel en Jan de Vries." Zie verder blz. 129 bovenaan.

De heer W. Brouwer signaleerde een fout op blz. 131 met betrekking tot de huizen Straatweg 131 en 133. Die waren niet het eigendom van Willem Jacob Fokker, maar van diens zuster Oeda Elselina Fokker, weduwe van Dirk Verwoerd. De zwager van Fokker heette dus niet Goedjaar, maar Verwoerd. Hij woonde Poeldijk A 128 (nu Stationsweg 37), waar hij in 1925 vijf huizen van aannemer J. de Bruin had gekocht. Drie ervan verkocht hij weer, onder andere aan de notarisklerk J.N. den Boggende. Verwoerd liet aan de Straatweg de twee bovengenoemde huizen bouwen, waarvan het kleinste waarschijnlijk bestemd was voor zijn bij hem inwonende schoonmoeder Aaltje Cazant, weduwe van Hendrik Fokker, die op Groenlust aan het Zandpad geboerd had. Nog voordat deze huizen waren opgeleverd, overleden echter op 28 februari 1930 de 92-jarige Aaltje en op 10 september 1930 de toen 60-jarige Dirk. Hij was in de Dannegracht geraakt, naar het ziekenhuis in Utrecht gebracht en daar overleden. De weduwe Verwoerd vroeg toen haar broer Willem Jacob Fokker in het huis Straatweg 133 te komen wonen; zelf betrok ze het kleine huis Straatweg 131. Willem woonde al vanaf 1924 aan de Straatweg (nu nr. 161). In 1927 kocht hij van de heer Goedjaar de andere helft van het dubbele woonhuis (nu nr. 159). De kadastrumnummers die ik in noot 44 van mijn artikel noemde, behoren bij deze huizen, die hij later verkocht aan N. van Dijk en aan P.A. Dhont. Fokker en zijn vrouw verhuisden in 1930. Een binnendeur in hun achterkamer gaf toegang tot het kleine huis van Oeda. Toen na enige tijd onenigheid tussen broer en zus ontstond, liet Oeda die deur dicht metselen en bovendien in de achtertuin een hoge scheidingmuur zetten. Oeda vertrok in 1935 naar Zeist en verkocht haar huizen omstreeks 1950 aan P. Werrie in Nieuwer Ter Aa. In 1952 betaalde Fokker zijn huishuur aan de nieuwe eigenaar Lucas Mur te Breukelen. Mijn zegsman Willem Brouwer trouwde in 1947 met Cornelia Fokker, een kleindochter van W.J. Fokker. Zij woonden drie jaar lang in bij opa Fokker op de bovenverdieping van nr. 133.

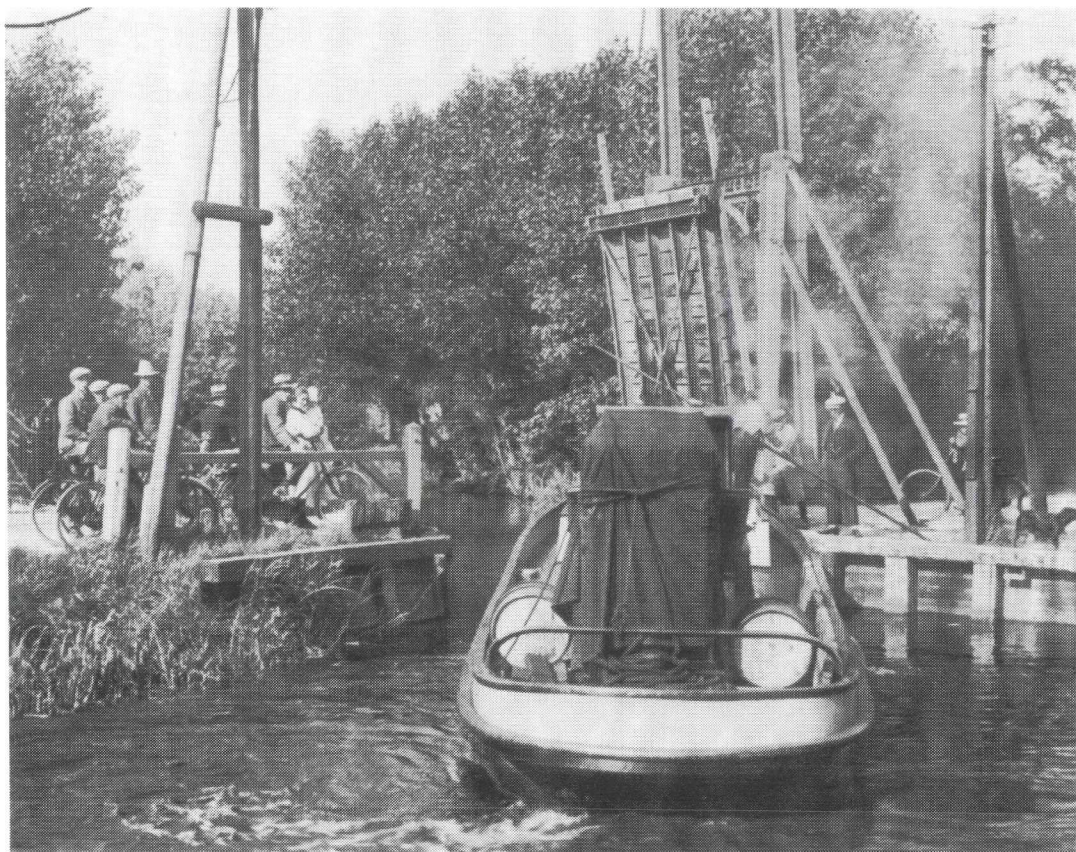
Henk J. van Es

Een kleine keus uit een verzameling plaatjes

A. van der Linden
Oud Aa 28, 3621 LC Breukelen

Tijdens de HKB-avond in Nieuwer Ter Aa werden aan het talrijke publiek een aantal foto's, prentbriefkaarten en tijdschriftillustraties getoond, afkomstig uit mijn verzameling. Gelet op de reacties, viel deze presentatie zeer in de smaak. De vraag werd gesteld of een deel van die plaatjes zou kunnen worden afgebeeld in het tijdschrift van de HKB. Aan die wens voldoe ik met genoegen. Op deze en de volgende pagina's treft u alvast een kleine selectie aan uit het in Nieuwer Ter Aa vertoonde materiaal. Met de redactie is afgesproken dat in de jaargang 1998 diverse plaatjes zullen worden toegevoegd aan enkele op het programma staande artikelen.

Aan de lezers/kijkers wil ik vragen om bijzonderheden die zij op de afbeeldingen zien, maar die niet in de onderschriften staan genoemd, aan mij door te geven. Ook als u preciezer kunt aangeven uit welke tijd een plaatje is, dan hoor ik dat graag.

Afb. 1. Een vrachtscheepje passeert de Galgerwaardse Brug over de Heycop, aan het zuid-einde van Oud Aa. De ophaalbrug staat open en dus moet het wegverkeer wachten. Als we naar de kleding kijken, dan zijn de wachtenden vermoedelijk geen toeristen maar mensen uit onze omgeving. Herkent u één of meer van hen? Is de man in de kuitbroek meteen rechts van het schip misschien de toenmalige brugwachter? Ook de toekijkende man met een pet op het hoofd en de handen in de broekzakken zou wel eens een buurtbewoner kunnen zijn; maar wie? Behoort het vaartuig aan een beurtschipper en zo ja, wie en waarvandaan? De foto is afkomstig uit een geïllustreerd tijdschrift, vermoedelijk uit de jaren 1930.

Afb. 2. "Een aardig landwegje achter Breukelen, het rustige dorp aan de Vecht" schreef een geïllustreerd weekblad ver voor de Tweede Wereldoorlog bij dit plaatje van de Stationsweg, met links het hek van de uitspanning van Van Wees en op de achtergrond de Kortrijkse molen. Tussen deze beide in ligt nu de rijksweg A2 met het viaduct "het muizengaatje".

Afb. 3. Het ijspakhuis in het zuiden van Oud Aa toen het nog in vol bedrijf was. In de rivier de Aa liggen viskaren en vissersbootjes. Zie verder jaargang 11 (1996), nr. 1, blz. 35 - 38.

Afb. 4. De boerderij Voor Ruwiel (die naam staat op de hekpalen), Oud Aa 36, vroeg in de 20ste eeuw. Het bedrijf bezat twee hooibergen. Op de bleek voor het zomerhuis (rechts op de foto) de toenmalige boerin Van Weerdenburg. Thans wordt de boerderij bewoond door drie burgergezinnen: in het voormalige zomerhuis de familie P. Pastoor, in het achterste deel van het grote huis het echtpaar H. van Lienden en I. van Lienden-Schaaphok, en voorin Erwin de Wijs en Tanja Bernaards met hun op 31 oktober 1997 geboren dochter Tess.

Afb. 5. Een opslag van rijshout aan de oever van de Kromme Angstel ten noorden van Nieuwer Ter Aa. Foto uit vermoedelijk de jaren 1930.

Afb. 6. Op de boerderij Bosdijk 1 woonde lange tijd de familie Van Oosterom. Op de foto rechts, met Utrechtse muts, opoe Van Vliet. Half achter haar, met jachtgeweer, Teunis van Oosterom; naast hem, zittend, broer Arie en, koffie schenkend, zuster Gerretje. De twee vrouwen links zijn Duitse dienstboden. Foto van geruime tijd vóór de Tweede Wereldoorlog.

Afb. 7. Prentbriefkaart van de Hoek van Spengen, helemaal in het noordwesten van de huidige Gemeente Breukelen (vroeger Kockengen), met de ophaalbrug over de Geer. Lange tijd voer hier een pont over de tot Wilnis behorende waterloop. Die pont werd omstreeks 1900 vervangen door een tolbrug. In 1915 vond het Grootwaterschap dat de brug de scheepvaart te veel hinder bezorgde. Men beval dat de brug afgebroken moest worden en de pont weer in de vaart gebracht. Veel mensen protesteerden en meer dan dat: ze bleken bereid mee te betalen in de bouw van een nieuwe brug. De Gemeente Kockengen toonde zich bereid de bedieningskosten van een nieuwe brug geheel voor haar rekening te nemen. Al in 1917 kon men via een nieuwe ophaalbrug de Geer oversteken. Bij de aanleg van de Ir Enschedeweg dacht de Gemeente Wilnis er over de brug op te heffen, maar de bevolking wist dat te voorkomen. In 1965 en 1992 is de brug ingrijpend gerestaureerd.

Afb. 8. De Joostendam, in het zuidoosten van de polder Spengen, waar de waterwegen Heycop en Bijleveld heel dicht bij elkaar komen. Toch mochten ze vele eeuwen lang niet met elkaar in verbinding worden gebracht, want het Sticht Utrecht wenste onder geen beding dat Hollands lozingswater de grote problemen met het waterbeheer in noordwest Utrecht nog zou verergeren. Schepen die toch wilden oversteken, werden bij de Joostendam via een overtoom, bestaande uit twee hellingen, met een windas over de kade getrokken.

Afb. 9. De tol aan het begin van het zogeheten Pad van Bosch, dat van Kockengen naar Teckop liep. Op de linker hekpaal de tarieven: auto 25 cent, motor 10 cent, rijwiel 5 cent. Foto uit vermoedelijk eind jaren 1930.

Bundel Vechtstreek biografieën verschenen

In de middag van donderdag 13 november 1997 werd op Gunterstein het verschijnen van de bundel *Utrechtse Biografieën - De Vechtstreek* gevierd. Dat gebeurde in de onlangs gerestaureerde en thans weer enorm sfeervolle gobelinzaal van het kasteel. De heer en mevrouw Quarles van Ufford ontvingen een groot aantal genodigden op perfecte wijze.

Het officiële gedeelte begon met een kort woord van de heer Nico van Xanten, vertegenwoordiger van de uitgever, de Stichting Publicaties Oud-Utrecht (SPOU), die er naar streeft over alle belangrijke delen van de provincie Utrecht een kwalitatief goede en betrouwbare bundel biografieën uit te brengen. Namens de redactie van de bundel *De Vechtstreek* tekende Fred Vogelzang het beeld hoe een groep geschiedenis-enthousiasten, die elkaar aanvankelijk nauwelijks kenden, door het werken aan dit boek tot een vriendenkring werd.

Een van de mensen die in het boek worden besproken is de harpiste Phia Berghout, die tussen 1962 en 1984 van de Breukelse buitenplaats Queekhoven een muziekpaleis wist te maken. Mw. M.C. Hatzmann, lid van de redactie van het boek, was er in geslaagd in contact te komen met de Japanse harpiste Masumi Nagasawa, een van de jongste leerlingen van Berghout. In 1978 kreeg zij haar solistendiploma cum laude en het jaar daarop ontving ze een Prix d'Excellence. Ze treedt in vele landen en festivals regelmatig op, solo of met beroemde koren en orkesten. Mw. Nagasawa zorgde op Gunterstein voor twee indrukwekkende muzikale intermezzo's.

Redactielid en auteur Anneke van Baal-de Vries bood een kijkje achter de schermen van het schrijven van een biografie: het verhaal over Abraham Aboab.

Hoe een van de biografieën tot stand kwam

De redactie wilde een boek met een zo gevarieerd mogelijke inhoud, zo zei Mw. Van Baal. Geen galerie van bewoners van buitenplaatsen maar een dwarsdoorsnede van de hele bevolking. Dat leidde tot een probleem. In de literatuur wordt er melding van gemaakt dat Maarssen de enige plaats in de Republiek der Verenigde Nederlanden zou zijn geweest die ooit een joodse meerderheid heeft gehad. Op enige manier moest dus ook die bevolkingsgroep een representant in de biografieënbundel krijgen. Talloze beroemde namen van vooral 18de-eeuwse joodse bewoners van de Vechtstreek werden genoemd, maar het vinden van auteurs was allesbehalve eenvoudig. De redactie had zich eigenlijk al neergelegd bij de onmogelijkheid een joodse Vechtstreekbewoner te portretteren, toen er een brief met een artikel over ene Abraham Aboab bij haar in de brievenbus viel met het verzoek om aanvulling en verificatie van de gegevens.

Als een soort detective ging Mw. Van Baal er op uit om de ontbrekende gegevens te verzamelen. Sommige onderdelen van het ontvangen verhaal klopten, andere niet. In enkele opzichten was haar speurtocht gemakkelijk. Ze stuitte op een rond 1992, helaas ongedateerd, gepubliceerd boek *Trouwen in Mokum - Jewish marriage in Amsterdam 1598 - 1811*. Daaruit bleek overtuigend dat Aboabs echtgenote Sara Osorio heette en niet Osivirio, zoals de *Encyclopaedia Judaica* meldt. Verder bleek dat het echtpaar minstens negen kinderen kreeg, niet zeven (twee zijn vrij jong gestorven).

Het in 1992 verschenen boek *Pinkas, geschiedenis van de joodse gemeenschap in Nederland* geeft allerlei achtergronden over de Sefarden in Amsterdam. Velen van hen waren gevlucht voor de inquisitie en legden in Amsterdam hun Portugese schijnchristendom af. Teruggekeerd tot de godsdienst van hun vaders organiseerden zij zich snel, maar ruzieden ze ook heel wat af over het 'ware geloof'. Abraham Aboab deed daar danig in mee. In die zin paste hij zich wonderwel aan aan het in de Republiek drukbeoefende gezelschapsspel van theologische haarkloverij. Ook Maarssen komt aan de orde in de *Pinkas*, met weer de waarschijnlijk onterechte vermelding dat "het de enige plaats in de Republiek was met een joodse meerderheid". Dat blijft onzeker!

Volgens de literatuur overleed Abraham in 1665. Voor de controle van dit jaartal raadpleegde Mw. Van Baal de microfilm in het Gemeentelijk Archief Amsterdam waarop alle gegevens over de Portugees-Israëlitische begraafplaatsen staan. Daar stond: "overleden 27 Yiar 5424, begraven 1665 in Ouderkerk, zerk no. 13/171". Het Joods-Historisch Museum rekende deze sterfdag om naar 22 mei 1664. Hoe dit te rijmen met een begraving in 1665? Ze zocht contact met rabbijn Rodrigues Pereira die het Joods Archief naast de begraafplaats in Ouderkerk aan de Amstel beheert. Samen snuffelden ze de kaartenbakken door, die vanaf de tweede helft van de 18de eeuw waren bijgehouden. Daarin vonden ze dezelfde aantekening: meer dan een half jaar tussen overlijden en begraven. De grafsteen bleek verborgen te liggen onder een dikke laag aarde en gras. Gelukkig bestond er een foto van. Daarop was te zien dat op de zerk inderdaad 27 Yiar 5424 stond als overlijdensdatum. Daarnaast de

naam van zijn vrouw Sara die in 1672 overleed en onderop het overlijdensjaar van twee kleinkinderen: 1665. Maar dit laatste kon niet de oplossing van het raadsel zijn, want 1665 werd als het jaar van begraven van Abraham al in de literatuur genoemd toen het graf nog niet was gefotografeerd. Als enige mogelijke verklaring vond Van Baal uiteindelijk dat Sara pas in 1665 de erfenis van haar man volledig afwikkelde.

Abrahams vader verhuisde van Lissabon naar Hamburg. Verscheidene lotgenoten maakten die reis via Antwerpen. Maar tijdens haar naspeuringen in Ouderkerk kwam Van Baal toevallig in contact met iemand die een boek aan het schrijven was over de joodse begraafplaats in Hamburg, die uit onderzoek wist dat de Aboabs rechtstreeks van Lissabon naar Hamburg waren gereisd.

Aldus enige gebeurtenissen uit het leven van een biografieschrijfster . . .

De biografie in de geschiedenis

Na het tweede harpspel kreeg Arie Manten het woord, voorzitter van zowel de Stichting Stichtse Geschiedenis als de Historische Kring Breukelen, en bovendien auteur van drie in het boek opgenomen biografieën. Hij verwees naar zijn collega-aardwetenschapper Willem Frederik Hermans, die over de biografie versus de autobiografie eens zei: "Opgetild worden door een dwerg, dat vergroot het uitzicht niet". Daarin klinkt de opvatting door, dat de in een biografie beschreven persoon daarvan groter zou moeten worden; een aanvechtbaar maar in ieder geval heel ouderwets standpunt.

Want de biografie is in heldenverering begonnen: inscripties op grafmonumenten, lijkredes, laudatio's, koninklijke genealogieën, de levensgeschiedenissen (vitae) van diepreligieuze personen. Uit de klassieke oudheid en de Middeleeuwen is heel wat biografisch materiaal bewaard gebleven. In de begintijd van het geschreven bronnenmateriaal werden levens beschreven om de grootheid van de gestorvene levend te houden en tot voorbeeld te stellen. De christelijke kerk sloot daarbij aan met heiligverklaringen. Hadden "dwergeren" zich niet aan het daarvoor benodigde schrijfwerk gezet, dan zouden we, om maar in de eigen omgeving te blijven, nu niet kunnen beschikken over zulke gewaardeerde bronnen als de levensgeschiedenissen van Willibrord, abt Gregorius van Utrecht, of Liudger (van wie we maar liefst drie vitae kennen).

Maar na de Middeleeuwen werd de biografie steeds wetenschappelijker en het bewonderen een stuk ingewikkelder. Het lijkt erop of het arsenaal van mogelijkheden waaruit de biograaf kon putten, om mensen die hem voorgingen te begrijpen en te beschrijven, geleidelijk kromp. Het met succes verrichten van wonderen, ridderlijkheid, het wreken van aangetaste eer, ze werden uit het werkerrein van de geschiedschrijving verdreven naar binnenkerkelijke procedures, de schone letteren en juridische dossiers. De ruimte van de geschiedenis leek kleiner te worden omdat het publieke domein en de rationaliserende mensen aan dimensie inboetten.

Nog verder werd de biografie teruggedrongen, toen sedert de 17de eeuw de vaderlandse geschiedenis opkwam, die vooral in de 18de en 19de eeuw werd gepousseerd. Let wel op de naam die dit vak kreeg: niet gewoon "de geschiedenis van Nederland". De kern van dit historische aandachtsveld werd de Nederlandse Opstand, de 80-jarige oorlog, waaruit het vaderland ontstond, waaraan de Oranje-dynastie zat vastgeklonken. Johan Wagenaar, de grote geschiedschrijver van de Nederlandse Opstand, noemde in 1749 zijn geschriften trots een "vaderlandse historie". In de 19de eeuw kreeg de vaderlandse geschiedenis van overheidswegen een officiële eigen plaats als schoolvak en wetenschappelijke subdiscipline. In de Onderwijswet van 1857 staat dat de geschiedenisles diende "tot opwekking van vaderlandsliefde als bestanddeel der nationale opvoeding". Het vak had een normatieve betekenis toebedeeld gekregen. In het doelbewuste streven naar een Nederlandse natie moest de loyaliteit van de burger in de eerste plaats het vaderland gelden, niet de vorstelijke dynastie, de dragers van de cultuur of de kerkelijke voormannen.

De culturele omwenteling in de jaren negentien-zestig bracht de neergang van de vaderlandse geschiedenis met zich mee. De basisschool heeft het idee van vaderlandse geschiedenis al grotendeels verlaten. In het geschiedenisonderwijs gaat het nu meer om algemene processen, zoals de ontwikkeling van een agrarische naar een industriële samenleving, dan om het stimuleren van een nationaal bewustzijn.

Wat zien we echter tegelijkertijd gebeuren: Enerzijds de groeiende belangstelling bij velen voor de plaatselijke geschiedenis en de opkomst van de regionale en lokale historische verenigingen, want mensen willen zich wel ergens mee kunnen identificeren. Anderzijds het terugkerend verlangen naar de vertellende of narratieve geschiedenis, naar het toch op de een of andere manier tot leven wekken van het verleden, het ingewijd worden in het reilen en zeilen van vervlogen tijden. En daarbij is de biografie een welkom

hulpmiddel, want door historische gebeurtenissen te verbinden met personen breng je ze dichterbij het geïnteresseerde publiek. Mogelijk speelt hierbij ook de invloed van de televisie een rol mee; zijn de populairste tv-series - serieus of soap - niet die, waarin het leven van herkenbare mensen in geuren en kleuren uit de doeken wordt gedaan?

Met het verlangen naar een meer narratieve geschiedkunde en de terugkeer van de biografie gaat de versterkte belangstelling voor de historische roman gepaard. Het behoort tot de tragiek van de geschiedkunde dat het opnieuw tot leven wekken van het verleden vaak beter lukt in historische romans - die een wereld scheppen waarin de lezer zich kan laten onderdompelen, ongehinderd door voorzichtige voorbehouden of wetenschappelijke noten-apparaten. Hella Haasse, niet de minste in de historische letteren, zei het in een interview in *Trouw* van 9 januari 1997 als volgt: "Ik speel een spel met elementen uit de geschiedenis. Ik documenteer me weliswaar volgens de discipline van de historicus, maar er blijft altijd een groot deel van de historische werkelijkheid bestaan dat niet valt te bewijzen. Daar komt de vrijheid van de romanschrijver".

De vertellende geschiedkunde kent dat probleem van de gaten in de documentatie eveneens maar al te goed en heeft eigenlijk nauwelijks een andere methode ter beschikking dan Hella Haasse om die in te vullen: na lang wikken en wegen de vanuit de historie gezien meest plausibele mogelijkheid kiezen. Geschiedenis en literatuur groeien zo weer naar elkaar toe. Geschiedschrijving is dan niet het puur navertellen van wat er volgens overgeleverde bronnen gebeurd is, maar het construeren van een overkoepelend, samenhangend beeld. De toekenning in 1996 van een prestigieuze literaire prijs aan de Leidse professor Frits van Oostrom voor zijn wetenschappelijke biografie van de 13de-eeuwse dichter en wetenschapper Jacob van Maerlant is een kroon op die ontwikkeling.

Aardig representatief voor de geschiedenis van de Vechtstreek

In deze evolutie staat - op een bescheidener plaats - onze bundel *Vechtstreek biografieën*: korte, liefst redelijk samenhangende beschrijvingen van mensen die voor onze omgeving van belang geweest zijn, in goed leesbare taal, met wel enige bronvermeldingen maar geen lange lijst van noten.

Veel al of niet toevallige factoren bepaalden uiteindelijk over welke personen een hoofdstuk in de bundel werd opgenomen. Dat deed Dr Manten de vraag stellen: hoe representatief voor ons gebied is desondanks het eindresultaat?

Wie aan de Vechtstreek denkt, ziet kastelen en buitenplaatsen voor zich, dorpen en sporen van bedrijvigheid. De biografieënbundel weerspiegelt dat redelijk. Zeven van de behandelde personen waren van adel, waarvan er zes op een kasteel woonden en één in een klooster. Een tweede zevental woonde op een buitenplaats. Vier personen maakten naam als ondernemer en ongeveer gelijke aantallen verdienden hun brood in de vrije beroepen en de dienstverlenende sector. Vijf geportretteerden maakten zich verdienstelijk voor het openbaar bestuur, acht op cultureel gebied, één in de sport, één ook voor de wetenschap.

In den beginne was er, als we de beschrevenen in tijdsvolgorde plaatsen, het woord van de evangelieprediker Liudger. De jongste gebiografeerde is de pas op 23 januari 1997 overleden Breukelse weldoener Chris van Elk. Nog drie anderen komt het predikaat weldoener toe. Acht personen staan in deze bundel omdat ze grote verdiensten hadden in het kerkelijk leven. Zo bekeken heeft het werk van Liudger en zijn Middeleeuwse mede-missionarissen hier goede vrucht gedragen. Maar we komen ook Gerard van Velzen tegen, moordenaar van graaf Floris V, en Jacob Campo Weyerman, een groot satiricus met een zeer scherpe pen. Niets menselijks was de Vechtstreek vreemd.

Kijken we naar de spreiding in de tijd, dan treffen we zeven Middeleeuwen aan, zes personen uit de 16de plus 17de eeuw, negen uit de 18de plus 19de eeuw en 17 uit de 20ste eeuw, een periode waarin de bevolking sterk toenam en er veel gebeurde. Hoewel in het overgrote deel van de tijd de vrouw minder op de voorgrond trad, brengt de bundel in 10 van de hoofdstukken elf vrouwen in de biografische schijnwerpers.

Al met al een collectief werkstuk waar we goed mee voor de dag komen. Met een speelse vergelijking: er mag een beetje een allegaartje aan damstenen op het dambord staan, waarvan de meeste evengoed door een andere steen vervangen zouden kunnen worden, het is wel een compleet spel. En een boeiend spel, zo zult u bij het lezen vaststellen.

Daarna bood Manten aan de Commissaris van de Koningin, Jhr P.A.C. Beelaerts van Blokland het eerste exemplaar van deze bundel aan.

Inspirerende Vechtstreek

In zijn dankwoord wees de heer Beelaerts er op dat een biografie nooit alleen gaat over de gebiografeerde alleen, maar ook iets zegt over de biograaf. Tenslotte is hij degene die de

de gebiografeerde alleen, maar ook iets zegt over de biograaf. Tenslotte is hij degene die de beschikbare informatie over zijn onderwerp op betrekkelijk vrije wijze ordent. In het eindresultaat lijkt het dan net alsof het leven van de beschrevene doelgericht is verlopen, een bepaalde zin heeft gehad. Maar was dat wel zo? Ga je eigen leven maar na. Maar het staat niet goed als je vandaag niet begrijpt waarom je gisteren deed wat je hebt gedaan. Dus raadde hij de vele aanwezige auteurs aan nooit een autobiografie te schrijven, want dan weet je zeker dat het niet klopt.

Zinvoller is de vraag naar de achtergrond van het handelen van mensen. Veel mensen deden bijvoorbeeld meer goed voor de samenleving als het einde van hun leven naderde; dat gold des te meer als men geen kinderen had en verre neven en nichten hem of haar toch al verwaarloosd hadden. Het doen van mensen moet ook worden geplaatst in de tijd waarin zij leefden. De rijke weduwe Johanna de Pré-Theunissen, die op Zwaanswijk woonde, vond het prachtig om tijdens ontvangsten een geopend kistje met juwelen in haar buurt te hebben staan, zodat haar gasten zich konden vergapen aan haar welvaart; tegenwoordig heb je voor een dicht kistje al twee beveiligingsdiensten nodig. Ome Chris van Elk had een sterke motivatie, bijna een drift, om geld te verdienen ten behoeve van achtergestelde kinderen en deed dat heel modern door de recycling van allerlei spulletjes; in de 18de eeuw zou niemand op die gedachte gekomen zijn.

De heer Beelaerts oordeelde dat het boek laat zien dat de Vechtstreek een heel inspirerend gebied is geweest. Zij leeft. Zij straalt een bepaalde sfeer uit, maar wel een die je moet bevallen; puur verstandelijk is die sfeer niet volledig te verklaren. De mensen van nu zouden dat ook zo moeten voelen en zich daar bij voortduur door laten brengen tot het aangaan van uitdagingen, het realiseren van dromen, het verwezenlijken van idealen.

Algemeen

De redactie van *Utrechtse Biografieën - De Vechtstreek* bestond uit A.A. van Baal-de Vries (namens de Historische Kring Breukelen), M.C. Hatzmann-Scheltema en J.H. Sagel (Historische Kring Maarssen), H. Leeuwenberg (Rijksarchief te Utrecht) en F. Vogelzang (Stichting Stichtse Geschiedenis). Vijf en dertig auteurs hebben aan het tot stand komen van deze 207 bladzijden tellende bundel meegewerkt. Het boek (ISBN 90-5479-034-2) is voor f 25,- verkrijgbaar in de boekhandel.

Nieuwjaarswens uit 1851

In het koor van de Nederlandse Hervormde Pieterskerk hangt tegen de leuning een nieuwjaarswens uit 1851; de tekst hiervan is afgedrukt op de pagina hiernaast. De dichteres ervan, Anna Timmer, was gehuwd met Hendrik Braschler, die van 1833 tot 1847 orgeltrapper in deze kerk was. Een orgeltrapper was nodig, omdat een kerkorgel niet zonder wind bespeeld kon worden. Daartoe waren er twee blaasbalgen aangebracht, die tijdens het orgelspelen opgeblazen werden door middel van een mechanisme, dat door de orgeltrapper bediend werd.

Hendrik Braschler was geboren in Zwitserland. Op 9 juni 1849 overleed hij, 82 jaar oud. Zijn vrouw volgde hem op als orgeltrapper van 1847 tot 1852. Zij woonde op Nieuwstraat 61. Op 26 februari 1852 overleed zij op 83-jarige leeftijd.

H. van Walderveen

Bronnen: Overlijdensregister (1843 - 1852) en Bevolkingsregister (1849 - 1860) van de Gemeente Breukelen-Nijenrode.

Nieuw Jaars Wensch

aan de WELEDELE HEEREN EN BURGERS van BREUKELLEN,
opgedragen door DE WED. H. BRASCHLER,
in leven orgeltrapper in de Hervormde Kerk. Den 1. Januarij 1851.

Weg is het jaar! . . . en eer wij 't merken
Verrijst de dag van 't Nieuwe jaar;
Hoe liefderijk, goed hoe wonderbaar,
Voelde elk zich in zijn' stand versterken!
Hoe blonk Gods gunst ons zonneklaar.

Ons allen, wou Zijn hand behoeden,
Die biddend vroeg verkreeg gehoor;
God kwam soms der verwachting voor,
Die twijfelend zwak vertrouwen voeden
Geleide Hij! op 't rechte spoor.

O mogt Zijn liefde Neêrlands Koning
De Koningin, en 't Vorstelijk huis
Behoeden voor 't geringste kruis
En zenden zegen in die woning
Vervuld van weelde en pracht gedruis.

Den Hemel schenk den Vorst die wijsheid
Die Willem Zwijger's brein bezat,
Voor Land en Godsdienst eene schat,
Die allen, van de jeugd tot grijsheid,
Herlezen moet van blad tot blad.

Dat onze Hooge Staats besturen,
De Hooge Regterlijke magt
Waarvan de Natie heil verwacht
Met ernst op onzen welvaart tuuren,
Zoo als voorheen hun voorgeslacht.

Mijn Hulde Edele Ambachts Heer
Zij U deez' morgen opgedragen
Mogt U mijn hartenwensch behagen
Dat Gij nog lang ons meêregeer;
En Uwe gunst ons ook mag schragen.

Burger Vader, Assessoren,
Gemeente Raad zij zege en heil
's Hemels goedheid zonder peil,
Zij dit jaar Uw weer beschoren
Die voor ons vlijt en en tijd hebt veil.

Eerwaarde Leeraar! Vriend der Leden,
Zegen dezen morgenstond,
Allen als uit eenen mond
Wenschen Uw geluk op heden
In vreugde op dankbaarheid gegrond.

Waard te schatten Vriend der kindren
Onderwijzer onzer jeugd,
God beloone Uwe deugd!
Dat Uwe heilstaat nooit verminderde,
Tot aller Dorpsgenooten vreugd.

Aan het Eerwaarde kerkbestuur,
Notabelen en Kerkvoogden!
Die 't kerklijk welzijn zoo beoogden,
Wensch ik Gods zegen lang van duur
Dat die nog Uwe eer verhoogde!

Dat ook dien zegen moge blijven,
Het deel, der Broederen ouderling
En der Diakenen handeling
In armverzorging en bedrijven,
Behoeftigen ten zegening.

De Edele rijken, Burgerschaar,
Landman, werkbaas, winkelier
Allen wensch ik veel vertier
En . . . in de loop van 't nieuwe jaar,
Veel voorspoed, voordeel en plaizier.

Ook U mijn vriend! die schoone toonen
Bij het gezang der kerk ons schenkt,
Dat ook Fortuin U mild bedenkt.,
Opdat ge U dubbeld ziet beloonen
En Gij met vreugd dit jaar herdenkt.

Den schippers en nog veel bedrijven
Niet opgesomd, die men hier vind,
En waar men 't eerlijk brood meê wint,
Moge ook Gods zegen op beklijven,
Hij in nijverheid zij steeds bemind.

'k Wensch ten slot aan 't Algemeen
Alle brave en goede lieden,
Wat hen ook is aan te bieden,
Heil en voorspoed op hun treên
Zij zien de zorg en kommer vlieden.

Vrede wensch ik aan ons allen
De Liefde en Godsdienst sterkt de band
Van Eendragt, voor het Vaderland!
O zij dit 's Heeren welgevallen;
Bescherme ons zijn Vaderhand.

Uwe Onderdanige dienaar,se,
DE WED. H. BRASCHLER.

Mededelingen van het bestuur

HKB-ledenvergadering op 8 april 1998 met vertellers over Breukelse molens

De voorjaarsledenbijeenkomst van de Historische Kring Breukelen wordt in 1998 gehouden op woensdag 8 april, 19.30 uur, in het Parochiehuis, Herenstraat 15 te Breukelen. Noteer deze avond alvast in uw agenda! Na de gebruikelijke korte huishoudelijke vergadering (jaarverslagen, bestuursverkiezing e.d.), zal in een aantal korte voordrachten het een en ander worden verteld over molens binnen het gebied van de huidige Gemeente Breukelen. Leden hebben gratis toegang; van niet-leden wordt een entreeprijs van f 5,- gevraagd.

Bestuursverkiezing 1998

Volgens artikel 13 in de Statuten van de Historische Kring Breukelen treedt elk bestuurslid uiterlijk drie jaar na zijn benoeming af en neemt iemand die in een tussentijdse vacature is benoemd op het rooster van aftreden de plaats van zijn of haar voorganger in. Dat betekent in de praktijk dat op de voorjaarsledenvergadering van 1998 aan de beurt van aftreden zijn Mw. Th. Wisse-de Boer en de heer G. Versloot. Eerstgenoemde is herverkiezbaar, maar de heer Versloot ambieert geen volgende bestuurstermijn.

Kandidaten voor één van de vrij komende bestuursplaatsen, of voor beide, kunnen schriftelijk worden gesteld (p/a de tweede secretaris Mw. C. van Diggelen-Lindhoud) door een groep van ten minste tien leden, onder bijvoeging van een door de kandidaat getekende verklaring dat hij of zij instemt met de kandidaatstelling.

Herdenking L.C. Dudok de Wit (Kees de Tippelaar)

De toespraak die de heer Dr P. Hijmans hield bij de jaarlijkse herdenking van L.C. Dudok de Wit op 3 oktober 1997 staat afgedrukt op de bladzijden 226 - 231. De herdenkingsrede van 1998 zal het karakter hebben van een diavertoning met gesproken toelichting.

De beperkte beschikbare ruimte maakt het noodzakelijk dat men alleen op uitnodiging de jaarlijkse herdenkingsrede kan bijwonen. Tot dusver werd daartoe, in aanvulling op een klein aantal vaste genodigden, gekozen voor een bepaald, steeds wisselend segment uit de Breukelse samenleving. Omdat op die manier een deel van de bevolking misschien nooit aan bod komt, kan voor de herdenkingsrede op vrijdagmiddag 2 oktober 1998 iedere belangstellende die binnen de Gemeente Breukelen woont schriftelijk een uitnodiging aanvragen. Dat moet gebeuren, tussen nu en 31 augustus 1998, bij de secretaris van de Commissie Jaarlijkse Herdenking L.C. Dudok de Wit, de heer M. Verkuil, Niftarlakestraat 1, 3621 GT Breukelen. Als er meer belangstellenden zijn dan beschikbare plaatsen, zal om de plaatsen worden geloot.

Kort verslag van de HKB-bijeenkomsten op 8 en 22 oktober 1997

De najaarsledenvergadering van de HKB op woensdagavond 8 oktober 1997, 20.00 uur, in het gebouw Draaipunt te Nieuwer Ter Aa trok zeer veel belangstelling. Vóór de pauze toonde de heer N. van Voskuilen een selectie uit zijn verzameling oude prentbriefkaarten van Nieuwer Ter Aa. Iedere kaart liet hij voorafgaan door een foto van hetzelfde gebied zoals dat er nu uitziet, wat de herkenning op de oude prentkaarten zeer vergemakkelijkte. De aanwezigen toonden zich zeer betrokken, leverden aanvullende informatie en corrigeerden zonnodig elkaar. Na de pauze bekeken we prentbriefkaarten en foto's van het Merwedekanaal, de omgeving van het Breukelse station, Portengen, Portengensebrug en Spengen uit de verzameling van de heer A. van der Linden (Oud Aa). Omdat hijzelf door verblijf in het buitenland verhinderd was, zorgde de heer A.A. Manten voor de projectie en toelichtingen. Afbeeldingen van verdwenen molens werden door de aanwezigen direct herkend. Een kleine selectie uit het vertoonde ziet u terug op de bladzijden 234 - 238 van dit tijdschrift.

Op woensdagavond was er op uitnodiging van het SWOB in het Heycopcentrum een avond speciaal voor de senioren uit onze gemeente. De heer H. van Walderveen vertoonde daar dia's van de kern Breukelen uit de periode 1970 - 1986. Velen herkenden bijna alles en de opmerkingen die uit de zaal kwamen getuigden van grote interesse voor het getoonde.

Dorpspomp terug in Breukelen

De replica van een oude Breukelse dorpspomp, gemaakt in opdracht van de Historische Kring Breukelen en geplaatst op het Kerkplein (zie ook het vorige tijdschriftnummer, blz. 175) werd op 20 september 1997 officieel onthuld door de heer L. Post van het College van Kerkvoogden van de N-H Gemeente Breukelen.

Daaraan voorafgaand gaf de heer J.G. Bokma, bestuurslid van de HKB, die het project

terugkeer dorpspomp heeft geleid, een kort overzicht van de voorgeschiedenis. Eeuwenlang dronken de mensen water uit dezelfde bronnen, rivier en wetering, als waarin ook hun afvalstoffen werden geloosd. Pas omstreeks 1700 begon men het belang van schoon water te onderkennen. Geleidelijk nam het aantal pompen toe, maar ondanks dat werd door velen nog rustig Vechtwater gebruikt, vooral als men wat verder van een pomp af woonde. Naar aanleiding van de eerste cholera-epidemie, in 1848, werd een Rijkscommissie ingesteld om onderzoek te doen naar de oorzaken van deze ziekte. Zij richtte haar aandacht vooral op een gebied waar de cholera het hevigst had gewoed, namelijk het Utrechtse en Zuid-Hollandse poldergebied. In haar rapport aan koning Willem I uit 1866 meldde zij onder meer dat het aantal sterfgevallen per duizend inwoners in Breukelen-Nijenrode 12,5 had bedragen, tegen 4 in Breukelen-St. Pieters. Dat rapport gaf de aanzet tot de totstandkoming van de drinkwatervoorziening in Nederland. In 1928 kwam in Breukelen echter pas voor het eerst drinkwater uit een kraan. In de tussentijd droegen de vier diepwaterpompen geschonken door Mr Willem François Ewoud Spiering, kantonrechter te Breukelen van 1901 tot 1925, belangrijk bij tot een verbetering van de drinkwatersituatie. Naar het model van zijn pompen werd de replica gemaakt.

gen, tegen 4 in Breukelen-St. Pieters. Dat rapport gaf de aanzet tot de totstandkoming van de drinkwatervoorziening in Nederland. In 1928 kwam in Breukelen echter pas voor het eerst drinkwater uit een kraan. In de tussentijd droegen de vier diepwaterpompen geschonken door Mr Willem François Ewoud Spiering, kantonrechter te Breukelen van 1901 tot 1925, belangrijk bij tot een verbetering van de drinkwatersituatie. Naar het model van zijn pompen werd de replica gemaakt.

Een deel van de aanwezigen bij de onthulling van de nagebouwde dorpspomp. Van links naar rechts: J. Bosch en F. Atsma (kerkvoogden), Mw. K. Post, L. Post (kerkvoogd), Mw. V. Spelde, Mw. J. Biemond, Mw. E. Bokma, Mw. C. van Diggelen-Lindhoud, Mw. Th. Wisse-de Boer, M.J. Verwey, C.A. Klomp, A.A. Mantén, J. den Hartog, burgemeester W.F.E. Baron van der Feltz, Mw. R. Baaré-van Dooremaal, Mw. I. Gondrie en haar dochter Anne Hof, G.T.A. Hof, Mw. H.A. Mantén-Werker, B. Barelds, B. Freijters, Mw. I. van Es-Heinen, Mw. M. Timmer (foto's H. van Walderveen).

Beeld van de monnik Uffing onthuld in Workum

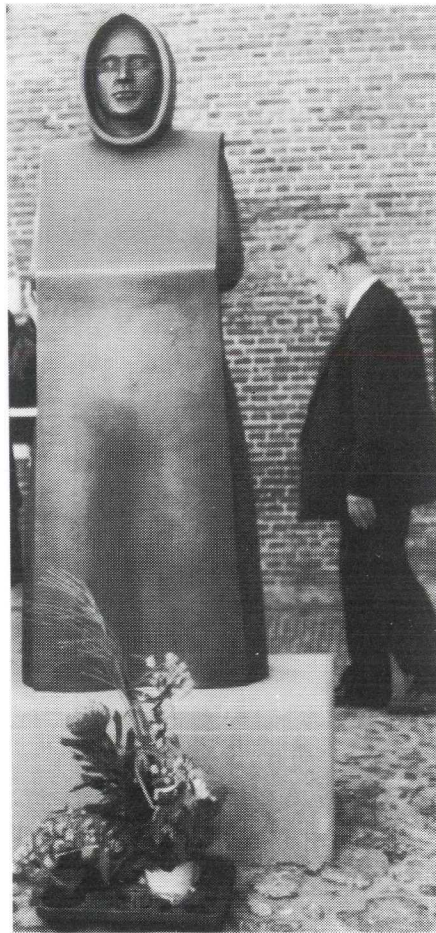
Op donderdag 9 oktober 1997 trok een kleine delegatie van de HKB op uitnodiging naar het Friese Workum, waar de herinrichting van de Merk (Markt) werd voltooid met de onthulling van een beeld van de monnik Uffing.

Deze woonde in de tweede helft van de 10de eeuw in het door Liudger gestichte klooster in Essen-Werden en schreef daar een lofdicht in het Latijn op Werden en Liudger, dat een plaats heeft gekregen in de vroegste Europese en Friese letterkunde.

De initiatiefnemers tot het beeld stelden het op grote prijs dat bij de presentatie van het beeld, gemaakt door de kunstenares Sofie Hupkens uit Bakhuizen, ook vertegenwoordigers aanwezig zouden zijn uit het oude Attingahem (Breukelen), waar Liudgers familie zijn hoofdvestiging had.

Uffing kwam uit een welgestelde familie uit het Friese Workum. Hij reisde graag, bezocht onder meer Rome, voer over de Vecht en de Rijn en trok door Zwitserland. Ook schreef hij studies over bekende families uit zijn tijd.

De HKB-delegatie plaatste een fraai bloemstuk met groeten uit Breukelen aan de voet van het menshoge bronzen beeld (zie de foto, gemaakt door de heer A. Landman te Workum).

Genealogische Contactdag Midden-Nederland

De afdelingen van de Nederlandse Genealogische Vereniging in Midden-Nederland (Utrecht e.o., Gooi en Eemland, en Amersfoort e.o.) houden op zaterdag 21 maart 1998 in de Scholengemeenschap Laar en Berg, Langsakker 4, Laren (NH) hun vierde genealogische contactdag. Deze biedt gelegenheid aan voorouderonderzoekers om onderlinge contacten te leggen, gegevens uit te wisselen en te zien hoe goed in dat soort werk gebruik kan worden gemaakt van computers. Nadere inlichtingen zijn te verkrijgen bij de heren K.D. Reneman (tel. 030 - 2610633) en G.H. Moest (tel. 030 - 6622219).

Onverwachte meevaller

Uit het batig saldo, dat bij de opheffing van de Stichting "Vrienden van het Duitsche Huis" nog aanwezig was in hun kas, kreeg de Historische Kring Breukelen een gift van f 325,-. Wij zijn onze plaatsgenoot Ds A.S. Klusener en zijn mede-oud-bestuursleden zeer erkentelijk voor dit gebaar.

Prijzen voor geschiedkundig onderzoek

Wij herinneren de schrijvers onder de HKB-leden er aan, dat zij nog tot 31 december 1997 kunnen meedingen voor de Oud-Utrecht prijs van de Vereniging Oud-Utrecht door het insturen, in drievoud, van een manuscript of een artikel (mits gepubliceerd tussen 1 januari 1996 en 1 januari 1998) van tussen 3000 en 20000 woorden lengte naar de secretaris van de jury, de heer L.C.M. Peters, Streekarchief Rijnstreek, Postbus 45, 3440 AA Woerden. Bij hem is ook nadere informatie of een uitgebreid deelnemersreglement te krijgen: tel. 0348 - 428840. De prijs wordt in het voorjaar van 1998 uitgereikt.

Personen uit het bedrijfsleven, het provinciaal bestuur en gemeentebesturen hebben gezamenlijk een Beelaerts van Bloklandfonds ingesteld voor het toekennen van prijzen op het gebied van cultuur, historie en natuur in de provincie Utrecht. Dit fonds is een eerbetoon aan de vertrekkende Commissaris van de Koningin in onze provincie. De prijzen zullen gedurende 12 jaar worden toegekend, een periode gelijk aan die waarin jhr drs P.A.C. Beelaerts van Blokland zijn commissariaat bekleedde.

Inhoudsopgave Jaargang 12

Redactioneel	3
Cornelis Antonissen Van Slyke uit Breukelen en zijn Mohawk vrouw Ots-Toch	
Lorine McGinnis Schulze	4
Korte geschiedenis van Nieuw Nederlandt en het daar gelegen Breuckelen	
Arie A. Manten	9
De buitenplaatsen te Breukelen	
R. Plomp	14
Dijkaanleg om het Ronde Dorp van Breukelen in de 11de en 12de eeuw	
Arie A. Manten	20
Tussen 's-Heerenwagenweg en Danne te Breukelen. 11. De huizen nummer 12 t/m 15 aan de Dannegracht	
Henk J. van Es	26
De gemeente Kockengen en haar veldwachters, 1911 - 1924	
K.J. Onderweegs	38
Het huis Spoor- en Vechtzicht: een kleine verantwoording	
A.S. Klusener	44
De verdwijning van het bevolkingsregister van Breukelen in november 1944	
Henk J. van Es en Arie A. Manten	46
Kwam het geslacht Attinga uit Oostergo ?	
Arie A. Manten	49
Mededelingen van het bestuur	53
 Breukelen en Nieuwer Ter Aa in de Romeinse Tijd	
Arie A. Manten	57
Een tak van de Breukelse familie Van Rietvelt maakte carrière in het graafschap Holland	
B.F. van Wallene	65, 232
De buitenplaats Vechtstroom te Breukelen (1)	
Henk J. van Es	82
Het Kockengen-Montfoortsgerecht	
Arie A. Manten	97
Een Middeleeuwse vuurdover van kasteel Nijenrode	
Gert Immerzeel	105
Begraffenisvereniging "Breukelen", 1932 - 1981	
H. van Walderveen	110
Uit oude raadsnotulen. 13. Problemen met autoverkeer over het Zandpad in 1927 - 1928	118
Mededelingen van het bestuur	119
 De buitenplaats Vechtstroom te Breukelen (2)	
Henk J. van Es	121, 233
De Otterspoordam	
Arie A. Manten	138, 233
De melkfabriek Insulinde te Breukelen (2)	
Zeger Provily	147
De meid Dirkje stichtte in 1869 een brandje in onze Kockengense boerderij	
Bep van Schaik-van Kooten	161
Korte historie van de klei pijp	
B. van Diemen	167
Vrouwe van Ter Aa hechtte aan het bezit van een deel van de rivier de Aa	
Arie A. Manten	172
Mededelingen van het bestuur	174

Relatie tussen provinciaal en lokaal bestuur vóór de 19de eeuw	
Jhr Drs P.A.C. Beelaerts van Blokland	177
De militaire carrière van Jan Coenraad Duuring (1779 - 1834), ambachtsheer van Kockengen	
R. Plomp en A. Duuring	186
De oorsprong van de Molukse gemeenschap in Breukelen	
Arie A. Manten	197
Tussen 's-Heerenwagenweg en Danne te Breukelen. 12. De huizen Dannegracht 10 en 11	
Henk J. van Es	211
De familie Dudok de Wit sinds Kees (1843 - 1913) en Bram (1841 - 1911)	
Dr P. Hijmans	226
Rectificaties en aanvullingen	232
Een kleine keus uit een verzameling plaatjes	
A. van der Linden	234
Bundel Vechtstreek biografieën verschenen	239
Nieuwjaarswens uit 1851	242
Mededelingen van het bestuur	244

December - cadeautjesmaand !

Historische Reeks Breukelen, 1

Een veelzijdig en buitenissig heer

L.C. Dudok de Wit / Kees de Tippelaar / 1843 - 1913

Arie A. Manten en Ties Verkuil, Sr

De sportieve cultuurminnaar Leonard Corneille Dudok de Wit dacht op allerlei manieren aan zijn medemensen. Daarom stichtte hij het L.C. Dudok de Wits Fonds, waaruit nog steeds jaarlijks de Breukelse schooljeugd op poffertjes wordt getraceerd. In dit boek wordt hij op evenwichtige wijze geportretteerd en in het kader van zijn tijd geplaatst.

Dit fraai gebonden en gemakkelijk lezende boek telt 304 bladzijden groot formaat en bevat 164 illustraties, waaronder veel niet zo bekende.

Het boek (ISBN 90-6550-119-3) kost in de boekhandel f 49,50. Voor leden van de Historische Kring Breukelen geldt een gereduceerde prijs van f 37,50 indien zij het boek tegen contante betaling afhalen op een van de volgende adressen: Vrijheidslaan 126, Breukelen (B. Barelds); Straatweg 27, Breukelen (J. Burggraaf); Oud Aa 37, Breukelen (A.A. Manten); Portengen 97, Kockengen (G. Versloot).

NIEUW !!

NIEUW !!

Utrechtse biografieën

De Vechtstreek

Levensbeschrijvingen van bekende en onbekende mensen uit de Vechtstreek

A.A. van Baal-de Vries e.a. (redactie)

De geschiedenis van de Vecht is de geschiedenis van de mensen die aan haar boorden hebben geleefd en gewerkt. Niet alleen beroemdheden, maar ook eenvoudige mensen. De oudste is de prediker Liudger, die meer dan 1000 jaar geleden leefde, de jongste is 'Ome' Chris van Elk, die in de loop van dit jaar overleed. In totaal zijn 38 boeiende levens beschreven door 35 verschillende auteurs, voor het merendeel afkomstig uit de Vechtstreek zelf.

HKB-leden zullen wellicht vooral belangstelling hebben voor de biografieën van Phia Berghout, Agnes Block, Annetje Bolst, Johanna Borra, Chris van Elk, Jan Hörst, Kees Klap, Mant Lambertsz, Liudger, Elsabee Splintersdr van Loenersloot, Lucas Rotgans, Dirck Taets van Oudaen, Eduard Verkade, Arie Voorend, Jacob Campo Weyerman en Marie en Betsy Willink van Collen.

Voor lezers in Maarssen zijn in het bijzonder van belang: Abraham Aboab, Alfons Ariëns, Nicolaas Bastert, Chiel de Boer, Dick Dekker, Johan Huydecoper, Kees Klap, Willem van der Kooij, Bep Reimus, Lucas Rotgans, Theo van Schaik, Gerardus van Schuylenburg, Tjeerd Twijnstra, Marie van Voorst van Beest, Belle van Zuylen en Steven van Zuylen van Nijevelt.

Ingezetenen van de Gemeente Loenen vinden in deze bundel Nicolaas Bastert, Agnes Block, Richard Erdmann, Bernard van Leer, Elsabee Hugensdr van Loenersloot, Elsabee Splintersdr van Loenersloot, Petrus Lutgers, Hermannus Montanus, Johanna Theunissen, Gerard van Velzen en Hendrik van Vianden. Zoals u zult opmerken hebben enkele personen een uitstraling in meer dan één gemeente.

De prijs van dit boek is f 25,00. Het is verkrijgbaar in de boekhandel en bevat 207 bladzijden (ISBN 90-5479-034-2).

TIJDSCHRIFT HISTORISCHE KRING BREUKELLEN

Jaargang 12 - nummer 4

Inhoud

Relatie tussen provinciaal en lokaal bestuur vóór de 19de eeuw Jhr Drs P.A.C. Beelaerts van Blokland	177
De militaire carrière van Jan Coenraad Duuring (1779 - 1834), ambachtsheer van Kockengen R. Plomp en A. Duuring	186
De oorsprong van de Molukse gemeenschap in Breukelen Arie A. Manten	197
Tussen 's-Heerenwagenweg en Danne te Breukelen. 12. De huizen Dannegracht 10 en 11 Henk J. van Es	211
De familie Dudok de Wit sinds Kees (1843 - 1913) en Bram (1841 - 1911) Dr P. Hijmans	226
Rectificaties en aanvullingen	232
Een kleine keus uit een verzameling plaatjes A. van der Linden	234
Bundel Vechtstreek biografieën verschenen	239
Nieuwjaarswens uit 1851	242
Mededelingen van het bestuur	244
Inhoudsopgave Jaargang 12	247

© 1997 Historische Kring Breukelen

Afbeelding op de voorkant van het omslag: De Achterstraat in het dorp Breukelen, met gezicht op de Pieterskerk of dorpskerk. Bij de smidse met trawaille op de hoek staan een pomp en een slijpsteen. Gewassen tekening in Oost-Indische inkt door Dirk Verriek (1734 - 1786). Het origineel wordt bewaard in het Koninklijk Huisarchief, Den Haag (nr. D-A A/T 117).